

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Ліпшиць Лариса Володимирівна

УДК 378.147.016:656.61.052

ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ МІЖНАРОДНИХ РЕЙСІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ
ДИСЦИПЛІН

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
0101 – Педагогічна освіта

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати
власних досліджень.
Використання ідей,
результатів і текстів інших
авторів мають посилання на
відповідне джерело

Л.В. Ліпшиць

Науковий керівник:
Слюсаренко Ніна Віталіївна
доктор педагогічних наук,
професор

Херсон – 2018

АНОТАЦІЯ

Ліпшиць Л.В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Херсонський державний університет, Херсон, 2018.

Дисертацію присвячено актуальній проблемі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін. Наголошено, що процеси європейської інтеграції, стрімкий розвиток світового комерційного мореплавства, сучасний стан української морської транспортної галузі, зовнішні та внутрішні виклики соціально-економічного життя країни обумовили суттєве підвищення вимог до підготовки висококваліфікованих та конкурентоздатних фахівців морської галузі. Процес створення єдиного освітнього простору націлений на зближення народів європейських країн і має відбуватися в умовах поваги до різних культур, мов, національних систем тощо. Виникає потреба подолати мовні бар'єри, що стоять на заваді до взаєморозуміння і співробітництва між народами. Це особливо важливо для фахівців, професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з носіями іншої мови. До них відносять і судноводіїв міжнародних рейсів. Тому перед закладами вищої морської освіти постає проблема підвищення якості професійної підготовки випускників до рівня міжнародних стандартів, зокрема, професійної англомовної підготовки, що сприятиме формуванню соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, які працюватимуть у полікультурному та багатомовному середовищі.

У процесі дослідження виявлено, що на сучасному етапі розвитку суспільства проблема соціокультурної освіти є однією з найважливіших. Набуття майбутніми судноводіями міжнародних рейсів соціокультурної компетентності допоможе знизити рівень соціокультурної дезадаптації в

умовах мультинаціонального середовища, вдосконалити навички управління інтернаціональним екіпажем, уникнути конфліктів культурного характеру.

Акцентовано, що зростаючі потреби у спілкуванні та співпраці між країнами і людьми з різними мовами та культурними традиціями вимагають суттєвих змін у підході до викладання, оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання у закладах вищої морської освіти, що знайшло своє відображення в низці міжнародних і вітчизняних нормативно-правових документів.

Об'єктом дослідження є професійна підготовка майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у закладах вищої морської освіти. Предмет дослідження – педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін. Мета дослідження полягає у виявленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списків використаних у кожному розділі джерел, додатків.

Ретельне опрацювання досліджуваної проблеми дозволило виявити, що професійне зростання майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів неможливе без досягнення ними відповідного рівня соціокультурної компетентності, оскільки мультинаціональне середовище на борту судна стимулює членів екіпажу до участі у міжкультурній комунікації.

На основі аналізу сучасного стану соціокультурної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів з'ясовано, що потенційні можливості соціально-гуманітарної підготовки у закладах вищої морської освіти не використовуються в повному обсязі та, відповідно, не сприяють ефективному виробленню у майбутніх фахівців умінь реалізовувати соціокультурні знання у міжкультурному середовищі.

Вивчено й узагальнено сучасний стан соціокультурної підготовки фахівців. Виявлено особливості професійної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів (насичення змісту соціально-гуманітарних дисциплін соціокультурною тематикою; поглиблене вивчення англійської мови професійного спрямування та формування здатності до міжкультурної комунікації у полікультурному середовищі; використання в освітньому процесі особливих сучасних методів і засобів, які дозволяють максимально імітувати реальні умови професійної діяльності).

Проведений аналіз науково-педагогічної літератури дав змогу дійти висновку, що соціокультурна компетентність – це здатність особистості до свідомої діяльності та спілкування в соціумі, де співіснують різні культури, що базується на соціокультурних знаннях та відповідному досвіді.

У процесі дослідження «соціокультурну компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів» потрактовано як інтегративне утворення, що включає сукупність соціокультурних знань (у тому числі, з іноземної мови), умінь, навичок, досвіду та особистісних якостей, що забезпечують здатність майбутніх судноводіїв орієнтуватися в міжкультурному просторі, ефективно розв'язувати професійні завдання у полікультурному середовищі, уникати міжнаціональних конфліктів.

Визначено структуру соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, яка охоплює наступні складові: комунікативна складова, яка включає мовну компетенцію, мовленнєву компетенцію, стратегічну компетенцію; соціокультурна складова, яка поєднує країнознавчу компетенцію, лінгвокраїнознавчу компетенцію, соціолінгвістичну компетенцію; особистісні якості, що забезпечують здатність фахівців орієнтуватися в міжкультурному просторі, ефективно розв'язувати професійні завдання у полікультурному середовищі, уникати міжнаціональних конфліктів.

Розроблено модель формування досліджуваного феномену у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, що складається із п'яти блоків:

цільовий (мета, завдання); теоретико-методологічний (підходи, принципи); змістовий (соціально-гуманітарні дисципліни, спецкурс «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів»); технологічний (форми, методи, засоби); оцінювально-результативний (критерії, показники, рівні сформованості соціокультурної компетентності, очікуваний результат). Констатовано, що модель може бути дієвою лише за певних педагогічних умов.

У дослідженні теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, а саме: забезпечення позитивної мотивації майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів до формування соціокультурної компетентності як чинника розвитку їх професіоналізму; удосконалення соціально-гуманітарної підготовки курсантів шляхом насичення її навчальним матеріалом соціокультурного спрямування та використання традиційних й інноваційних форм і методів навчання; занурення курсантів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації наближені до реальної професійної діяльності.

Подальшого розвитку набули положення щодо впровадження в процес соціально-гуманітарної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів інноваційних форм, методів і засобів формування соціокультурної компетентності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці й упровадженні навчально-методичного забезпечення формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін: спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів»; навчально-методичного посібника «Теоретико-методичні аспекти формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв»; розділів навчальних посібників «Менеджмент морських

ресурсів (аварійні випадки)», «Щасливої подорожі», «Керування екіпажем», «Через океан», «Час майстерності».

Основні теоретичні положення, результати та висновки експериментального дослідження можуть бути використані у процесі соціально-гуманітарної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у закладах вищої морської освіти та в системі післядипломної освіти.

Ключові слова: формування, соціокультурна компетентність, майбутні судноводії міжнародних рейсів, соціально-гуманітарні дисципліни, професійна підготовка, педагогічні умови.

ANNOTATION

Lipshyts L. Formation of sociocultural competence of future navigators of international voyages in the process of studying social and humanitarian disciplines. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences (PhD). Specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Kherson State University, 2018.

The thesis is devoted to the actual problem of formation of sociocultural competence of future navigators of international voyages in the process of studying social and humanitarian disciplines. It is emphasized that the processes of European integration, the rapid development of world commercial seafaring, the current state of the Ukrainian maritime transport industry, and the external and internal challenges of the country social and economic life have led to a significant increase of the requirements to the training of highly skilled and competitive marine specialists. The process of creating a common educational space is aimed at convergence of peoples of European countries and should take place in a context of respect for different cultures, languages, national systems, etc. There is a need to overcome the language barriers that hinder mutual understanding and cooperation between people. It is especially important for specialists whose professional activity is directly related to native speakers. Navigators of international voyages

are considered to be such kind of specialists. Therefore, the institutions of higher maritime education face the problem of improving the quality of professional training of graduates to the level of international standards, in particular, professional English language training. It will contribute to the development of the sociocultural competence of future navigators of international voyages, who will work in a multicultural and multilingual environment.

In the course of the research, it has been revealed that at the present stage of the development of the society, the problem of sociocultural education is one of the most important. The process of acquiring sociocultural competence by future navigators of international voyages will help to reduce the level of sociocultural maladaptation in a multinational environment, improve the international crew management skills, and avoid cultural conflicts.

It is stated that the growing needs for communication and cooperation between countries and people who speak different languages and have different cultural traditions require significant changes to the approach of teaching, updating the content, forms, methods and teaching tools in the institutions of higher maritime education. It has been reflected in a number of international and national normative legal documents.

The object of the study is professional training of future navigators of international voyages in the institutions of higher maritime education. The pedagogical conditions of formation of sociocultural competence of future navigators of international voyages in the process of studying social and humanitarian disciplines are the subject of the study. The purpose of the study is to define, substantiate theoretically and check experimentally the pedagogical conditions of formation of sociocultural competence of future navigators of international voyages in the process of studying social and humanitarian disciplines.

The scientific research work consists of introduction, three chapters, conclusions, lists of used sources for each chapter, applications.

Careful elaboration of the researched problem has made it possible to determine that professional growth of future navigators of international voyages is impossible without reaching the appropriate level of sociocultural competence by them, as multinational environment on board the vessel encourages the crew members to participate in intercultural communication.

On the basis of the analysis of the current state of sociocultural training of future navigators of international voyages, it has become clear that the potential opportunities for social and humanitarian training in the institutions of higher marine education are not used in full and, accordingly, do not contribute to the effective development of future specialists' skills to use sociocultural knowledge in the intercultural environment.

The current state of sociocultural training of specialists has been studied and summarized in the thesis. The peculiarities of the professional training of future navigators of international voyages have been defined (saturation of the contents of social and humanitarian disciplines with sociocultural information; in-depth study of the English language of professional orientation and the formation of the ability to intercultural communication in the multicultural environment; the use of special modern methods and teaching tools in the educational process that simulate the real conditions of professional activity).

The analysis of scientific and pedagogical literature has made it possible to conclude that sociocultural competence is the ability of an individual to conscious activity and communication in a society where different cultures coexist, and it is based on sociocultural knowledge and relevant experience.

In the thesis «sociocultural competence of future navigators of international voyages» is interpreted as an integrative entity that includes a combination of sociocultural knowledge (including a foreign language), abilities, skills, experience and personal qualities that provide the ability of future navigators to work in the intercultural field, to solve professional tasks in a multicultural environment effectively, to avoid ethnic conflicts.

The structure of sociocultural competence of future navigators of international voyages has been determined. It includes the following components: a communicative component that includes language competence, spoken competence, strategic competence; sociocultural component, which includes ethnographic competence, linguistic-ethnographic competence, sociolinguistic competence; personal qualities that ensure the ability of specialists to work in the intercultural field, effectively solve professional problems in the multicultural environment, and avoid ethnic conflicts.

Formation of the researched phenomenon in the process of studying social and humanitarian disciplines has been modeled. It consists of five blocks: the target (purpose, tasks); theoretical and methodological (approaches, principles); content (social and humanitarian disciplines, the special course «Formation of sociocultural competence of future navigators of international voyages»); technological (forms, methods, teaching tools); evaluative and productive (criteria, indicators, levels of formation of sociocultural competence, expected result) and pedagogical conditions for the formation of the sociocultural competence of future navigators of international voyages in the process of studying social and humanitarian disciplines. It is stated that the model can be effective only under certain pedagogical conditions.

In the thesis the pedagogical conditions for the formation of sociocultural competence of future navigators of international voyages in the process of studying social and humanitarian disciplines have been theoretically substantiated and experimentally checked. They are: providing positive motivation of future navigators of international voyages to the formation of sociocultural competence as a factor of their professionalism development, improvement of social and humanitarian training of cadets through saturation of it with educational material of sociocultural orientation and use traditional and innovative forms and methods of training, immersing of cadets in training professionally-oriented situations that are close to real professional activity.

The introduction of innovative forms, methods and teaching tools for the formation of sociocultural competence in the course of social and humanitarian training of future navigators of international voyages has been further developed.

The practical significance of the results obtained is the development and implementation of educational and methodological support for the formation of sociocultural competence of future navigators of international voyages in the process of studying social and humanitarian disciplines: the special course «Formation of sociocultural competence of future navigators of international voyages»; a teaching manual «Theoretical and methodical aspects of formation of sociocultural competence of future navigators»; the chapters of the course books «MRM Cases», «Lucky Voyage», «Manage It», «Across the Ocean», «MasterTime».

The main theoretical positions, results and conclusions of the experimental study can be used in the process of social and humanitarian training of future navigators of international voyages in the institutions of higher maritime education and in the system of postgraduate education.

Key words: formation, sociocultural competence, future navigators of international voyages, social and humanitarian disciplines, professional training, pedagogical conditions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Ліпшиць Л. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення англійської мови / Л. В. Ліпшиць // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. – Вип. 15. – С. 178 – 182.

2. Ліпшиць Л. В. Теоретико-методичні засади формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів /

Л. В. Липшиць // Педагогічні науки: зб. наук. пр. / редкол. Є. С. Барбіна та ін. – Херсон: ХДУ, 2012. – Вип. 62. – С. 64 – 72.

3. Lipshits L. Socio-cultural aspect of communicative competence of future navigators / L. Lipshits // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. – Вип. 19. – С. 158 – 163.

4. Липшиць Л. В. Формування соціокультурної особистості майбутнього судноводія на засадах компетентнісного підходу / Н. Слюсаренко, Л. Липшиць // Людинознавчі студії: зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка / ред. кол. Н. Скотна, (головний редактор), М. Чепіль (редактор розділу) та ін. – Дрогобич: Вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2014. – Вип. 29, Ч. 1. Педагогіка. – С. 173 – 181.

5. Липшиць Л. В. Використання методу анкетування для дослідження соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв / Л. В. Липшиць // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. – Вип. 23. – С. 174 – 180.

6. Липшиць Л. В. Спецкурс як засіб формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Липшиць // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів: ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф», 2016. – Вип. 140. – С. 44 – 47.

7. Липшиць Л. В. Діагностика сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Липшиць // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – Вип. 32. – С. 97 – 103.

8. Липшиць Л. В. Динаміка результатів діагностики рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв

міжнародних рейсів / Л. В. Липшиць // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. – Вип. 37. – С. 169 – 174.

Статті у зарубіжних періодичних виданнях:

9. Липшиць Л. В. Компетентностный подход при формировании социокультурной личности будущего судоводителя / Н. В. Слюсаренко, Л. В. Липшиць // Вестник Приамурского государственного университета им. Шолом Алейхема. – 2015. – № 1(18). – С. 100 – 108.

10. Lipshyts L. V. Place and importance of sociocultural competence in professional training process of future navigators // Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie. – Nr 4 (8). – Jydц: Wydawnictwo Naukowe Wyiszej Szkoiy Informatyki i Umiejtknoьci. – 2016. – P. 43 – 47.

11. Липшиць Л. В. Структурные компоненты модели формирования социокультурной компетентности будущих судоводителей международных рейсов / Н. В. Слюсаренко, Л. В. Липшиць // Доклады Казахской академии образования. – № 1. – 2017. – С. 21 – 30.

Матеріали і тези конференцій:

12. Липшиць Л. В. Розвиток умінь англомовного говоріння у студентів морських спеціальностей / Л. В. Липшиць // Новітні напрями навчання англійської мови професійного спрямування: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 31 березня 2010 р.). – Херсон: Херсонський державний морський інститут, 2010. – С. 53 – 55.

13. Липшиць Л. В. Оцінювання комунікативної компетенції студентів при навчанні англомовного професійно орієнтованого читання / Л. В. Липшиць // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 7-8 квітня 2011 р.). – Херсон: Херсонський державний морський інститут, 2011. – С. 76 – 78.

14. Ліпшиць Л. В. Формування у студентів англомовної соціокультурної компетенції / Л. В. Ліпшиць // Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 420-річчя від дня народження): матеріали всеукр. пед. читань (м. Херсон, 27 березня 2012 р.) / за заг. ред. В. В. Кузьменко, О. В. Рідкоус. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. – С. 43 – 45.

15. Ліпшиць Л. В. Сутність поняття «соціокультурна компетенція» / Л. В. Ліпшиць // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 25-26 квітня 2013 р.). – Херсон: ХДМА, 2013. – С. 54 – 58.

16. Ліпшиць Л. В. Роль викладача в формуванні соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Ліпшиць // Педагогические основы становления субъектности в образовательном пространстве: проблема, поиск, решение: сб. науч. трудов участников Междунар. науч.-практ. конф. (Россия, г. Биробиджан, 29 октября 2013 г.) / под ред. Р. К. Серёжниковой. – Биробиджан: ФГБОУ ВПО «ПГУ им. Шолом-Алейхема», 2013. – С. 154 – 160.

17. Ліпшиць Л. В. Соціокультурна складова професійної компетентності майбутніх судноводіїв / Л. В. Ліпшиць // Інновації у підготовці фахівців технологічної, професійної освіти та готельно-ресторанного бізнесу: зб. наук. пр. за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 17-18 жовтня 2013 р.). – Херсон: Айлант, 2013. – С. 171 – 173.

18. Ліпшиць Л. В. Соціокультурний аспект формування особистості майбутніх судноводіїв / Л. В. Ліпшиць // Херсонська область – 70 років історії: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 20 березня 2014 р.). – Херсон: ХДМА, 2014. – С. 97 – 99.

19. Ліпшиць Л. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв при вивченні соціально-гуманітарних дисциплін / Л. В. Ліпшиць // Питання. Відповіді. Гіпотези: наука XXI сторіччя: зб. наук.

докладів за матеріалами Міжнар. наук-практ. конф. (Польща, м. Гданськ, 30-31 травня 2014 р.). – Варшава, 2014. Ч. 3. – С. 101 – 105.

20. Ліпшиць Л. В. Реалізація спільних культурних традицій європейських країн у вимогах до професійної компетентності моряків / Л. В. Ліпшиць // Незалежність Республіки Польща, незалежність України – шлях до євроінтеграції: матеріали міжнар. кругл. столу (м. Хмельницьк, 10 листопада 2014 р.). – Хмельницький: Наук.-вид. відділ, 2014. – С. 71 – 73.

21. Lipshyts L. V. Criteria and system for writing communicative competencies assessment / L. V. Lipshyts // Впровадження компетентнісного підходу в умовах комунікативного навчання: досягнення та виклики: матеріали наук.-метод. конф. (м. Херсон, 20 травня 2015 р.). – Херсон: ХДМА, 2015. – С. 117 – 122.

22. Ліпшиць Л. В. Соціокультурна компетентність керівного складу морської галузі / Л. В. Ліпшиць // Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід (м. Херсон, 10-11 листопада 2016 р.). – Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2016. – С. 179 – 181.

23. Ліпшиць Л. В. Форми і методи формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв / Л. В. Ліпшиць // Таврійський вісник освіти. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – № 4 (56). – С. 52 – 56.

24. Ліпшиць Л. В. Особливості моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв / Л. В. Ліпшиць // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням: матеріали IV Всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф. (м. Херсон, 21-22 вересня 2017 р.). – Херсон: ХДМА, 2017. – С. 68 – 72.

25. Ліпшиць Л. В. Розвиток особистості майбутнього судноводія як основа формування професійної компетентності / Л. В. Ліпшиць // Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці: зб. тез за матеріалами III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Вінниця,

27 лютого 2018 р.). – Вінниця, 2018. – С. 176 – 178. – URL: <http://socrates.vsau.org/index.php/ua/>

Навчально-методичні видання:

26. MRM Cases: навч. посібник / [В. Ф. Кудрявцева, В. Б. Костюк, Л. В. Липшиц, О. О. Сморочинська, Ю. В. Філіппов]. – Херсон: Вид-во ХДМА, 2011. – 59 с.

27. Lucky Voyage: навчальний посібник / [В. Ф. Кудрявцева, К. Л. Бойко, Л. В. Липшиць, О. О. Фролова]. – Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2014. – 248 с.

28. Manage It. Student's book: навч. посібник / [В. Ф. Кудрявцева, С. Л. Барсук, Л. В. Липшиць, О. Л. Мороз, В. Б. Смелікова]. – Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2014. – 210 с.

29. Across the Ocean: навч. посібник / [Кудрявцева В. Ф., Зейфрід О. В., Липшиць Л. В. та ін.]. – Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2016. – 254 с.

30. MasterTime: textbook / [S. Barsuk, N. Bobrysheva, M. Ishchenko, V. Kudryavtseva, L. Lipshits, I. Lytvynenko, O. Moroz, I. Verbiy]. – Kherson: «STAR» PH, 2017. – 260 p.

31. Липшиць Л. В. Теоретико-методичні аспекти формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв: навч.-метод. посіб. / Л. В. Липшиць. – Херсон: Айлант, 2018. – 107 с.

Авторські свідоцтва

Навчальний посібник «Lucky Voyage»: а. с. № 60819 від 27.07.2015 / Кудрявцева В. Ф., Бойко К. Л., Липшиць Л. В., Петровська Ю. В., Фролова О. О. // Державна служба інтелектуальної власності України. – Київ.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ МІЖНАРОДНИХ РЕЙСІВ	27
1.1. Аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми	27
1.2. Поняттєво-категоріальний апарат дослідження	36
1.3. Особливості професійної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів	58
Висновки до першого розділу	75
Список використаних джерел у першому розділі	78
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ МІЖНАРОДНИХ РЕЙСІВ	94
2.1. Сучасний стан соціокультурної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів	94
2.2. Критерії, показники та рівні сформованості досліджуваного утворення	115
2.3. Діагностика рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів	125
Висновки до другого розділу	136
Список використаних джерел у другому розділі	139
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ МІЖНАРОДНИХ РЕЙСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН	145
3.1. Моделювання процесу формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів	145

	17
3.2. Реалізація педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін	165
3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	194
Висновки до третього розділу	207
Список використаних джерел у третьому розділі	211
ВИСНОВКИ	222
ДОДАТКИ	226

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процеси європейської інтеграції, стрімкий розвиток світового комерційного мореплавства, сучасний стан української морської транспортної галузі, зовнішні та внутрішні виклики соціально-економічного життя країни обумовили суттєве підвищення вимог до підготовки висококваліфікованих та конкурентоздатних фахівців морської галузі. Сьогодні перед закладами вищої морської освіти постає проблема підвищення якості професійної підготовки випускників до рівня міжнародних стандартів, зокрема, професійної англійської підготовки. Це сприятиме формуванню соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, які працюватимуть у полікультурному та багатомовному середовищі.

Зростаючі потреби у комунікаціях та співпраці між країнами і людьми з різними мовами спілкування та культурними традиціями вимагають суттєвих змін у підході до викладання, оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання у закладах вищої морської освіти, що знайшло своє відображення в низці нормативно-правових документів: міжнародних («Міжнародна Конвенція з підготовки, дипломування моряків і несення вахти» (1978/95 рр. з поправками 2010 р.), «Міжнародний Кодекс з управління безпекою» (1993 р.), «Конвенція про працю в морському судноплаванні» (2006 р.)) і вітчизняних (Закони України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки).

Традиції, проблеми та стратегічні напрями професійної підготовки особистості знайшли належне відображення в дослідженнях вітчизняних учених (Б. Андрієвський, Є. Барбіна, І. Бех, Є. Бондаревська, О. Заболотська, В. Петрук, Л. Петухова, О. Співаковський, В. Шарко, М. Шерман та ін.).

Особливості підготовки майбутніх фахівців морського торговельного флоту до професійної діяльності розглянуто такими науковцями, як: О. Безбах, Є. Білоусов, Н. Бобришева, С. Волошинов, Л. Герганов, Є. Єгорова, С. Козак, М. Кулакова, О. Літікова, І. Литвиненко, У. Ляшенко, Д. Осадчук, С. Селіванов, В. Смелікова, О. Тимофеева, В. Торський, Н. Черненко, В. Чернявський та ін. Зокрема, вчені наголошують на необхідності формування професійної компетентності фахівців морського профілю.

Питання формування особистісних утворень морських фахівців, що сприяють їхній успішній професійній реалізації та запобіганню нещасних випадків на морі, стоїть у центрі уваги багатьох учених. Так, М. Бабишеною досліджено проблему формування комунікаційної компетентності майбутніх судових офіцерів у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін; С. Барсук – формування іншомовного професійного мовлення майбутніх судоводіїв на засадах комунікативно-когнітивного підходу; І. Соколом – формування професійної компетентності майбутніх судоводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін; О. Фроловою – формування соціокультурної компетенції майбутніх судоводіїв у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін та ін.

Значну частину наукових досліджень присвячено підготовці фахівців морського транспорту до культурного взаєморозуміння між співрозмовниками у багатонаціональному судовому екіпажі (Г. Варварецька, О. Гушчін, С. Козак, В. Костюк, Н. Слюсаренко, Е. Ноубл (A. Noble), М. Прогуляки (M. Progoulaki), Я. Хорк (J. Horck) та ін.).

Теоретичне підґрунтя для формування соціокультурної компетенції особистості закладено в працях В. Кудрявцевої, С. Ніколаєвої, О. Першукової, В. Сафонові, П. Сисоєва, М. Бірама (M. Biram), Ж. Зарат (G. Zarate), Р. Ладо (R. Lado) та ін.

Особливості соціокультурної компетентності фахівців розглянуто в дослідженнях вітчизняних (Н. Бориско, Є. Верещагін, Л. Голованчук,

В. Костомаров, Н. Микитенко, Ю. Пассов, В. Сафонова, О. Селіванова, Н. Скляренко, О. Тарнопольський, Г. Томахін, В. Топалова та ін.) і зарубіжних (Д. Кіллік (D. Killick), К. Крамш (C. Kramsch) та ін.) вчених. Разом із тим, проблема формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін ще не стала предметом окремого наукового пошуку.

Аналіз наукових досліджень, сучасних тенденцій розвитку морської професійної освіти, педагогічної та методичної літератури зумовив виокремлення низки суперечностей, зокрема між:

- об'єктивною потребою міжнародного ринку праці у високопрофесійних фахівцях морської галузі та недостатнім рівнем соціокультурної підготовки особистості;

- потенційною можливістю закладів вищої морської освіти щодо формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв та недостатнім рівнем наявного науково-методичного забезпечення цього процесу;

- потребою майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у поглибленому вивченні соціокультурного контенту та відсутністю розробленої моделі та методики її реалізації.

Актуальність проблеми, об'єктивні потреби міжнародного морського ринку праці, практика підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів в закладах вищої морської освіти України, наявні суперечності, необхідність та можливість їх подолання зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін».**

Зв'язок роботи з науковими програмами та планами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова відповідно до теми «Моніторинг освітньо-наукового простору як

фактор інноваційного розвитку вищого навчального закладу» (номер державної реєстрації 0112U001436) і пов'язана з тематичним планом науково-дослідницьких робіт Херсонської державної морської академії (Наказ Міністерства освіти і науки України №1148 від 07.10.2014 р. «Про проведення на базі Херсонської державної морської академії дослідно-експериментальної роботи за темою «Теоретико-методичні засади реалізації компетентнісного підходу в системі ступеневої підготовки фахівців морської галузі»).

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Херсонського державного університету (протокол № 7 від 30.01.2012 р.), узгоджена рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 6 від 19.06.2012 р.) та уточнена вченою радою Херсонського державного університету (протокол № 6 від 28.01.2013 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

Для здійснення поставленої мети визначено такі **завдання**:

– проаналізувати наукові джерела з досліджуваної проблеми, уточнити поняттєво-категоріальний апарат дослідження та виявити особливості професійної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів;

– визначити критерії, показники та рівні сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів та виявити сучасний стан її сформованості у практиці закладів вищої морської освіти;

– змоделювати процес формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів та теоретично обґрунтувати відповідні педагогічні умови;

– експериментально перевірити педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

Об’єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у закладах вищої морської освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

Гіпотеза дослідження. У дослідженні висунуто припущення про те, що формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: забезпечення позитивної мотивації майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів до формування соціокультурної компетентності як чинника розвитку їх професіоналізму; удосконалення соціально-гуманітарної підготовки курсантів шляхом насичення її навчальним матеріалом соціокультурного спрямування та використання традиційних й інноваційних форм і методів навчання; занурення курсантів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації наближені до реальної професійної діяльності.

Для розв’язання окреслених завдань, досягнення мети та перевірки гіпотези дослідження використано комплекс взаємопов’язаних **методів дослідження:**

– *теоретичні* – вивчення й аналіз науково-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми з метою визначення понятійно-категоріального апарату, сутності та специфіки формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів (1.1, 1.2, 1.3); аналіз, синтез, порівняння та узагальнення науково-теоретичних положень для побудови моделі формування досліджуваного феномену (3.1), визначення критеріїв, показників та рівнів його сформованості (2.2); вивчення, аналіз й узагальнення досвіду соціокультурної підготовки майбутніх судноводіїв з

метою діагностики сучасного стану сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів (2.3), виявлення та наукового обґрунтування педагогічних умов, реалізація яких сприятиме її формуванню (3.1, 3.2);

– *емпіричні* – анкетування, тестування, опитування, бесіди, інтерв'ювання; аналіз педагогічних явищ і процесів для виявлення основних суперечностей та недоліків у змісті, формах і методах формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів; педагогічне спостереження за станом сформованості досліджуваного феномену з метою виявлення його рівнів (2.1, 2.3);

– *статистичні* – методи математичної статистики для опрацювання та перевірки достовірності результатів експериментальної роботи (3.3).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

– теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін (забезпечення позитивної мотивації майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів до формування соціокультурної компетентності як чинника розвитку їх професіоналізму; удосконалення соціально-гуманітарної підготовки курсантів шляхом насичення її навчальним матеріалом соціокультурного спрямування та використання традиційних й інноваційних форм і методів навчання; занурення курсантів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації наближені до реальної професійної діяльності);

– змодельовано процес формування досліджуваного феномену при вивченні соціально-гуманітарних дисциплін, що складається із п'яти блоків: цільовий (мета, завдання); теоретико-методологічний (підходи, принципи); змістовий (соціально-гуманітарні дисципліни, спецкурс «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів»); технологічний (форми, методи, засоби); оцінювально-

результативний (критерії, показники, рівні сформованості соціокультурної компетентності, очікуваний результат) та педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін;

– виявлено особливості професійної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів (насичення змісту соціально-гуманітарних дисциплін соціокультурною тематикою; поглиблене вивчення англійської мови професійного спрямування та формування здатності до міжкультурної комунікації у полікультурному середовищі; використання в освітньому процесі особливих сучасних методів і засобів, які дозволяють максимально імітувати реальні умови професійної діяльності).

Уточнено сутність понять «соціокультурна компетентність», «соціокультурна компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів».

Подальшого розвитку набули положення щодо впровадження у процес соціально-гуманітарної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів інноваційних форм, методів і засобів формування соціокультурної компетентності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці й упровадженні навчально-методичного забезпечення формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін: спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів»; навчально-методичного посібника «Теоретико-методичні аспекти формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв»; розділів навчальних посібників «MRM», «Lucky Voyage», «Manage It», «Across the Ocean», «MasterTime».

Основні теоретичні положення, результати та висновки експериментального дослідження можуть бути використані у процесі соціально-гуманітарної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у закладах вищої морської освіти та в системі післядипломної освіти.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Херсонської державної морської академії (довідка № 01-31/306 від 13.02.2017 р.), Приватного закладу «Морський інститут післядипломної освіти імені контр-адмірала Федора Федоровича Ушакова» (м. Херсон) (довідка № 01-93 від 16.03.2017 р.), Одеського національного морського університету (довідка № К/854 від 27.06.2017 р.).

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні теоретичні положення, висновки і результати дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня:

– *міжнародних*: «Педагогічні основи становлення суб'єктності в освітньому просторі: проблема, пошук, рішення» (м. Біробіджан, Росія, 2013); «Питання. Відповіді. Гіпотези: наука XXI сторіччя» (м. Гданськ, Польща, 2014); «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (м. Умань, 2018);

– *всеукраїнських*: «Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням» (м. Херсон, 2011), «Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 420-річчя від дня народження)» (м. Херсон, 2012), «Психолого-педагогічні засади діяльності вчителя: історія, теорія, практика» (м. Херсон, 2012), «Методологічні та методичні проблеми формування історичної пам'яті учнівської молоді» (м. Херсон, 2012), «Українське національне виховання: реалії, тенденції, перспективи» (м. Дрогобич, 2013), «Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням» (м. Херсон, 2013), «Інновації у підготовці фахівців технологічної, професійної освіти та готельно-ресторанного бізнесу» (м. Херсон, 2013), «Психолого-педагогічне забезпечення професійної підготовки фахівців технічного, економічного та гуманітарного профілю» (м. Херсон, 2014), «Херсонська область – 70 років історії» (м. Херсон, 2014); «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами» (м. Херсон, 2016); «Підготовка

менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід» (м. Херсон, 2016); «Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням» (м. Херсон, 2017), «Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці» (м. Вінниця, 2018);

– *міжвузівських*: «Новітні напрями навчання англійської мови професійного спрямування» (м. Херсон, 2010).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у 31 опублікованій праці, з них 23 одноосібні, зокрема: 8 статей у наукових фахових виданнях України, 3 – у зарубіжних періодичних виданнях, 14 – у збірниках матеріалів і тез конференцій, 6 – навчальних і навчально-методичних посібників, 1 – авторське свідоцтво.

Особистий внесок здобувача. У публікаціях, виконаних у співавторстві, особистим внеском здобувача є: [4; 9] – обґрунтування компетентнісного підходу до формування соціокультурної особистості майбутнього судноводія; [11] – характеристика структурних компонентів моделі формування у майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів досліджуваного феномену; [26] – розділи «MV Balduin» та «MV Tor Scandinavia»; [27] – розділ «Berthing»; [28] – розділ «Human Factor»; [29] – розділ «Bridge Procedures»; [30] – розділ «Cargo Paperwork».

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається із анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (256 найменувань, із них 40 іноземною мовою), 12 додатків. Робота містить 6 таблиць, 14 рисунків. Загальний обсяг дисертації складає 253 сторінки, з них 175 основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ МІЖНАРОДНИХ РЕЙСІВ

1.1. Аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми

У сучасній Україні інтеграція до європейського простору охоплює все більше сфер життєдіяльності, в тому числі вищу освіту. Так, ідея «європейської свідомості» є основою інтеграційних процесів, які відбуваються в нашій країні, адже містить, зокрема, усвідомлення різноманітності народів і культур у спільності та цілісності європейської культури, усвідомлення приналежності до Європи.

Аналіз наявного освітнього середовища акцентує увагу на особливостях розвитку суб'єкта освіти на індивідуальному і соціальному рівнях. У науковій літературі «освітнє середовище» розглядається у широкому та вузькому значеннях. Наприклад, у широкому значенні це поняття розуміють як підсистему соціокультурного середовища, як сукупність фактів, що історично склалися, обставин, ситуацій, спеціально організованих педагогічних умов розвитку особистості [37].

Роль освітнього середовища, як і освіти в цілому, для культурного, соціального, економічного майбутнього суспільства є провідною. Зокрема, освіта спроможна надати людині можливість усвідомити спільні цінності різних народів, приналежність до єдиної соціальної та культурної сфер.

Разом із тим, призначення нової європейської освіти полягає у створенні нових цінностей та наслідуванні існуючих. Саме тому процес реформування освітньої галузі в Україні здійснюється з урахуванням основних досягнень європейських країн.

Для України, як і для більшості європейських країн, постає завдання побудови освіченого суспільства, центром якого є гуманістично-вихована

особистість, створення умов для її розвитку, самоосвіти, самореалізації впродовж життя.

Пріоритетним напрямком модернізації освітньої системи нашої країни є підготовка необхідних суспільству кадрів, готових до професійного вдосконалення впродовж всього життя [8, 9]. Це завдання стосується й системи вищої морської освіти.

Стратегічним напрямом розвитку вищої морської освіти у сучасному суспільстві виступає забезпечення інтелектуального і морального розвитку морських фахівців на основі залучення їх до різноманітної, у тому числі самостійної, діяльності у різних галузях знань [56, с. 179].

Потреби морської галузі, стрімкий розвиток транспортної індустрії, швидке оновлення професійної інформації ставлять перед вищою морською освітою завдання щодо підготовки компетентних спеціалістів, які спроможні:

- самостійно, критично мислити; передбачати проблеми, що виникають у реальних, іноді у непередбачених та небезпечних, ситуаціях під час роботи на закордонному судні у багатомовному екіпажі; знаходити раціональні шляхи їх вирішення; співпрацювати в екіпажах з представниками різних національностей;

- адаптуватися до мінливих умов праці у замкнутому просторі; самостійно набувати необхідні знання, вміння та навички для успішної роботи на судні; застосовувати їх на практиці при розв'язанні професійних задач;

- грамотно працювати з професійною інформацією, вилучати, інтерпретувати, перетворювати її та ефективно використовувати у процесі роботи.

Вимоги щодо підготовки компетентних спеціалістів висувають і міжнародні морські ринки праці, на які (унаслідок сучасного стану української морської транспортної галузі, зовнішніх та внутрішніх викликів соціально-економічного життя країни) все частіше вимушені виходити наші

співвітчизники у пошуках легального працевлаштування для власної реалізації як людини та професіонала.

Підготовка фахівців морського флоту є важливою складовою системи професійної освіти. Саме тому вона все частіше привертає увагу вітчизняних і зарубіжних учених, які намагаються окреслити та обґрунтувати найбільш ефективні шляхи здійснення такої підготовки у закладах освіти.

Так, М. Кулакова у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовує необхідність формування готовності майбутніх морських спеціалістів до професійної діяльності та наголошує на застосуванні у професійній підготовці особистісно-орієнтовного, управлінського підходів та комп'ютерного моделювання. Науковець вважає, що в ході професійної діяльності готовність майбутнього морського спеціаліста проявляється в його професійно-особистісних якостях, як-от: комунікативність, толерантність, здатність долати психологічний бар'єр, отримувати досвід професійно-іншомовного спілкування [52, с. 36].

Г. Варварецька, досліджуючи процес формування професійної спрямованості майбутніх фахівців морського та річкового транспорту у процесі математичної підготовки, визначає професійну спрямованість як позитивну усталену налаштованість на виконання виробничих функцій, передбачених посадою на водному транспорті, яка зумовлена розумінням і внутрішнім прийняттям цілей та завдань обраної професійної діяльності та активним застосуванням знань, умінь і навичок, які були здобуті у процесі навчання в морському ВНЗ [23, с. 7].

І. Сокол, обґрунтовуючи питання формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін, фокусує увагу на теоретичній готовності таких спеціалістів до професійної діяльності, що складається із таких компонентів:

– знання: нормативні (знання міжнародних та морських документів, знання основ морського права), теоретичні (знання основ судноводіння,

розміщення вантажів, управління операціями судна), процедурні (алгоритми виконання професійних дій судноводія та вимоги до їх якостей);

– практична готовність, основа якої – спеціальні вміння (виконання дій, пов'язаних з управлінням судна, з обробкою і розміщенням вантажу, піклування про екіпаж на судні);

– універсальні вміння (вміння аналізувати виробничі ситуації та приймати необхідні рішення, комунікативні, самоосвітні, інформативні, інтелектуальні, екологічні вміння) [94, с.16].

Н. Черненко обґрунтовує педагогічні умови реалізації андрагогічного підходу під час організації професійного навчання робітників морського транспорту в закладах післядипломної освіти, складовими якого є глибоке розуміння суті андрагогічного підходу; розкриття ролі мотиваційної сфери, самосвідомості, спрямованості особистості та адаптаційних можливостей людини як суб'єкта навчання; психолого-педагогічні закономірності професійної підготовки. [113, с. 7].

У контексті нашого дослідження важливим є доробок О. Попової, яка вважає, що складовими професійної компетентності судноводія є професійно морські якості, професійні знання, уміння й навички з основ управління судном та всіма його навігаційними системами, соціально-управлінські якості (управління багатонаціональним екіпажем, підтримання сприятливого психологічного клімату на судні та ін.) [85, с. 351].

Отже, проведений аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що вченими розкриті різні аспекти професійної діяльності морських фахівців. До того ж значна частина наукових досліджень присвячена проблемам професіоналізму, професійної компетентності та готовності фахівців (передусім тих, які працюють у морській галузі) до професійної діяльності, зокрема у мультинаціональному середовищі.

Готовність фахівця до професійної діяльності, як цілісне утворення з взаємопов'язаними і взаємозалежними структурними компонентами, є одним із понять, які характеризують його в певній сфері. А професійні знання,

вміння та навички є ключовими категоріями, важливими складовими поняття «професійна компетентність» [32, с. 133].

Проблеми підготовки майбутніх морських офіцерів до професійної діяльності в полікультурному середовищі обґрунтовані у дослідженні Н. Бобришевої, яка вважає, що «професійна підготовка морських офіцерів має бути спрямована на оволодіння курсантами знаннями, уміннями та навичками роботи у полікультурному середовищі на різних його рівнях» [16, с.14]. Для нашого дослідження цікавими є ознаки полікультурного середовища, які визначені дослідницею, а саме: багатомовність та багатокультурність; відносна закритість; взаємодія не тільки на професійному, а й на соціальному та побутовому рівнях, адже члени екіпажу не тільки працюють один з одним, але й відпочивають, харчуються та можуть спільно проживати в одних каютах [16, с. 14].

За твердженням В. Дуліна, у будь-якій надзвичайній аварійній ситуації рішення залишається за людиною, тому що від її правильних і своєчасних дій залежить життя екіпажу й збереження судна. Тому науковець визначає діяльність морських фахівців, як таку, що потребує не тільки знань, досвіду, а й психологічної стійкості [34].

М. Дударева та А. Лагутін наголошують на тому, що повсякденна професійна діяльність морського офіцера у мультинаціональному середовищі змушує його свідомо чи несвідомо гостро відчувати свою етнічну належність і практичну потребу необхідності спілкування-співпраці з представниками різних національностей. Тому розуміння цивілізаційних відмінностей, на думку дослідників, є важливим чинником підготовки для професійної діяльності в інтернаціональному екіпажі [33, с.58-60].

Проблема професійної підготовки морських спеціалістів розглядається також і зарубіжними науковцями. Так, С. Мойсеєнко зазначає, що професійна діяльність морських фахівців відноситься до екстремальних видів людської діяльності й саме специфіка цієї діяльності висуває підвищені, особливі вимоги до особистості курсанта [73, с. 62].

Досліджуючи формування іншомовної комунікативної компетентності морських спеціалістів, С. Козак доводить, що вона складається з лінгвістичного компонента, правил спілкування в офіційній та неофіційних сферах професійної діяльності, мовленнєвого етикету, прийомів висловлювання, що сприяє ефективній роботі на судах з полікультурним екіпажем, у разі, якщо виникають проблеми у процесі спілкування [46, с. 12]. С. Козак зазначає, що професійна іншомовна комунікативна компетентність є складним психологічним утворенням особистості, що формується на базі комунікативної компетентності людини в умовах конкретної фахової діяльності й представлене системою значущих для працівника відносин, сукупністю умінь і навичок спілкування. Вона дає змогу ефективно реалізовувати комунікативний процес іноземною мовою залежно від професійних потреб, успішно розв'язувати професійні завдання і продуктивно виконувати професійні функції в іншомовному середовищі [47].

Наукові доробки Р. Гришкової присвячені питанням формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі їх фахової підготовки. Дослідниця зазначає, що зміст відповідної компетенції складається з інтегрованих професійних соціокультурних знань, які реалізуються у практичних навичках комунікативної поведінки, фонових знань, а саме: сукупність слів та їх значень, необхідних для успішної комунікації з представником іншої культури [30, с. 143].

У. Ляшенко науково обґрунтувала педагогічні умови підготовки майбутніх суднових механіків у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін, серед яких дослідниця виділила цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки, що «формує у майбутніх суднових механіків знання з історії власної держави; уміння правильно й грамотно працювати з документацією та інструкціями; знання своїх прав та компенсацій у разі виробничої травми згідно міжнародних стандартів; уміння вибудовувати конструктивні міжособистісні відносини з усіма членами екіпажу; вміння та

навички застосовувати всі фізичні резерви організму для виживання в умовах небезпечної ситуації на борту судна; досконалі знання професійної англійської мови» [62, с. 9].

І. Закір'янова зазначає, що у студентів морських спеціальностей мають бути сформовані навички міжкультурного іншомовного спілкування на рівні вільної профільної комунікації [41].

Чимало досліджень учених пов'язані зі сферою особистісних утворень майбутніх фахівців морської галузі, які повинні сприяти їх успішній професійній реалізації та запобіганню нещасних випадків на морі.

Так, М. Бабишена розглядала особливості формування комунікаційної компетентності майбутніх суднових офіцерів у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін [6].

С. Барсук обґрунтувала педагогічні умови формування іншомовного професійного мовлення майбутніх судноводіїв на засадах комунікативно-когнітивного підходу. Вона визначає формування вищезгаданого утворення «як процес удосконалення вмінь професійного діалогічного мовлення через організацію активної мовленнєвої взаємодії курсантів у професійно-орієнтованих ситуаціях». На думку дослідниці, іншомовне професійне діалогічне мовлення характеризується вмотивованістю, зверненістю, ситуативністю та респонсивністю [10, с. 9].

Нині, в умовах інтеграції національної системи морської освіти України до європейських стандартів особливого значення набуває формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців, які мають бути здатними орієнтуватися в складному соціокультурному просторі та готовими до міжкультурної комунікації з представниками будь-якої національності, завдяки сформованій інтеркультурній та транскультурній свідомості для визнання існування іншої національно-культурної ідентичності, яка є рівноправною з їх власною національною культурою [60, с. 64].

Саме тому останнім часом питання соціокультурної освіти майбутніх моряків знайшло своє відображення у низці наукових досліджень.

Серед них вирізняється дослідження О. Фролової, яка розкриває питання формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін і наголошує на тому, що необхідність підвищення рівня сформованості соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв зумовлена вимогами, що декларуються у міжнародних документах морської галузі, особливостями професійної діяльності в мультинаціональному середовищі та зростанням конкуренції на світовому ринку праці [106, с. 2; 107].

Ураховуючи те, що на сучасному етапі модернізації професійної підготовки фахівців відповідно до міжнародних стандартів морські спеціалісти повинні не тільки володіти високим рівнем фахових знань та вмінь, але й бути готовими до співпраці у мультинаціональному екіпажі, а також те, що ефективна професійна діяльність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів неможлива без урахування культури як визначальної умови адаптації особистості морського фахівця до нових умов життя на судні, для нашого дослідження мають суттєве значення наукові пошуки вітчизняних і зарубіжних учених пов'язані з обґрунтуванням професійної підготовки майбутніх морських офіцерів з соціокультурною складовою.

У цьому контексті неабиякий інтерес становлять дослідження М. Боліной (соціокультурна компетентність майбутнього вчителя), П. Сорокіна (соціокультурна концепція) [96], Т. Колодько (формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах) [48] та ін.

На важливості навчання морських спеціалістів культурної обізнаності у полікультурному середовищі, що сприятиме отриманню вмінь та навичок під час міжкультурного спілкування у багатонаціональному екіпажі наголошує Е. Ноубл (A. Noble) [135, с. 26].

Я. Хорк (J. Horck) вважає, що перебування у багатонаціональному екіпажі позитивно впливає на психофізіологічний та емоційний стан морських офіцерів, не дивлячись на труднощі, з якими вони зустрічаються у своїй діяльності Соціокультурна підготовка моряка, на думку вченого, повинна бути обов'язковим елементом професійної освіти [125].

Ф. Кнудсен (F. Knudsen), аналізуючи лідерство у інтернаціональному екіпажі, доводить, що непорозуміння між представниками різних національностей під час комунікації призводить до міжкультурних конфліктів. Науковець звертає увагу на те, що під впливом індивідуальних особливостей психіки, соціального оточення і специфічних особливостей етнічної культури кожна людина сприймає навколишній світ з позицій своєї культури, тобто у рамках ментальної програми, притаманній цій культурі. Саме тому, морські фахівці реагують на поведінку представників іншої країни як на негативну і образливу, користуючись різними ментальними програмами, що, в результаті, впливає на їх професійну діяльність [137].

В. Шорт (V. Short) зазначає, що необхідною умовою професійної підготовки до спілкування іноземною мовою є моделювання в навчальному процесі специфіки діяльності фахівця в багатомовному середовищі. Адже професійна підготовка судноводія, на думку дослідниці, визначатиме його успіх у професійному спілкуванні [139].

М. Прогуляки (M. Progoulaki), досліджуючи питання менеджменту у морській сфері, зосереджує увагу на різниці в емоційній культурі представників різних країн, і акцентує, що вивчення соціокультурного контенту є обов'язковим у процесі професійної підготовки майбутніх морських спеціалістів [136].

Таким чином, учені наголошують, що інтенсивний розвиток міжнародних відносин у морській галузі посилив необхідність у кваліфікованих фахівцях, які б могли приймати активну участь у міжмовній та міжкультурній комунікації. Тому, набуття майбутніми морськими фахівцями, в тому числі судноводіями міжнародних рейсів, соціокультурної

компетентності сприятиме успішній соціалізації, зниженню рівня соціокультурної дезадаптації в умовах багатомовного середовища, вдосконаленню навичок управління інтернаціональним екіпажем, уникненню конфліктів культурного характеру.

Проте, незважаючи на вагомі результати досліджень учених, проблема формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін ще не була предметом цілеспрямованого наукового пошуку й залишається актуальною.

1.2. Поняттєво-категоріальний апарат дослідження

Дослідження проблеми формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін потребує уточнення відповідного поняттєво-категоріального апарату. З цією метою в ході наукового пошуку проаналізовано сутність базових понять, до яких віднесено такі: «компетенція», «компетентність», «іншомовна комунікативна компетентність», «комунікативна компетенція», «комунікативна компетентність», «соціокультурна компетенція», «соціокультурна компетентність», «соціокультурна компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів».

Виявлено, що існує безліч наукових робіт присвячених уточненню і розведенню понять «компетенція» і «компетентність». Разом із тим, питання про сутність, складові, природу компетенції і компетентності залишаються актуальними і продовжують бути предметом наукових дискусій і розвідок.

Так, А. Хуторський висловлює думку, що для поділу загального та індивідуального треба розрізняти поняття «компетенція» і «компетентність», які часто використовують як синоніми. Якщо компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок,

способів діяльності), що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів та необхідні для якісної продуктивної діяльності по відношенню до них, то під компетентністю треба розуміти володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особисте ставлення до неї і предмету діяльності [110, с. 41]. О. Подліняєва під компетенцією розуміє деяку відчужену, задалегідь задану вимогу до підготовки фахівця, а під компетентністю – вже набуту ним особистісну якість (характеристику) [83, с.42]. І. Мірославська розглядає компетенцію як особисту здатність спеціаліста вирішувати професійні завдання певного класу [71].

У перекладі з латинської «компетенція» означає коло питань, з яких людина добре обізнана та має досвід [111].

У лексикографічних джерелах [24, 25, 78, 92] подаються такі визначення поняття «компетенція»: 1) характеристика особистості, що володіє знаннями, які дозволяють розмірковувати авторитетно про щонебудь; 2) коло питань, коло повноважень, в яких людина добре поінформована, володіє знаннями і досвідом в тій чи іншій сфері; 3) знання та досвід; 4) наперед задана вимога до освітньої підготовки (стандарт), потенційна можливість, елемент компетентності.

С. Ожегов визначає компетентного фахівця як такого, що має «широкі знання, обізнаність та авторитет у певній галузі або як такого, що володіє компетенціями. А компетенція, на думку вченого, це коло питань, у яких добре обізнаний той чи інший фахівець» [80, с. 289].

Першим, хто використав термін «компетентність» як соціологічне поняття в контексті теорії мовної комунікації був німецький соціолог Ю. Хабермас. На думку вченого, компетентність – це здатність суб'єкта до спілкування й діяльності, що дає йому можливість бути учасником процесів розуміння та створювати в них власну ідентичність [50].

Є. Павлютенков зазначив, що компетентність – це «здатність, яка реалізується самостійно і базується на набутих знаннях учня, його

навчальному та життєвому досвіді, цінностях і нахилах, які він розвинув як результат пізнавальної діяльності та освітньої практики» [81, с. 19].

Слушною є думка І. Єрмакова про те, що компетентність – це специфічна здатність, яка дає змогу швидко й ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних ситуаціях життя. Вчений вважає, що природа компетентності така, що «оптимальні результати в розв'язанні проблем можливі лише за умови глибокої особистої зацікавленості людини», а розвиток компетентності – можливість моделювати та оцінювати наслідки своїх дій завчасно й на тривалу перспективу. Тобто за І. Єрмаковим, здатність та готовність людини діяти в будь-якій сфері називається компетентністю. Він визначає цей феномен як адекватну орієнтацію особистості в різних галузях її діяльності: роботі, навчанні, культурі, політиці, освіті тощо [35, с. 143].

Подібною є позиція В. Носкова, А. Кальянова, О. Єфросініної, які пишуть, що компетентність як сформована здатність, достатня, щоб жити комфортно. Професіоналізм, уміння нестандартно мислити й спілкуватися, набуття особистого досвіду, впевненості у собі, розвиток здібностей, глибокі знання – це не повний перелік якостей майбутнього фахівця, умов для прийняття методично правильного рішення, забезпечення психологічно та організаційно обґрунтованого управління [79].

С. Гончаренко надав таке визначення: «Компетентність у навчанні (лат. *competentia* – коло питань, в яких людина добре розуміється) набуває молода людина не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо» [29, с. 231].

А. Шипко, Ю. Грабовський, В. Таточенко вважають, що компетентність, у першу чергу, відноситься до прийняття рішень, а тільки потім до дії. Науковці доводять, що компетентність значним чином не залежить ні від об'єму знань, ні від їх міцності, глибини та системності. Виходячи з цього, вони трактують компетентність як орієнтований на

прийняття рішень специфічний різновид організації персоніфікованих знань і умінь у сферах життєдіяльності та професійної діяльності незалежно від складності ситуації, в якій перебуває особистість. Тому провідними критеріями компетентності є ефективність прийнятого рішення та організована відповідно до нього діяльність [117, с. 122].

У сучасному світі, як сказано в «Білій книзі національної освіти України, «вагомими в оцінюванні якості освіти і проведенні її порівняння поміж різними університетами і країнами стають кінцеві результати навчання. Це потребує розроблення вимог до самих результатів, які раніше формулювалися через такі поняття, як знання, уміння, навички. Нині цей перелік вважається недостатнім, обмеженим, його доповнюють набором компетентностей, які фактично характеризують різноманітну, значно ширшу реалізаційну здатність особистості». Крім того зазначається, що «наповнення переліку компетентностей, які відповідали б особливостям системи освіти та ринку праці України – надзвичайно важливе й складне завдання, як і для більшості країн-учасниць Болонського процесу. Причому цей набір, як показали результати досліджень у рамках європейської програми Тьюнінг, «Настроювання освітніх структур в Європі», може суттєво відрізнятись за його розумінням з боку студентів, викладачів і роботодавців, оскільки кожна з цих груп має свої цільові інтереси» [15, с. 244].

Серед шляхів і способів розв'язання цих проблем окреслено такі: 1) кваліфікаційні вимоги повинні бути доповненими характеристиками результатів навчання сформульованих у термінах компетентностей. Потрібно також відповідні вимоги узгодити з Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО); 2) за основу для побудови системи компетентностей рекомендовано використовувати так звані Дублінські дескриптори. Крім того, за результатами програми Тьюнінг, визначено загальні (ключові) і специфічні (предметні) компетентності. Загальні компетентності (із – 30) розрізняють за трьома типами: інструментальні (10), міжособистісні (8) та системні (12). Саме з них необхідно обрати найвагоміші

і придатніші для вітчизняної системи освіти, доповнюючи й уточнюючи їх на підставі емпіричних і теоретичних досліджень, експериментальної перевірки, практичної апробації; 3) визначення переліків загальних (ключових) і специфічних (предметних) компетентностей потрібно здійснити для кожного з освітньо-кваліфікаційних рівнів (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр) та ін. [15, с. 244-245].

Досліджуючи зміст поняття «компетентність» Т. Добудько визначає три його аспекти: проблемно-практичний – адекватність розуміння ситуації, постановка і ефективне виконання завдань, цілей, норм у конкретній ситуації, готовність до безперервної освіти з метою досягнення професійної мобільності; змістовий – адекватне осмислення ситуації у більш загальному контексті; ціннісний – здатність до адекватної оцінки ситуації, її змісту, цілей, завдань і норм з точки зору власних і загально значимих цінностей [31].

Отже, по-перше, терміни «компетенція» і «компетентність» генетично пов'язані, тому що їм притаманні такі характеристики, як інтегративність та комплексність; по-друге, поняття «компетенція» означає соціально закріплений освітній результат, і є вужчим від поняття «компетентність»; по-третє, якщо розглядати ці поняття крізь призму конкретної діяльності суб'єкта, то проявляється досить істотна різниця між ними у їх відношенні до нього, тому що компетентність суб'єкта у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють йому обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній.

Хоча в науковій літературі детально висвітлено сутність понять «компетентність» і «компетенція», але дискусія щодо їх співвідношення не завершена. Окрім вищезгаданих, цьому питанню приділяють пильну увагу багато інших вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Дж. Равен [88].

Розглянемо ще декілька визначень, які відображають сучасні наукові погляди на сутність цих понять.

Компетентність (від лат. *competens* – відповідальний, здатний) – це психосоціальна якість, що означає силу і впевненість, які ґрунтуються на відчутті власної успішності і корисності, що дає людині усвідомлення своєї спроможності ефективно взаємодіяти з оточенням [114, с.188]; це усвідомленість, авторитетність [18]; це стан адекватного виконання завдання, здатність до актуального виконання діяльності тощо [98, с. 107].

Компетенція (від лат. *competentia*) – це коло повноважень, питань, в яких дана особа володіє авторитетністю, пізнанням, досвідом [18]; це сфера відповідальності та визначених повноважень [98, с. 108]; це добра обізнаність із чим-небудь [78].

М. Богачик розмежовує ці поняття. Вона вважає, що «компетентність» – це сукупність знань, умінь, навичок, здібностей, мотивацій, переконань, цінностей, інтересів індивіда, особистісних якостей та практичного досвіду, які необхідні для виконання навчальної діяльності чи досягнення певної мети відповідно до вимог сучасного суспільства. «Компетенція» – це певна сфера діяльності чи певне коло повноважень, у яких індивід може ефективно діяти на основі знань, умінь, навичок, мотивацій, переконань, цінностей, особистісних якостей та інтересів [17, с. 11].

Поняття «компетентність» визначається як високий рівень освіченості та вправності у сфері певної компетенції. А «компетентний» – це той, хто має певні повноваження, має достатні знання в якій-небудь галузі, що дозволяють йому робити обґрунтовані висновки та ефективно діяти [78].

Поняття «компетентність» привертає увагу й експертів міжнародних інституцій. Зокрема, Міжнародний департамент стандартів трактує поняття «компетентність» як здатність ефективно здійснювати діяльність, виконувати поставлені завдання, будь-яку роботу. За визначенням цієї інституції структура компетентності складається з певного набору знань, навичок, ставлень, що є підґрунтям для виконання професійних функцій, досягнення стандартів у професійній галузі, а критеріями оцінювання компетентності треба вважати знання, вміння, навички, навчальні досягнення [120].

Міжнародна комісія Ради Безпеки Європи пропонує розглядати компетентність як ключові вміння, опорні знання, тобто своєрідні індикатори знань, умінь та навичок, та ставлення, які підтримують та забезпечують досягнення успіхів у різноманітних галузях життя. Основні ключові компетенції, які були виділені на симпозиумі «Ключові компетенції для Європи» у 1996 році у Берні, ознаменували загальноосвітню тенденцію оновлення показників вимірювання результатів освітнього процесу.

Експерти міжнародної програми «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» («DeSeCo» – 1997) компетентність характеризують як здатність особистості задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Вони вважають, що компетентність поєднує в собі практичні навички, цінності, емоції, поведінкові компоненти, знання, вміння, все те, що спонукає особистість до активної діяльності; що виявляється в діяльності; що є результатом впливу різних соціальних інституцій (засобів масової інформації, сім'ї, релігійних та культурних організацій та ін.) [123].

На міжнародній конференції ЮНЕСКО компетентність було визначено як здатність застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях [126].

За визначенням Міжнародної комісії Ради Європи, «компетентність» – це загальні, або ключові, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, крос-навчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання, здатність застосовувати навчальні досягнення в нових нестандартних умовах [123].

Експерти Ради Європи вважають, що кожна особистість повинна володіти компетентностями і компетенціями, тому що вони сприяють досягненню успіхів у житті, розвитку якості суспільних інститутів, відповідають різноманітним сферам життя, політичним та соціальним, що

дають особистості змогу толерантно ставитися до інших точок зору, мирним шляхом вирішувати будь-які конфліктні ситуації. Поміж інших, вони виділяють комунікативні компетенції, що дозволяють людині результативно спілкуватися з іншими людьми; міжкультурні компетенції, які дають людині можливість жити в умовах багатокультурного суспільства й з повагою ставитися до інших народів та їх традицій; компетенції самоосвіти, через які реалізуються прагнення особи активно самовдосконалюватись упродовж усього життя; інформаційні компетенції, які відображають міру оволодіння інформаційними технологіями [129, с. 15-16].

Отже, відповідно до європейського контексту сучасної освіти компетенція включає знання й розуміння, тобто теоретичні знання певної академічної галузі, здатність знати й розуміти; знання як діяти, тобто практичне й оперативне застосування знань у конкретних ситуаціях; знання як бути, тобто цінності, які є невід'ємною частиною способу життя й сприйняття з іншими людьми у соціальному аспекті.

Компетентність охоплює багато аспектів та відображає складний зміст, який інтегрує професійні, соціокультурні характеристики та передбачає високу ступінь оволодіння знаннями й уміннями, які дозволяють ефективно розв'язувати нові, нестандартні завдання. Як свідчить науковий пошук, більшість авторів сходяться на тому, що компетентність охоплює комплекс знань, умінь, навичок та особистісних характеристик; постійне самовдосконалення себе як особистості та професіонала; глибоке розуміння певних проблем, завдань, цінностей; відповідність певним стандартам, нормам; уміння впроваджувати набуті теоретичні надбання у повсякденну практику професійної діяльності; креативний підхід до розв'язання проблем.

У ході аналізу наукової літератури встановлено, що поняття «компетентність» розглядалось в площині професійної діяльності й означало досконале знання своєї справи, вершину розвитку фахової майстерності.

Компетентність – це багатогранна категорія, що вказує не лише на вміння, знання, досвід, а й на професійні та життєві цінності, здатність

ефективно розв'язувати нові, нестандартні завдання. Виявляється компетентність лише в діяльності – суспільній, професійній, освітній тощо. Вона є наслідком нової економіки та альтернативного підходу до людських ресурсів [112]. Поняття «компетентність» виникло як інтелектуальна відповідь на втрату якості адаптації до умов, що занадто швидко змінюються та не співвідносяться з традиційною системою понять класичної науки [100].

Аналізуючи компетентність крізь призму особистості, необхідно починати від механізму розумових дій і переведення їх у практичну площину. В цьому випадку знання, як теоретичні уявлення, є необхідною і обов'язковою умовою прийняття рішення з подальшим переходом в площину практичних дій, тобто в уміння або навички. Уміння як знання, реалізовані на практиці, характеризують усвідомлені, контрольовані свідомістю дії. Навички як уміння, доведені до автоматизму, характеризують неусвідомлені, автоматичні дії [117, с. 122].

А. Шипко, Ю. Грабовський, В. Таточенко виділяють неусвідомлену некомпетентність, усвідомлену некомпетентність, усвідомлену компетентність, неусвідомлену компетентність. Кожен рівень компетентності особистості, на думку вчених, характеризується певною здатністю до розвитку. Наприклад, неусвідомлена некомпетентність характеризується самовпевненістю, відсутністю критичного погляду на рівень своєї підготовки, високою вірогідністю фатальних помилок у практичній діяльності, відсутністю мотивів до вдосконалення досвіду і відповідно до навчання. Усвідомлена некомпетентність характеризується обережністю при прийнятті рішення та бажанням уникнути прийняття рішень, психологічною готовністю до вирішування завдань у зоні найближчого розвитку і готовністю до сприйняття допомоги ззовні. Усвідомлена компетентність характеризується ефективною діяльністю та високим рівнем самоконтролю, високою здатністю до самоосвіти, креативністю, можливістю до вирішення завдань на творчому рівні, здатністю самостійно ставити завдання у зоні найближчого розвитку та шукати шляхи вдосконалення власного досвіду.

Неусвідомлена компетентність характеризується тим, що в діяльності особистість може не повною мірою враховувати особливості ситуації, що призводитиме до помилок у діяльності; особистість перебуває у точці біфуркації, має місце або подальший розвиток (високий рівень креативності, наявність амбітних цілей, висока мотивація до самовдосконалення), або застій (особистісна деградація, втрата мотивації до навчання, перехід у категорію тих, хто спроможний навчатися). Рівень неусвідомленої компетентності варто розглядати як тимчасовий стан [117, с. 123].

Проведений аналіз наукових поглядів та підходів до визначення сутності понять «компетенція» і «компетентність» дозволяє зробити такі узагальнення:

- компетенція визначає сукупність знань, умінь, навичок, здібностей, мотивацій, переконань, цінностей, інтересів індивіда, особистісних якостей та практичного досвіду, які необхідні для успішного виконання певної діяльності чи досягнення певної мети;

- компетенція являє собою нормативний образ компетентності, який може бути відчуженим від суб'єкта (тобто, компетенція є засобом, який буде не обов'язково реалізований у конкретній діяльності, тому що вона є безособовою формою вираження компетентності в її потенційному сенсі);

- компетентність відображає готовність суб'єкта застосовувати знання, уміння, навички та інші здібності і якості, якими він володіє, при вирішенні конкретної проблеми (тобто, це певна сфера діяльності чи певне коло повноважень, у яких індивід може діяти ефективно на основі набутих знань, умінь, навичок, мотивацій, переконань, цінностей, особистісних якостей та інтересів);

- компетентність є атрибутом суб'єкта, що не може бути відчужений від нього (тобто, суб'єкт є носієм компетентності).

У нашому дослідженні компетентність розглядається як результативно-діяльнісна характеристика освітнього процесу, а компетентність майбутніх

судноводіїв міжнародних рейсів – як готовність і здатність до використання і застосування однієї або багатьох компетенцій.

Реалізація компетентнісного підходу у процесі професійного навчання, зокрема майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, сприяє підготовці кваліфікованих, професійно мобільних фахівців морської галузі, здатних до роботи у мультинаціональних екіпажах на рівні сучасних вимог. Тобто, невід'ємною складовою професійної освіти майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів є соціокультурний компонент.

На думку В. Сафонові, соціокультурний компонент складається зі знань з різних галузей та передбачає співвивчення мов та культур [91].

Вищий рівень оволодіння особистістю соціокультурними знаннями має становити соціокультурна компетентність – сукупність взаємопов'язаних знань, умінь, навичок, способів діяльності, стратегій, що є необхідними для забезпечення процесу формування відповідної компетентності майбутніх судноводіїв [93, с. 157].

Перед тим, як пояснити сутність терміну «соціокультурна компетентність», важливо знайти його відмінності від поняття «соціокультурна компетенція». Однак, існування великого розмаїття трактувань цих термінів засвідчує відсутність у вчених одностайного підходу до їх розуміння.

У вітчизняних та зарубіжних публікаціях (В. Сафонова [91], Г. Томахін [103], Д. Кіллік (D. Killick) [130] та ін.) досить повно розкрито сутність та риси соціокультурної компетенції. Разом із тим, чіткого розмежування понять «соціокультурна компетенція» та «соціокультурна компетентність» немає. Наявність різних визначень і трактувань соціокультурної компетенції та їх ускладнення у процесі розвитку суспільства є свідченням динамічності цього поняття. Також необхідно прийняти до уваги вимоги розвитку сучасного суспільства, тому що очевидною обставиною є те, що соціокультурна компетенція особистості – це чинник розвитку розвиненого суспільства. Складність та багатогранність феномена соціокультурної

компетенції пояснює наявну відсутність усталеного визначення цього поняття та його трактування. Наведемо декілька прикладів.

М. Максимець трактує соціокультурну компетенцію як здатність особистості через адекватне розуміння та повагу до інших мов, культур і релігій виявляти активну і відповідальну життєдіяльність у соціумі на засадах демократичності, гуманізму, толерантності тощо [63].

І. Мінчак виокремлює соціокультурну толерантність, яка виявляється в прагненні досягти взаємної поваги, розуміння, узгодженості різних поглядів, інтересів та базується на засадах доброти, емпатії, поваги [72].

П. Сисоєв визначає соціокультурну компетенцію як рівень знань соціокультурного контексту використання іноземної мови, а також досвід спілкування і використання мови в різних соціокультурних ситуаціях [101].

М. Бахтін констатує, що ми ставимо чужій культурі нові запитання, які вона сама собі не ставила, ми шукаємо в ній відповіді на ці наші запитання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи нові смислові глибини [11, с. 28].

На думку О. Коломінової, соціокультурна компетенція – це система уявлень про основні національні традиції, звичаї та реалії країни, мова якої вивчається, а також система навичок та вмінь узгоджувати свою поведінку згідно з цими знаннями [49].

У «Словнику методичних термінів» зазначається, що соціокультурна компетенція передбачає знайомство того, хто навчається, з національно-культурною специфікою мовленнєвої поведінки, вміння користуватися елементами соціокультурного контексту, релевантними для породження і сприйняття мовлення з точки зору носіїв мови, тобто звичаями, правилами, нормами, соціальними умовностями, ритуалами, соціальними стереотипами, країнознавчими знаннями [1].

Згідно Загальним Рекомендаціям Ради Європи соціокультурна компетенція складається з двох аспектів:

- 1) соціолінгвістична компетенція;
- 2) соціокультурні знання [40, с. 118].

На думку А. Щукіна, соціокультурна компетенція складається з країнознавчої, лінгвокраїнознавчої та предметної субкомпетенцій. Країнознавча субкомпетенція включає знання про культуру країни, мова якої вивчається. Лінгвокраїнознавча – передбачає володіння особливостями мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови в різних ситуаціях спілкування. Предметна, або галузева, субкомпетенція означає наявність певних фонових знань в різних галузях, а також опанування професійною мовою і термінологією в цих галузях [118, с. 10].

Т. Колодько визначає соціокультурну компетенцію як уміння людини усвідомлено застосовувати знання соціального і культурного контекстів країни, мова якої вивчається, у процесі іншомовного спілкування [48].

Ян Ван Ек (Van Ek J. A.) визначає соціокультурну компетентність як «здатність до адекватної взаємодії у ситуаціях повсякденного життя, підтримки соціальних контактів» [140, с. 95].

Соціокультурна компетентність, на думку М. Байрам (M. Byram) та Ж. Зарат (G. Zarate), включає здатність до взаємодії з іншими, пізнання їх способу життя [121].

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що у розумінні поняття соціокультурної компетенції між науковцями існують певні розбіжності. До того ж у сучасній українській методиці соціокультурна компетенція подається як складова комунікативної компетенції, включаючи країнознавчу і лінгвокраїнознавчу компетенції [59, с. 55].

Проблема соціокультурної компетенції розв'язувалася і розв'язуються в площині соціології, культурології й освіти. Адже процес соціалізації особистості відбувається в конкретній соціокультурній реальності. На основі освоєння соціокультурних норм і правил відбувається формування її ціннісно-орієнтаційної системи [115, с. 156].

У сучасному суспільстві культура розглядається в кількох планах. Наприклад, у філософському плані, на думку Т. Яцули, вона розглядається, як: «культура й діяльність людини, спрямована на перетворення дійсності і

себе», «культура є специфіка людської діяльності», «культура й процес розвитку збереження і передачі людського досвіду», «культура є спосіб діяльності», «культура і характеристика розвитку творчих сил і здібностей людини, вираження специфічної єдності людини з природою і суспільством» [119, с. 72].

Ф. Мінюшев, акцентує увагу на тому, що культура групи, класу, етносу, суспільства знаходиться в залежності від умов, у яких протікає взаємодія людей – соціальна наповнюється рівність або нерівність, солідарність і кооперація зусиль або конкуренція і взаємна агресія. У той же час сама культура (цінності, знання, норми, закони) виникають і затверджуються в процесі взаємодії людей [70, с. 10]. Тож, «культура трансформуються в співтовариство людей і цей процес знаходиться в залежності від характеру взаємодії» [115, с. 157].

За визначенням П. Сорокіна, складовими частинами соціокультури є нескінченно багатий ідеологічний всесвіт змістів, об'єднаних у системі мови, науки, релігії, філософії, права, етики, літератури, живопису, скульптури, архітектури, музичної драми, економічних, політичних і соціальних теорій тощо; матеріальна культура, що являє собою втілення всіх цих змістів у біологічному середовищі, від простих знарядь до найскладнішого устаткування, книг, картин і ін.; усі приховані та відкриті дії, церемонії, ритуали, учинки, в яких індивіди і їх групи здійснюють і приймають той або інший набір змістів [96]. Тобто проявом соціокультури є зазначені вище чинники, а саме: звичаї, поведінка, ставлення до свого буття та ін.

Термін «соціокультурна компетенція» використовується для відображення готовності особистості до міжкультурної комунікації, завдяки сформованості у неї інтеркультурної та транскультурної свідомості, визнання нею існування іншої національно-культурної ідентичності як рівноправної з його власною національною культурою. Отже, соціокультурна компетенція є частиною загальної і професійної культури особистості. Тому оволодіння соціокультурною компетенцією розглядається

як шлях універсалізації якостей людини, що, в свою чергу, сприяє кращому розумінню свого призначення у світі та формуванню загальнолюдських цінностей. Разом із тим, доцільно включити до поняття соціокультурної компетенції певну обізнаність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів із власною національною культурою, вміння використовувати знання у ситуаціях спілкування у багатомовному середовищі [58, с. 98].

Отже, проведений аналіз наукових досліджень засвідчив, що соціокультурна компетенція розглядається як цілісна система взаємопов'язаних складових, серед яких: 1) країнознавча компетенція – знання про народ – носій мови, національний характер, суспільно-державний устрій, здобутки в галузі освіти, культури, особливості побуту, традиції, звичаї; 2) лінгвокраїнознавча компетенція – здатність сприймати мову як носія культури; 3) соціолінгвістична компетенція – знання особливостей національного мовленнєвого етикету і невербальної поведінки та навички врахування їх у реальних життєвих ситуаціях, здатність організовувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної ситуації, соціальних норм поведінки та соціального статусу комунікантів.

Огляд різних підходів до визначення соціокультурної компетенції підтвердив припущення, що це поняття складне і багатокomпонентне.

Якщо взяти до уваги, що компетенція – це обізнаність в певному питанні (виникає як результат набуття відповідних знань), а компетентність – здатність до якої-небудь діяльності, яка базується щонайменше на набутих знаннях та досвіді, то можна констатувати наступне: компетентність є більш широким поняттям і включає в себе компетенцію. Отже, соціокультурна компетенція – складова соціокультурної компетентності.

У дослідженні «соціокультурна компетентність» трактується як здатність особистості до свідомої діяльності та спілкування в соціумі, де співіснують різні культури, що базується на соціокультурних знаннях та відповідному досвіді [133, с. 160].

На думку Н. Микитенко, соціокультурна компетентність формується у взаємозв'язку і на основі відповідних компетенцій, якими є предметні, галузеві та ключові [68, с. 45]. Науковець вважає, що предметні та галузеві (загальнопредметні) компетенції майбутнього фахівця формуються в процесі вивчення ним навчальних дисциплін фундаментального і фахово зорієнтованого циклів [там само].

В. Сулейманова виокремлює такі компоненти соціокультурної компетентності: 1) когнітивний (знання з культури, історії, релігії; знання традицій, норм та правил спілкування, взаємодії, етикет; засоби застосування цих знань на основі актуалізації); 2) мотиваційно-ціннісний (мотиви, які спонукають людину до організації діяльності; мотивація до взаємодії; толерантність; переконання та принципи, якими особистість оперує в процесі спілкування та в поведінці; емоційне ставлення до етнічних груп); 3) діяльнісно-поведінковий (соціокультурні вміння: регуляція вольової сфери; конкретні мовленнєві дії; досвід спілкування в полікультурному суспільстві) [99].

Специфіка професійної діяльності судноводіїв міжнародних рейсів спонукає їх до виконання складних видів робіт на судні, які потребують витривалості й професіоналізму. Під час проведення цих робіт судноводії повинні працювати у команді з представниками інших національностей, тож спілкування між ними згідно з Міжнародною конвенцією ПДНВ 78/95 має проходити виключно англійською мовою [66]. Будь-які помилки в спілкуванні судноводіїв в результаті недостатньо сформованого рівня їх професійної комунікативної іншомовної компетентності іноді стають причиною небезпечних ситуацій, а саме: недостатнє розуміння під час швартування судна, перевищення швидкості судна, непорозуміння під час спілкування по радіо або з портовими представниками у ході вантажних операцій, помилки при виконанні команд лоцмана, капітана тощо [134].

Запорукою успішного формування професійної іншомовної комунікативної компетенції, на думку В. Сафонові, є соціокультурна освіта,

але за умови реалізації принципу дидактичної культуровідповідності, який передбачає відбір і впровадження у навчальний процес культурознавчого матеріалу, що формує соціокультурну основу навчально-методичного комплексу з іноземної мови [91].

Ураховуючи вищезазначене, в ході наукового пошуку розглянуто й терміни «іншомовна комунікативна компетентність», «комунікативна компетенція», «комунікативна компетентність». Іншомовну комунікативну компетентність досліджували О. Заболотська [38], Л. Морська [74] та ін.

С. Савіньон трактує комунікативну компетентність як вміння функціонально володіти мовою, як здатність свідомого врахування соціолінгвістичної ситуації та доречності вживання певних мовних одиниць [138, с. 9].

Питанням професійної підготовки майбутніх судноводіїв до іншомовного спілкування у процесі навчання англійської мови приділяли увагу: С. Барсук (формування професійного діалогічного мовлення) [10], О. Демченко (формування умінь професійного спілкування іноземною мовою), В. Смелікова (підготовка до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій), М. Шерман (формування іншомовної професійної компетентності) [116] та ін. Іншомовній комунікативній компетентності майбутніх фахівців морського флоту, різним аспектам та особливостям її формування присвячено праці С. Козак [47]. О. Тирон досліджувала психолого-педагогічні основи формування іншомовної компетентності майбутніх моряків.

Аналіз основних публікацій за темою дослідження показав, що існує відмінність між поняттями «комунікативна компетенція» та «комунікативна компетентність».

Д. Хаймз (D. Hymes) зазначає, що комунікативна компетенція – це система знань про правила мовної комунікації, її процедуру, етикет, ритуал, що відображає взаємодію інтелектуального, соціального й вербального у поведінці комуніканта [127].

Комунікативна компетенція складається із сукупності знань із мови, мовленнєвих умінь і навичок, потрібних для успішного розв'язання життєво важливих завдань у комунікації.

За твердженням Р. Белла, у сучасній соціолінгвістиці комунікативну компетенцію розуміють саме як систему, що виконує функцію балансування існуючих мовних форм, які визначаються з опорою на мовну компетенцію комуніканта на тлі певних соціальних функцій [95].

О. Літікова, розкриваючи питання професійної комунікативної іншомовної компетентності майбутніх судових механіків, розглядає «іншомовну комунікативну компетентність як досвід використання іншомовної комунікативної компетенції» [61, с. 209]. У своєму дослідженні вона спирається на модель комунікативної іншомовної компетентності М. Кенела (M. Canal), який виокремлює в ній чотири компоненти: 1) граматичну компетентність – рівень засвоєння комунікантом граматичного коду, включаючи словниковий запас, правила правопису і вимови, словотворення і побудови речень; 2) соціолінгвістичну компетентність – уміння доречно використовувати й розуміти граматичні форми в різних контекстах для виконання окремих комунікативних функцій (опису, повідомлення, переконання, запиту інформації тощо); 3) дискурсивну компетентність – здатність поєднувати окремі речення у зв'язне повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різні синтаксичні й семантичні засоби; 4) стратегічну компетентність (комунікативні стратегії) – здатність доцільно використовувати вербальні й невербальні засоби при загрозі зриву комунікації у випадку недостатнього рівня компетентності комуніканта або через наявність побічних ефектів [122, с.12].

Р. Мільруд наголошує, що «оволодіння іншомовною культурою передбачає не тільки засвоєння культурологічних знань (фактів культури), але й формування здатності та готовності до розуміння ментальності носіїв іноземної мови, а також національних особливостей» [69, с. 17].

Під час дослідження встановлено, що комунікативна компетентність – це відповідний рівень засвоєння етно- і соціально-культурних еталонів, стандартів, стереотипів поведіння; це задовільний ступінь володіння технікою та нормами спілкування.

Згідно з положеннями Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, іншомовна комунікативна компетенція складається з таких компонентів: лінгвістичні компетенції (лексичні, фонологічні, синтаксичні знання і вміння); соціолінгвістичні компетенції (знання правил ввічливості, норм регулювання стосунків між соціальними групами, лінгвістичних кодифікацій деяких основних ритуалів у житті суспільства; навички вербальної та невербальної комунікації; уміння встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, розуміти психологічну сутність партнера зі спілкування і бути зрозумілим для нього); прагматичні компетенції (уміння продукувати акти мовлення, здійснювати інтерактивні обміни; уміння дискурсу, злитості та зв'язності; здатність адаптувати індивідуальні комунікативні характеристики і дії до умов комунікації та вимог міжособистісного спілкування) [40].

Отже, проведений аналіз дав змогу визначити знання, уміння і навички майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, які засвідчують їхню готовність до іншомовної комунікативної діяльності у багатомовному середовищі на борту судна, а саме: знання мови, зокрема англійської, (фонетики, лексики, граматики); уміння розпочати діалог та продовжувати його, подолавши психологічні бар'єри; уміння будувати конструктивне спілкування з членами багатомовного екіпажу, суперінтендантами, представниками судноплавних, класифікаційних компаній тощо; здатність долати труднощі під час комунікації за допомогою альтернативних засобів спілкування; здатність орієнтуватися у надзвичайних аварійних ситуаціях та знаходити рішення.

Поміж ключових компетентностей вітчизняних і зарубіжних фахівців морської галузі соціокультурна компетентність займає одне з провідних

місць. Це обумовлено тим, що потужний розвиток світової економіки та, відповідно, міжкультурного спілкування є важливою рисою сьогодення.

Уточнення базових понять дослідження дозволило з'ясувати, що соціокультурна компетентність є невід'ємною складовою професійної підготовки, фактором успішної професійної діяльності, а також соціальної захищеності особистості у багатомовному середовищі [57, с. 172].

Формування соціокультурної компетентності відбувається протягом досить тривалого часу у процесі професійно-особистісного зростання майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у закладах вищої морської освіти, під час самостійної діяльності, набуття професійного досвіду. Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв є динамічним процесом, який поступово ускладнюється із розвитком суспільства та морської галузі, унаслідок чого підвищуються вимоги до професійної діяльності судноводіїв [134].

Соціокультурну компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів доцільно розглядати як сукупність відповідних компетенцій, складну комплексну характеристику, яка, у свою чергу, відображає інтеграцію професійно-теоретичних знань, ціннісних орієнтацій, особистісних якостей і практичних умінь.

Ураховуючи структуру та сутність понять «компетенція», «компетентність», «соціокультурна компетенція», «соціокультурна компетентність» та ін. та беручи до уваги специфіку професійної діяльності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, було сформульовано таке визначення базового поняття дослідження: соціокультурна компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів – це інтегративне утворення, що включає сукупність соціокультурних знань (у тому числі, з іноземної мови), умінь, навичок, досвіду та особистісних якостей, що забезпечують здатність майбутніх судноводіїв орієнтуватися в міжкультурному просторі, ефективно розв'язувати професійні завдання у полікультурному середовищі, уникати міжнаціональних конфліктів.

Аналіз функціонально ціннісних характеристик вищезазначених понять, стану розв'язання проблеми на практиці, а також виходячи з того, що професійна діяльність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів відбувається у багатомовному середовищі, для успішної реалізації якої знання іноземної мови, зокрема англійської, є ключовими, визначено перелік компетенцій майбутніх судноводіїв, які свідчать про наявність у них сформованої соціокультурної компетентності.

Отже, структура соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів охоплює наступні складові:

1) комунікативна складова, яка включає: мовну компетенцію (передбачає опанування знаннями мови (передусім, англійської) з лексики, граматики, фонетики та ін. та формування відповідних навичок), мовленнєву компетенцію (передбачає оволодіння майбутніми судноводіями чотирма видами умінь: аудіювання, говоріння, читання та письмо, здатність адекватно і практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях, наприклад, висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), стратегічну компетенцію (здатність майбутніх судноводіїв використовувати особливості вербальної та невербальної стратегій поведінки у соціокультурному контексті для досягнення цілей комунікації та запобігання зриву міжкультурного спілкування);

2) соціокультурна складова, яка включає країнознавчу компетенцію (знання майбутніх судноводіїв про країну, культурні особливості носіїв мови, їх звичаї, традиції, релігію, норми поведінки, етикету), лінгвокраїнознавчу компетенцію (здатність майбутніх судноводіїв здійснювати міжкультурне спілкування, що базується на знаннях лексичних одиниць із національно-культурними ознаками (фонові знання, фразеологізми тощо) для досягнення взаєморозуміння), соціолінгвістичну компетенцію (здатність майбутніх судноводіїв використовувати мовні форми відповідно до ситуації спілкування, правила делікатної комунікації, маркери соціальних відносин, правила ввічливості, реєстри спілкування);

3) особистісні якості, що забезпечують здатність фахівців орієнтуватися в міжкультурному просторі, ефективно розв'язувати професійні завдання у полікультурному середовищі, уникати міжнаціональних конфліктів.

У контексті дослідження соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів в основу її структури покладено принцип інтеграції змісту соціокультурної компетенції, тобто країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні знання та комунікативні уміння і навички щодо застосування цих знань.

Відтак, соціокультурна компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів передбачає сформованість країнознавчої, лінгвокраїнознавчої, соціолінгвістичної, комунікативної компетенцій, які дозволяють морським фахівцям розуміти закономірності розвитку культури як процесу створення, збереження і передачі загальнолюдських цінностей; орієнтуватись у традиціях, реаліях, звичаях, духовних цінностях не лише свого народу, але й інших націй; спілкуватись іноземною мовою (насамперед, англійською) оперуючи культурними поняттями й реаліями різних народів, залишаючись при цьому носіями власної культури; почувати себе впевнено і комфортно у багатомовному середовищі.

Для соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів характерні такі основні функції: пізнавальна – направлена на пізнання і самопізнання, на систематизацію знань соціокультурного змісту; комунікативна – направлена на спілкування і передачу соціокультурної інформації у міжкультурній комунікації; адаптивна – дозволяє майбутньому судноводію адаптуватися до умов життя і діяльності у багатонаціональному екіпажі; нормативна – характеризується системою норм та вимог, у тому числі моральних, дотримання правил ввічливості, толерантності у полікультурному середовищі; розвивальна – дозволяє майбутнім судноводіям формувати активну самостійність та креативність у навчальній діяльності, що поступово веде до самореалізації у професійній

діяльності; інтерактивна – спрямована на формування активної самостійної діяльності майбутніх судноводіїв, на саморозвиток і самореалізацію під час спілкування у багатомовному середовищі.

Таким чином, сформованість соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів передбачає наявність у них умінь аналізувати, відбирати, організовувати, самостійно шукати, перетворювати, зберігати і передавати необхідну соціокультурну інформацію під час співпраці у полікультурному та багатомовному середовищі. Ефективність формування соціокультурної компетентності залежить від чіткого розуміння майбутніми судноводіями сутності, структури та функцій запропонованого інтегративного утворення, яке, у свою чергу, визначає успішність спілкування особистості з представниками іншомовної культури, та виступає одним із найголовніших компонентів для опанування професійною компетентністю в цілому.

1.3. Особливості професійної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів

Зміни у суспільстві, нові стратегічні орієнтири розвитку світової економіки, політики, соціокультурної сфери, динамічність та інформатизація суспільства висувають нові вимоги до освіти. Кардинальні зміни в системі вищої освіти України обумовлені стрімкими інтеграційними процесами, створенням єдиного інформаційного простору, розвитком процесів гуманізації та глобалізації всіх сфер життєдіяльності суспільства. Ці фактори впливають і на реформування вищої морської освіти в нашій державі.

Сьогодні процес створення єдиного освітнього простору націлений на зближення народів європейських країн і має відбуватися в умовах поваги до різних культур, мов, національних систем тощо. Тому виникає потреба подолати мовні бар'єри, що стоять на заваді до взаєморозуміння і співробітництва між народами.

Подолати мовні бар'єри намагаються фахівці багатьох галузей виробництва, діяльність яких безпосередньо пов'язана з носіями іншої мови. До них відносять і судноводіїв міжнародних рейсів.

Стрімке впровадження вектору європейського виміру в освіті обумовило спрямування основної уваги у закладах вищої морської освіти на активізацію навчально-пізнавальної діяльності курсантів та студентів, які прагнуть мати якнайбільше можливостей для свого соціального та професійного зростання. Адже сучасного роботодавця цікавить такий морський фахівець, який уміє критично мислити і самостійно вирішувати різноманітні завдання, володіє багатим словниковим запасом, що базується на глибокому знанні вивченого матеріалу, уміє його використовувати, здатний до самоосвіти [54].

Водночас сучасна вища морська освіта має базуватися на засадах демократизму, самоорганізації навчання, фундаментальності підготовки фахівців морської галузі, і сприяти створенню умов для індивідуального розвитку та самореалізації, розкриттю проблем духовності у контексті діалогу культур та розвитку інноваційного мислення.

У ході дослідження виявлено, що нормативну основу професійної підготовки майбутніх фахівців у морському закладі вищої освіти регламентують національні документи [43]: Закони України «Про вищу освіту» (2014 р.) [42], «Про освіту» (2017 р.) [86], Національна доктрина розвитку освіти [75], Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ОКР), вимоги освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) та освітньої професійної програми (ОПП) напряму підготовки «Морський та річковий транспорт», Галузевий стандарт вищої освіти України [27], Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [76] та ін.

Неабияке значення мають також міжнародні документи [3], видані Міжнародною морською організацією («Міжнародна Конвенція з підготовки, дипломування моряків і несення вахти» (1978/95 рр. з поправками 2010 р.) [66], «Міжнародний Кодекс з управління безпекою» (1993 р.) [67],

«Конвенція про працю в морському судноплавстві» (2006 р.), що встановлюють професійну діяльність морських фахівців та обумовлюють перелік навчальних дисциплін та зміст навчальних програм. Серед перелічених нормативних документів Міжнародної морської організації чільне місце посідає Міжнародна Конвенція з підготовки, дипломування моряків і несення вахти (ПДНВ – підготовка, дипломування та несення вахти) (1978/95 рр. з поправками 2010 р.), в якій визначено перелік компетентностей і знань, якими повинні володіти майбутні фахівці морської галузі для виконання складних операцій в екстремальних умовах, та передбачена їх підготовка до фізичних, моральних і психологічних навантажень. Так, згідно з вимогами ПДНВ капітан та офіцерський склад повинні сприяти створенню комфортного психологічного клімату, ефективній співпраці членів міжнародного екіпажу з метою забезпечення безпеки на судні та під час плавання [66].

У червні 2010 року у Манілі відбулася Міжнародна конференція країн – учасниць Міжнародної конвенції ПДНВ (1978/1995), під час якої було встановлено, що зміст дев'ятнадцяти Резолюцій та її Заключного акту є основою для подальшого обов'язкового стратегічного системного дотримання та забезпечення з боку країн – учасниць Конвенції безпеки міжнародного судноплавства [66]. Україна приєдналася до цього міжурядового договору під егідою Міжнародної морської організації та прийняла зобов'язання впроваджувати в українське законодавство всі вимоги нових Манільських поправок 2010 року. Отже, діючі Манільські поправки в основному реалізовані в національній системі морської освіти, підготовки та сертифікації моряків України.

Крім того, згідно наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про впровадження системи стандартів якості в учбових закладах освіти, підпорядкованих Міністерству освіти і науки, молоді та спорту, які здійснюють підготовку кадрів для екіпажів морських суден» від 09.12.2011 р. № 1411 керівникам відповідних навчальних закладів доручено забезпечити

впровадження системи стандартів якості відповідно до вимог правила 1/8 Міжнародної конвенції ПДНВ [66, 128].

Відтак, починаючи з 1 липня 2013 року всі схвалені в Україні програми навчання і підготовки моряків повинні повністю відповідати обов'язковим вимогам Конвенції та Кодексу ПДНВ з поправками 2010 року.

У закладах вищої морської освіти нашої країни для професійної підготовки морських фахівців, у тому числі, професійної англійської підготовки, що у свою чергу, базуються на достатньому рівні сформованості соціокультурної компетентності, використовуються розроблені Міжнародною морською організацією модельні курси: 1.39 «Лідерство та командна робота», 1.21 «Особиста безпека та соціальна відповідальність», 3.17 «Морська англійська мова», 7.01 «Капітан та старший помічник капітана» та ін.

Тобто, зростання вимог до якості підготовки в Україні морських фахівців із вищою освітою у відповідності до міжнародних нормативних документів та стандартів ставить перед педагогічною наукою конкретне завдання щодо створення ефективних систем, що базуються на використанні сучасних підходів, технологій, форм, методів, засобів навчання, які забезпечують інтенсивне залучення майбутніх фахівців до процесу оволодіння знаннями, формування у них необхідних умінь та навичок. Саме на цій основі можна створити умови для більш повного та ефективного розвитку особистості майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, для набуття ними низки компетентностей, зокрема соціокультурної.

Нині в усіх сферах життя відбуваються соціально-економічні зміни, які охоплюють широкий спектр відносин суспільства й особистості. Ці відносини не тільки стають більш жорстокими і потребують конкурентоздатності всіх суб'єктів, які беруть в них участь, а також сприяють вільному вибору та самореалізації людини. Тому формування ініціативної, творчої, впевненої у своїх силах, здатної приймати нестандартні рішення особистості неможливе без її розвитку [55, с. 71].

Відповідно до умов сьогодення процеси інтегрування до Європи потребують спільних цінностей в різних сферах життя, зокрема, в галузі освіти і виховання громадянина Європи. Наприклад, спільною є орієнтація на загальнолюдські цінності, серед яких найвищою вважається особистість. Отже, головним напрямом розвитку сучасної системи освіти, у тому числі морської, є розвиток особистості курсанта. Відтак, підхід до курсанта як до особистості сприяє самовираженню його індивідуальності [54, с. 177].

Сучасні соціокультурні зміни у суспільстві супроводжуються перебудовами у світосприйнятті людини та ціннісно-смислових орієнтирах. За таких умов особливого значення набуває проблема вищої освіти, зокрема, морської, яка спрямована на розвиток професійних і особистісних якостей морських фахівців із високим рівнем інтелектуального й духовного розвитку, носіїв нових соціальних цінностей, здатних реалізувати себе [115, с. 157].

Як доводить аналіз наукової психолого-педагогічної літератури [20; 65], питання розвитку особистості є актуальними для представників багатьох наук (педагогіки, філософії, психології, соціології та ін.).

Так, Є. Бондаревська стверджує що, в активному (продуктивному) особистісному зростанні у людини з'являється задум, формується намір, ставляться цілі – після чого людина самостійно займається самовдосконаленням, розвиває потрібні вміння і навички [19].

Показниками, які характеризують особистісний розвиток, є: самовизначення, саморозвиток, самоактуалізація; розвиненість авторської позиції; здатність людини аналізувати, відрізнити одне від іншого, синтезувати, бачити зв'язок подій і явищ, розуміти людей, бути відповідальною; уміння визначати стратегію свого життя і діяльності.

В. Тугаринов вважає, що людина стає моральною особистістю, коли вона добровільно підпорядковує свої дії моральним вимогам суспільства, усвідомлює їх значення й зміст, здатна ставити перед собою моральні цілі й виробляти рішення відповідно до конкретних обставин, самостійно

оцінювати власні дії й учинки оточуючих, виховувати себе, протистояти середовищу [105].

Особистість майбутнього судноводія повинна розвиватися перебуваючи у власному освітньому просторі, формування якого є складним процесом. Особистісний освітній простір – це система «реальних взаємодій людини з відкритим соціальним освітнім середовищем, взаємодії, які спрямовані на використання освітнього потенціалу суспільства з метою задоволення власних освітніх потреб і саморозвитку. Завдяки освітній діяльності особистості певна частина освітнього простору персоналізується, фіксується як «власна», створюється освітній простір «для мене», який забезпечує особистісне зростання» [45].

Формування особистості майбутнього судноводія відбувається також під впливом навколишнього соціального середовища та відносин, які встановлюються з викладачами і студентами.

Тому, в організації навчальної та науково-дослідницької роботи студентів велику роль відіграє принцип діалогічності. М. Бахтін виділив три типи відносин: 1) відносини між об'єктами; 2) відносини між суб'єктом і об'єктом; 3) відносини між суб'єктами. Принцип діалогічності є підґрунтям суб'єкт-суб'єктних відносин, тобто рівноправного співробітництва і взаємодії. За таких умов можливе формування творчої особистості [12, с. 47].

Планування особистістю змін у собі викликаних потребами професії або міжособистісного спілкування є вищим рівнем прояву саморегуляції та показником розвиненості самосвідомості.

Особистість – це поняття соціальне і виражає суспільну природу людини, фіксує систему її соціальних якостей і властивостей. Під час прийняття людиною певних соціальних ролей або відносин, тобто в процесі становлення особистості, людина співвідносить своє Я, свій внутрішній світ, свої природні можливості з навколишнім соціальним середовищем. Такий процес є основою становлення індивідуальності, де людині треба відстоювати свою самобутність, цілісність, оригінальність.

Індивідуальність виявляється на соціальному рівні, ґрунтується на засвоєних соціальних нормах і включає у свій зміст особистісні (включаючи соціально-типові) й природні властивості людини [90].

Відповідно до умов сьогодення реалізація інтеграційних процесів у науці, техніці, виробництві знаходить своє втілення в намаганні знайти оптимальні шляхи побудови професійної освіти, що сприяє всебічному розвитку особистості, забезпечує широку орієнтацію в суспільному житті, можливість успішно працювати в межах конкретної фахової діяльності. Нові вимоги до конкретного робочого місця і фахової діяльності стали головними спонуками до подальшого пошуку нових стратегій професійної освіти [82, с. 4].

Проблеми формування професійної компетентності фахівців, у тому числі морських, широко висвітлюють В. Андреев [4], Н. Баловсяк [7], С. Волошинов [26], Б. Гершунський [28], А. Маркова [65] та ін.

Значущими для професійної діяльності, на думку Б. Андрієвського, є «наявність узагальнених вмінь, які забезпечують здатність вирішувати життєві та професійні проблеми, підготовку до спілкування у сфері інформаційних технологій і авторських наукових шкіл, готовність до постійного самовдосконалення» [5].

Б. Гершунський трактує освіченість (грамотність, доведення до суспільного і особистісного необхідного максимуму) як одну з "сходинок" освітньої "драбини" сходження людини до все більш високих освітніх результатів – до професійної компетентності – до культури [28].

Аналіз наукового доробку вищезгаданих дослідників дозволяє стверджувати, що людина прагне до успішної самореалізації себе у світі як особистості, як компетентного фахівця певної галузі. Адже рівень інтелектуального розвитку людини визначає успіх не тільки у професійній діяльності, але й взагалі у будь-якій сфері її життя.

На думку І. Беґа, така характеристика професійно-орієнтованого процесу розвитку особистості є самоствердженням, тобто потребою, яка

виражається в реалізації первісних потенцій конкретної особистості, утвердженні власного «Я» завдяки досягненню певного статусу в соціальній сфері [14].

Отже, увага багатьох науковців сьогодні прикута до проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Не менш актуальним є формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців, зокрема майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

Для успішної професійної реалізації майбутні судноводії міжнародних рейсів повинні оволодіти такими якостями та вміннями, як-от: високий рівень відповідальності й пунктуальності; вміння планувати, виконувати та контролювати власну діяльність в умовах приналежності членів екіпажу судна до різних видів спільнот; професійна самостійність як здатність виконувати вимоги спеціальності, зокрема на борту закордонного судна; ініціативність та винахідливість у професійній діяльності (в тому числі у багатомовному середовищі); гнучкість мислення, професійна мобільність, готовність до змін професійних завдань і ситуацій (у тому числі під час непередбачуваних або кризових явищ); логічність і оперативність мислення як здатність швидко знаходити оптимальне вирішення професійних завдань в умовах міжкультурного спілкування; здатність до найповнішого особистісного самовираження у мультинаціональному екіпажі; комунікативність, рефлексія, толерантність у полікультурному середовищі; самовдосконалення та самопізнання.

Процес формування професійних якостей та вмінь майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів базується на усвідомленні ними необхідності постійного підвищення рівня професійної компетентності, розкритті власних творчих здібностей і можливостей, уміннях приймати нестандартні рішення у складних ситуаціях і нести за них відповідальність, рефлексії щодо своєї діяльності, вмінні регулювати свій емоційний стан і поведінку перебуваючи у мультинаціональному екіпажі, відчутті потреби постійного самовдосконалення. Адже саме ці якості та вміння відіграють

значущу роль у підтриманні комфортної атмосфери і збереженні безпеки на борту судна, яке здійснює міжнародний рейс.

В освітньому процесі сучасного закладу вищої морської освіти цілеспрямовано формується професійна компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

Метою професійної підготовки таких фахівців є здобуття необхідних компетентностей, у тому числі соціокультурної, для успішного здійснення майбутньої трудової діяльності на борту закордонного судна у мультинаціональному екіпажі.

Так, О. Таїзова наголошує, що компетентний фахівець здатний виходити за межі предмета своєї професії, він володіє певним творчим потенціалом саморозвитку [102]. За визначенням О. Пометун, ключові компетентності майбутнього фахівця це здатності: демонструвати творче мислення; застосовувати різні види спілкування в різних ситуаціях; розуміти сенс приналежності до різних видів спільнот; пристосовуватись до різних видів ситуацій; сприяти створенню якісного життя; розуміти і використовувати технології; розвивати здібності дослідження та набувати власний досвід; будувати комплекс індивідуальних і соціальних цінностей та орієнтувати на них свою поведінку й кар'єру [84, с. 15-24].

Кожна з таких компетентностей складається з простіших дій, операцій-показників її розвиненості. Крім того, особливості реалізації та складові компетентності залежать від сфери її застосування [там само].

Аналізуючи наукові дослідження з проблеми професійного розвитку особистості (Н. Баловсяк [7], В. Зазикін [2], О. Каверіна [44], В. Радкевич [89]), можна виокремити такі його компоненти: підвищення професійної компетентності; освоєння нових способів прийняття та реалізації ефективних рішень; удосконалення професійних навичок і вмінь; освоєння нових високопродуктивних технологій вирішення професійних завдань, нових технічних засобів діяльності; вдосконалення системи самоконтролю. Усі ці

компоненти характерні й для професійного розвитку майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

На сучасному етапі значно підвищилися вимоги до підготовки українських моряків, у першу чергу до тих, які працюватимуть в іноземних судноплавних компаніях. Останні зацікавлені у співпраці з такими фахівцями, які володіють певним набором компетентностей (зокрема, соціокультурною), що забезпечує успіх у професійній діяльності.

Зазначене особливо стосується судноводіїв міжнародних рейсів, адже їх професійна діяльність відбувається в умовах перебування у багатонаціональному екіпажі. Тому виникає потреба у формуванні соціокультурної компетентності у курсантів та студентів морських закладів вищої освіти, які здобувають цей фах.

Одним із засобів формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів є вивчення іноземної, зокрема англійської, мови професійного спрямування, яка допомагає засвоїти особливості культури, традиції, звичаї, мовну поведінку різних народів світу, а також забезпечити у подальшій професійній діяльності успішне ділове співробітництво за умови адекватного взаємопорозуміння між представниками різних культур.

Д. Хаймс (D. Hymes) ще в 1985 році акцентував увагу тих, хто вивчає іноземну мову, на культурних нормах мовної поведінки носіїв мови [124]. Щоб добре їх засвоїти майбутні судноводії міжнародних рейсів у закладах вищої морської освіти поглиблено вивчають англійську мову професійного спрямування. Це також допомагає успішно працювати з технікою, адже всі прибори та все оснащення іноземного судна зазвичай мають маркування англійською мовою.

Згідно з Загальними Рекомендаціями Ради Європи з мовної освіти знання про суспільство і культуру спільноти країни, мова якої вивчається, пов'язані з такими чинниками, як: повсякденне життя, умови життя,

міжособистісні стосунки, цінності, ідеали, норми поведінки, мова тіла, соціальні правила поведінки, ритуальна поведінка [40, с. 102].

Сучасні умови праці моряків на закордонних судах диктують нові підходи до оцінювання якості соціокультурної освіти, яка орієнтована на сформованість не лише знань, але й умінь застосовувати їх на практиці та орієнтуватися в стандартних і нестандартних ситуаціях міжкультурного спілкування. Але спілкування можливе лише за умов наявності у особистості комунікативної компетентності, процес формування якої пов'язаний із соціокультурними та соціолінгвістичними компетенціями, про які йшлося у попередньому підрозділі, тобто «вторинною соціалізацією». Адже «вторинна соціалізація» можлива тільки при наявності «первинної». Отже, соціокультурнокомпетентна особистість у галузі чужої культури має бути компетентна у сфері рідної культури. «Вторинна соціалізація» починається із засвоєння основ суто лінгвістичних знань, а отже, починаючи з формування лінгвістичної компетенції, далі на її основі й паралельно з її розвитком, можна оволодіти соціокультурною компетентністю, яка зводиться до умінь використовувати іншомовні соціокультурні та соціолінгвістичні реалії у спілкуванні та пізнанні. Дослідники наголошують, що цей процес частково свідомо, а частково і несвідомо проходить у співставленні «своєї» та «чужої» культур, «своєї» та «чужої» картин світу. А його результатом є культурна ідентичність особистості.

Культурна ідентичність – це свідоме прийняття індивідом культурних цінностей, мови, норм та правил поведінки, притаманних його рідній культурі, які формують його цілісне відношення до нього самого, до інших людей, до суспільства, до світу взагалі, причому мова є відображенням менталітету та поведінки соціуму, у якій знаходять відбитки соціокультурні концепти певної спільноти [103, с. 15].

Факти мови і факти культури існують і засвоюються у невідривному зв'язку з фактами соціальних відношень та їх мовних рефлексій. Усе це є прерогативою соціолінгвістичної компетенції, яка дуже тісно пов'язана із

соціокультурною компетентністю. Тому, формування останньої неможливе без формування першої. Таким чином, поступово концепція «рідної» та «чужої» мови і культури приходять у відповідність. Саме це і є свідченням сформованої соціокультурної мовної особистості.

Вищезазначене свідчить про те, що соціокультурна мовна особистість – це особистість, що спроможна до ефективної міжкультурної взаємодії. Ця спроможність базується на її «культурній ідентичності», на її бажанні подолати соціальні, етнічні та культурні стереотипи, на лінгвістичній компетенції, сформованій у повній мірі, та на спроможності інтерпретувати іншомовну та іншокультурну картини світу та реагувати адекватно на всі комунікативні стимули [77].

Більшість дослідників розглядають іноземну мову (зокрема, англійську) як засіб міжкультурного спілкування і визначають міжкультурну комунікативну компетенцію фахівців як практичну мету навчання. Дійсно оволодіння англійською мовою є важливою передумовою для успішних особистих і професійних контактів. Разом із тим лише цей чинник не гарантує успішності міжкультурної взаємодії. У цьому процесі можуть виникнути непорозуміння через етнічні стереотипи, стан «культурного шоку», що може спричинити відчуття дискомфорту і навіть протесту, переоцінку та переосмислення подібності різних культур. Отже, виникає необхідність у формуванні комунікативної та соціокультурної компетенцій майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі їх професійної підготовки, зокрема при вивченні соціально-гуманітарних дисциплін, передусім, англійської мови професійного спрямування. Її вивчення допомагає морським фахівцям в розумінні різниці між рідною та іншими культурами.

При такому підході англійська мова викладається не тільки як засіб спілкування, здобуття додаткової інформації, відкриття іншого культурного світу, але стає засобом осягнення складності та багатогранності рідної мови та національної культури, національного достоїнства та рівності, засобом

громадської освіти, а також розвитком особистості та її індивідуальних пізнавальних здібностей, соціальних можливостей, культурних потреб.

У ході наукового пошуку встановлено, що в 1957 році відомий американський методист Роберт Ладо вже вказував на необхідність присвоєння культури народу, мова якого вивчається [53, 132].

Отже, вивчення англійської мови позитивно впливає на формування соціокультурної компетенції особистості.

Теоретико-методичний аналіз наукових досліджень дав змогу констатувати, що сформована соціокультурна компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів є фактором успішної професійної діяльності, а також соціальної захищеності в полікультурному середовищі за рахунок наступних чинників: 1) соціокультурна компетентність включає освоєння досвіду діяльності на основі емоційно-ціннісної орієнтації особистості; 2) соціокультурна компетентність базується на полікультурній освіті, основний принцип якої полягає в розвитку кроскультурних здібностей, що гарантують особистості адаптацію в умовах різних культур; 3) соціокультурна компетентність, як складова іншомовної комунікативної компетентності, зокрема англійської, набуває особливої актуальності для повноцінної майбутньої професійної реалізації особистості.

Шляхи розвитку соціокультурної освіти мають багате історичне підґрунтя. Ще у працях П. Каптерева, Я. Коменського, А. Макаренка, К. Ушинського наголошувалося на важливості виховання національних і загальнолюдських цінностей, культури міжнаціональних відносин.

За визначенням Н. Бобришевої, вивчення ціннісних орієнтацій представників інших культур, уявлення про культуру, правила поведінки в полікультурному середовищі – це одні із основних вимог до професійної освіти морських офіцерів. Конфлікт культур, який визначається відмінностями в історичному і політичному розвитку, може призвести до професійних помилок, соціальних конфліктів і як наслідок, до виникнення аварійних ситуацій на судні [16].

Метою соціокультурної освіти майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів є, по-перше, комунікативна підготовка до міжкультурного іншомовного спілкування у професійних сферах, по-друге, соціокультурне збагачення їхнього світогляду, який відображає людські цінності в процесі розвитку духовно багатой, високоморальної особистості майбутнього фахівця, здатного вирішувати творчі завдання.

У звітах зарубіжних морських установ (МАІВ, UK P&I Club, The Swedish Club та ін.) наголошено на важливості соціокультурної підготовки морських фахівців у зв'язку із збільшенням кількості аварій на суднах з мультинаціональним екіпажем та визначено причини виникнення аварійних ситуацій, а саме: мовні бар'єри, нерозуміння культурних особливостей спілкування представників різних країн, прояви дискримінації, стереотипізація поведінки, міжкультурні конфлікти під час професійної діяльності [131].

Отже, враховуючи специфіку професійної діяльності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, виділимо вимоги до них а саме: усвідомлення соціальної відповідальності, що проявляється в професійній, громадській та культурно-естетичній діяльності; моральна відповідальність за одержання та передачу професійних, моральних та культурних цінностей; потреба у виробленні особистісного ставлення до актуальних проблем, до різних культур і народів; уміння спілкуватися з людьми, будувати взаємостосунки з екіпажем, у тому числі, з представниками різних національностей, на принципах взаємовідповідальності; самостійність як важливий принцип реалізації потенціалу особистості; постійне прагнення до професійного, морального, культурного та соціального розвитку.

Таким чином, соціокультурною вважаємо таку особистість морського спеціаліста, яка буде спроможною до самоствердження в напрямку самореалізації, саморозвитку, вільно й успішно діяти в різноманітних сферах життєдіяльності, сміливо розробляти власні стратегії поведінки, самостійно творчо і нетрадиційно мислити здійснювати моральний вибір і нести

відповідальність за свої дії і власний розвиток, конструювати позитивно власне життя до рівня досягнення гарантії успіху. Соціокультурна особистість морського фахівця – це людина, у якої сформовано соціокультурну компетентність.

Ураховуючи вищезазначене, констатуємо, що соціокультурна компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів на сучасному етапі розвитку освіти – це новий світогляд, нові форми спілкування і життєдіяльності; це порівняно нова концепція, яка трансформується, щоб відповідати потребам суспільства, що змінюється. Такі чинники соціокультурної ідеї, як компетентність, рівність усіх, винятковість кожного, соціальний та економічний розвиток не повинні заперечувати одне одного. Напруга між цими процесами не повинна мати руйнівної сили, навпаки, вона повинна перетворюватись на нові потужні сили для зростання і розвитку.

Для безпечної роботи майбутнім судноводіям міжнародних рейсів необхідно формувати терпимість та толерантне ставлення до інших культур, релігій, національностей.

Прояв толерантності, поваги до культури іншого народу, є фундаментом ефективної міжкультурної комунікації, і загалом, є фундаментом продуктивної співпраці [97, с. 186]. Саме продуктивна співпраця між представниками різних національностей у межах полікультурного екіпажу є запорукою безпеки у морі.

С. Братченко розглядає толерантність як особливий принцип існування світу, який людина будує на засадах розуміння, прийняття множинності й різноманіття буття, при цьому визнаючи неминучість співіснування відмінностей [21, с. 104 – 117].

Ф. Бацевич у «Словнику термінів міжкультурної комунікації» відокремлює «толерантність міжкультурну», яка пов'язана з «терпимістю, ставленням з розумінням (а часто з інтересом і симпатією) до наявних відмінностей у комунікативній поведінці учасників міжкультурної комунікації, які залежать від відмінностей у рідних мовах і культурах їх

носіїв [13, с. 174]. Таким чином, толерантність у процесі міжкультурного спілкування, зокрема, на борту закордонного судна, передбачає досягнення взаємної згоди, що проявляється у всій площині взаємодії культур представників різних національностей.

У наукових дослідженнях Н. Жиртуєвої [36], Ю. Максимової [64], Г. Олпорта [87], Р. Валітової [22], О. Хеффе [109] також розглядається поняття «толерантності». У більшості мов цей термін асоціюється з терпимістю, поблажливим ставленням до кого-небудь чи чого-небудь.

Професійне становлення майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, яке передбачає засвоєння знань, всебічний розвиток особистісного потенціалу, має бути зорієнтованим на формування соціокультурної компетентності, що передбачає підготовку морських фахівців з високою культурою, розвиток розумових здібностей, виховання високих моральних якостей, відродження та розвиток духовного потенціалу на основі: демократизації освітнього процесу; залучення курсантів до досягнень світової, національної культури, гуманістичних цінностей; оволодіння професійними, фундаментальними, науковими та прикладними знаннями, навичками та вміннями; формування взаємоповаги до всіх націй і народів.

Майбутні судноводії міжнародних рейсів, працюючи у багатонаціональному екіпажі, повинні без упередження ставитися до представників інших країн та обмежувати неприязне, зневажливе ставлення до них. Так, В. Торський вважає, що необхідно спілкуватися та співпрацювати з підлеглими будь-якої національності, релігійної приналежності, культури та ін. Необхідно також враховувати особливості різних етнічних груп та встановлювати між ними доброзичливі стосунки, тобто формувати команду здатну ефективно працювати та злагоджено діяти як у звичайних, так і в екстремальних ситуаціях [104, с. 126].

Професійне спілкування майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів завжди являє собою діалог культур, тому професійна компетентність повинна розвиватись у взаємозв'язку з соціокультурною. В науковій літературі існує

ряд визначень поняття «діалог культур». Скористаємося тим, що зазначається Л. Харченковою. «Діалог – це взаємодія культур, що знаходяться в контакті на протязі процесу вивчення іноземних мов. Ця взаємодія забезпечує адекватне взаєморозуміння та духовне взаємозбагачення представників різних лінгвокультурних спільнот» [108]. Соціокультурні знання, навички та вміння мають бути органічною частиною загальних у навчальному процесі.

На основі цілеспрямованого аналізу досліджуваної проблеми до особливостей професійної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів віднесено:

1) насичення змісту соціально-гуманітарних дисциплін тематикою щодо культури, традицій, звичаїв, історії різних країн задля розуміння релігійних, соціальних, естетичних, філософських проблем, а також їх нестандартного розв'язання в умовах багатонаціонального екіпажу судна;

2) поглиблене вивчення англійської мови професійного спрямування та формування здатності до міжкультурної комунікації у полікультурному середовищі;

3) використання в освітньому процесі особливих сучасних методів і засобів, які дозволяють максимально імітувати реальні умови характерні для майбутньої професійної діяльності (інтерв'ювання курсантів представниками іноземних судноплавних компаній, застосування тренажерної бази міжнародного рівня: віртуальний навігаційний місток, швартувальна станція тощо).

Виділення цих особливостей пов'язане з тим, що професійна підготовка майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів повинна бути спрямована на формування у них готовності до професійної діяльності у багатомовному середовищі взагалі та формування соціокультурної компетентності, зокрема. Таким чином, на основі здійсненого аналізу функціонально ціннісних характеристик соціокультурної особистості та особливостей професійної підготовки, зроблено висновок, що зміст процесу формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів із

соціокультурною складовою повинен бути спрямованим на виконання соціального замовлення суспільства та потреб сучасної морської галузі, вимоги яких до формування соціально-професійних стандартів знаходяться у площині їх відповідності таким функціонально-оперативним характеристикам, як здібність самостійно і з відповідальністю вирішувати професійні проблеми, вміння вибирати найбільш ефективні рішення, знання особливостей етичних норм поведінки представників різних культур для збереження безпеки судноплавства.

В сучасних умовах професійне зростання майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів неможливе без досягнення ними відповідного рівня соціокультурної компетентності, оскільки мультинаціональне середовище на борту судна стимулює членів екіпажу до участі у міжкультурній комунікації, що, у свою чергу, призводить до зростання вимог до їх рівня соціокультурної компетентності для ефективної взаємодії з представниками багатьох національностей. Сформована соціокультурна компетентність – це не тільки частина професійної майстерності та показник рівня професійної компетентності фахівця, але й умова його конкурентоспроможності на світовому морському ринку праці, яка надає нові можливості для отримання престижної, високооплачуваної роботи на борту закордонного судна з мультинаціональним екіпажем, для ефективного міжкультурного спілкування.

Висновки до першого розділу

Проведений аналіз широкої джерельної бази показав, що інтеграція України в міжнародну морську співдружність, нові політичні та соціально-економічні реалії сучасного морського ринку праці змінюють систему вищої морської освіти в напрямку підготовки висококваліфікованих і конкурентоздатних професіоналів, які вільно адаптуються до вимог сфери морського життя, що швидко змінюється і розвивається. У цьому контексті

постають нові вимоги до особистісних і професійних характеристик майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, у тому числі до формування у них соціокультурної компетентності.

Виявлено, що підготовка фахівців морського флоту все частіше привертає увагу вітчизняних і зарубіжних учених, які намагаються окреслити та обґрунтувати найбільш ефективні шляхи її здійснення у закладах вищої морської освіти.

До основних дефініцій дослідження віднесено такі: «компетенція», «компетентність», «іншомовна комунікативна компетентність», «комунікативна компетенція», «комунікативна компетентність», «соціокультурна компетенція», «соціокультурна компетентність», «соціокультурна компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів». Сутність цих понять проаналізовано в ході наукового пошуку. Це дозволило виявити, що компетентність охоплює багато аспектів та відображає складний зміст, який інтегрує професійні, соціокультурні характеристики та передбачає високий ступінь оволодіння знаннями й уміннями, які дозволяють ефективно розв'язувати нові, нестандартні завдання. Більшість учених сходяться на тому, що компетентність охоплює комплекс знань, умінь, навичок та особистісних характеристик; постійне самовдосконалення себе як особистості та професіонала; глибоке розуміння певних проблем, завдань, цінностей; відповідність певним стандартам, нормам; уміння впроваджувати набуті теоретичні надбання у повсякденну практику професійної діяльності; креативний підхід до розв'язання проблем тощо.

У дослідженні компетентність розглядається як результативно-діяльнісна характеристика освітнього процесу, а компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів – як готовність і здатність до використання і застосування однієї або багатьох компетенцій.

Соціокультурна компетентність трактується як здатність особистості до свідомої діяльності та спілкування в соціумі, де співіснують різні культури, що базується на соціокультурних знаннях та відповідному досвіді.

Соціокультурна компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів визначена як інтегративне утворення, що включає сукупність соціокультурних знань (у тому числі, з іноземної мови), умінь, навичок, досвіду та особистісних якостей, що забезпечують здатність майбутніх судноводіїв орієнтуватися в міжкультурному просторі, ефективно розв'язувати професійні завдання у полікультурному середовищі, уникати міжнаціональних конфліктів.

Виявлено, що професійне зростання майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів неможливе без досягнення ними відповідного рівня соціокультурної компетентності, оскільки мультинаціональне середовище на борту судна стимулює членів екіпажу до участі у міжкультурній комунікації. Саме тому професійна підготовка майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів має свої особливості, до яких віднесено:

1) насичення змісту соціально-гуманітарних дисциплін тематикою щодо культури, традицій, звичаїв, історії різних країн задля розуміння релігійних, соціальних, естетичних, філософських проблем, а також їх нестандартного розв'язання в умовах багатонаціонального екіпажу судна;

2) поглиблене вивчення англійської мови професійного спрямування та формування здатності до міжкультурної комунікації у полікультурному середовищі;

3) використання в освітньому процесі особливих сучасних методів і засобів, які дозволяють максимально імітувати реальні умови характерні для майбутньої професійної діяльності (інтерв'ювання курсантів представниками іноземних судноплавних компаній, застосування тренажерної бази міжнародного рівня: віртуальний навігаційний місток, швартувальна станція тощо).

Основні положення першого розділу висвітлено в публікаціях автора [54; 55; 56; 57; 58; 59; 60; 133; 134].

Список використаних джерел у першому розділі

1. Азимов Э. Г. Словарь методических терминов [Электронный ресурс] / Э. Г. Азимов, А. Н. Шукин. – Режим доступа : // <http://www.gramota.ru/slovari/info/az/>
2. Акмеологические проблемы профессионализма / [сост. : В. Г. Зазыкин, А. П. Чернышев]. – М. : НИИ ВО, 1993. – 148 с.
3. Алексишин В. Г. Международные и национальные стандарты безопасности мореплавания : [пособ. для высш. учеб. заведений] / В. Г. Алексишин, Л. А. Козырь, Т. Р. Короткий. – Одесса : Латстар, 2002. – 257 с.
4. Андреев В. Н. Вопросы совершенствования тренажерной подготовки судоводителей речного флота : дис. ... канд. техн. наук : спец. 05.22.19 / В. Н. Андреев. – Новосибирск, 2001. – 233 с.
5. Андрієвський Б. М. Професійна компетентність сучасного педагога [Електронний ресурс] / Б. М. Андрієвський // Педагогічні науки : [зб. наук. праць]. – 2014. – Вип. 65. – С. 216–220. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2014_65_43
6. Бабишена М. І. Формування професійно значущих якостей майбутніх суднових офіцерів у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Бабишена Мар'яна Ігорівна. – Тернопіль, 2015. – 20 с.
7. Баловсяк Н. В. Формування інформаційної компетентності майбутнього економіста в процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. В. Баловсяк. – К., 2006. – 27 с.
8. Барбина Е. С. Формирование педагогического мастерства учителя в системе непрерывного педагогического образования / Елизавета Сергеевна Барбина. – К. : Вища школа, 1997. – 153 с.
9. Барбіна Є. С. Формування педагогічної майстерності в системі безперервної педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Є. С. Барбіна. – К. , 1998. – 37 с.

10. Барсук С. Л. Педагогічні умови формування іншомовного професійного мовлення майбутніх судноводіїв на засадах комунікативно-когнітивного підходу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Барсук С. Л. – Херсон, 2016. – 258 с. Режим доступа : http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/Diss_Barsuk.pdf

11. Бахтин М. М. Два способа изучать культуру / М. М. Бахтин // Вопросы философии. – 1986. – № 12.

12. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М., 1979. – 423 с.

13. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.

14. Бех І. Д. Особистісне зорієнтоване виховання : [наук.-метод. посіб.] / І. Д. Бех. – К. : Ін-т змісту і методів навчання, 1998. – 204 с.

15. Біла книга національної освіти України / [Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл та ін.] ; за заг. ред. В. Г. Кременя ; НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010. – 342 с.

16. Бобришева Н. М. Підготовка майбутніх морських офіцерів до професійної діяльності у полікультурному середовищі : [навч.-метод. посіб.] / Н. М. Бобришева. – Херсон : ХДМА, 2014. – 96 с.

17. Богачик М. С. Розвиток інформатичної компетентності старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів у процесі навчання гуманітарних предметів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 / Богачик Марина Сергіївна. – Тернопіль, 2013. – 20 с.

18. Большой толковый словарь русского языка / [под ред. Д. Н. Ушакова]. – М. : ООО «Издат. АСТ», 2004. – 1268 с.

19. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская. – Ростов н/Д. : Изд-во РГПУ, 2000. – 352 с.

20. Бондаревська Є. В. Ціннісні підстави особистісно-орієнтованого виховання / Є. В. Бондаревська // Педагогіка. – 1995. – № 4. – С. 29–36.

21. Братченко С. Л. Психологические основания исследования толерантности в образовании // Педагогика развития : ключевые компетентности и их становление / С. Л. Братченко. – Красноярск, 2003. – С. 104–117.

22. Валитова Р. Р. Толерантность: порок или добродетель? / Р. Р. Валитова // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 1996. – № 1. – С. 33–37.

23. Варварецька Г. А. Формування професійної спрямованості майбутніх фахівців морського та річкового транспорту у процесі математичної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Варварецька Галина Анатоліївна. – Одеса, 2014. – 20 с.

24. Великий енциклопедичний словник [за ред. О. О. Прохорова]. – К. : Генеза, 1991. – 495 с.

25. Великий тлумачний словник української мови : з дод. і доп. / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

26. Волошинов С. А. Алгоритмічна підготовка майбутніх судноводіїв з системою візуальної підтримки в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Волошинов С. А. – Херсон, 2012. – 245 с.

27. Галузевий стандарт вищої освіти України : [Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра у галузі знань 0701 «Транспорт і транспортна інфраструктура» напряму підготовки 6.070104 «Морський та річковий транспорт»]. – К., 2012. – 24 с.

28. Гершунский Б. С. Философия образования / Б. С. Гершунский. – М. : Флинта, 1998. – 498 с.

29. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – 2-ге вид., доповн. й виправл. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.

30. Гришкова Р. О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей : [монографія] / Р. О. Гришкова. – Миколаїв : Видавництво МДГУ ім. П. Могили, 2007. – 424 с.

31. Добудько Т. В. Формирование профессиональной компетентности учителя информатики в условиях информатизации образования : дис. доктора пед. наук : 13.00.02 / Добудько Татьяна Валерьянова. – Самара, 1999. – 349 с.

32. Доманчук Д. С. Структура та складники професійної компетентності соціального працівника / Д. С. Доманчук // Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур : світовий досвід (Херсон, 10-11 листопада 2016 р.). – Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2016. – С. 132–135.

33. Дударева М. Ш. Розуміння цивілізаційних відмінностей як об'єктивний фактор підготовки майбутніх моряків до роботи в інтернаціональних екіпажах / М. Ш. Дударева, А. В. Лагутін // Соціально-економічні, соціально-педагогічні та соціально-психологічні проблеми морської освіти : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (Керч, 14-16 черв. 2012 р.). – Керч ; Мелітополь : Колор Принт, 2012. – С. 58–66.

34. Дулин В. Н. Развитие профессионального опыта морских специалистов в учебно-тренажерных центрах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Дулин В. Н. – Калининград, 2006. – 110 с.

35. Жалдак М. І. Формування інформаційної культури вчителя [Електронний ресурс] / М. І. Жалдак, О. А. Хомік. – Режим доступу: <http://www.icfcst.kiev.ua>

36. Жиртуева Н. С. Этико-религиозная толерантность как условие безопасности жизнедеятельности судна [Электронный ресурс] /

Н. С. Жиртуева // Водный транспорт. – 2012. – Вып. 1. – С. 49–53. – Режим доступа : www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?

37. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : [наук.-метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова]. – Запоріжжя, 2006. – 640 с.

38. Заболотська О. О. Методика викладання іноземних мов у ВНЗ / О. О. Заболотська. – Херсон : Айлант, 2010. – 288 с.

39. Заболоцька Л. А. Педагогічні умови формування комунікативних умінь учителя [Електроний ресурс] / Л. А. Заболоцька. – Режим доступу : <http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/BAK7/7/14.pdf>.

40. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. С. Ю Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 243 с.

41. Закір'янова І. А. Оцінювання навчальних досягнень студентів морських спеціальностей вищих навчальних закладів з англійської мови / І. А. Закір'янова // Проблеми освіти : [наук. зб.]. – 2012. – Випуск № 70, частина І. – С. 255–261.

42. Закон України «Про вищу освіту». – К. : СДМ-Студіо, 2014. – 323 с.

43. Збірник нормативних документів Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kdtu.kr.ua.

44. Каверіна О. Г. Інтегративний підхід до формування готовності студентів вищих технічних навчальних закладів до професійної комунікації : [монографія] / О. Г. Каверіна ; за ред. П. В. Стефаненко. – Д. : ООО Фирма Друк – Инфо, 2009. – 275 с.

45. Касярум Н. Освітній простір : становлення поняття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2203/1/Kasjarum.pdf>.

46. Козак С. В. Практикум по формированию иноязычной коммуникативной компетенции будущих специалистов морского флота / С. В. Козак ; [под. ред. Л. Н. Голубенко]. – Одесса : ОГУ, 1998. – 28 с.

47. Козак С. В. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции будущих специалистов морского флота : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Козак Светлана Васильевна. – Одесса, 2001. – 270 с.

48. Колодько Т. М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Колодько Тетяна Миколаївна. – К., 2005. – 20 с.

49. Коломинова О. О. О формировании социокультурной компетенции у младших школьников / О. О. Коломинова // Иноземні мови. – 1997. – № 3. – С. 39–41.

50. Компетентнісна освіта – від теорії до практики / [Бібік Н. М., Єрмаков І. Г., Овчарук О. В., Пометун О. І.]. – К., 2005. – 120 с.

51. Кулакова М. В. Особистісно орієнтовані взаємовідносини як педагогічна умова формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах / М. В. Кулакова // Наукові записки. Серія: Педагогічні та історичні науки : [зб. наук. статей / НПУ ім. М. П. Драгоманова]. – НПУ, 2005. – Вип. 60. – С. 78–82.

52. Кулакова М. В. Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кулакова Майя Володимирівна. – Одеса, 2006. – 225 с.

53. Ладо Р. Языкознание в разных культурах. Прикладная лингвистика для преподавателей языков / Р. Ладо. – Мичиганский университет Пресс : Анн – Арбер.

54. Ліпшиць Л. В. Розвиток особистості майбутнього судноводія як основа формування професійної компетентності [Електроний ресурс] / Л. В. Ліпшиць // Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці : зб. тез за матеріалами III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.

(Вінниця, 27 лютого 2018 р.) – Вінниця, 2018. – С. 176–178. – Режим доступу : <http://socrates.vsau.org/index.php/ua/>

55. Ліпшиць Л. В. Реалізація спільних культурних традицій європейських країн у вимогах до професійної компетентності моряків / Л. В. Ліпшиць // Незалежність Республіки Польща, незалежність України – шлях до євроінтеграції : матеріали міжнар. кругл. столу (Хмельницький, 10 листопада 2014 р.). – Хмельницький : Наук.-вид. відділ, 2014. – С. 71–73.

56. Ліпшиць Л. В. Соціокультурна компетентність керівного складу морської галузі / Л. В. Ліпшиць // Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід (Херсон, 10-11 листопада 2016 р.). – Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2016. – С. 179–181.

57. Ліпшиць Л. В. Соціокультурна складова професійної компетентності майбутніх судноводіїв / Л. В. Ліпшиць // Інновації у підготовці фахівців технологічної, професійної освіти та готельно-ресторанного бізнесу : зб. наук. пр. за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 17-18 жовт. 2013 р.). – Херсон : Айлант, 2013. – С. 171–173.

58. Ліпшиць Л. В. Соціокультурний аспект формування особистості майбутніх судноводіїв / Л. В. Ліпшиць // Херсонська область – 70 років історії : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 20 березня 2014 р.). – Херсон: ХДМА, 2014. – С. 97–99.

59. Ліпшиць Л. В. Сутність поняття «соціокультурна компетенція» / Л. В. Ліпшиць // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 25-26 квітня 2013 р.). – Херсон : ХДМА, 2013. – С. 54–58.

60. Ліпшиць Л. В. Теоретико-методичні засади формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Ліпшиць // Педагогічні науки : [зб. наук. праць / редкол. Є. С. Барбіна та ін.]. – Херсон : ХДУ, 2012. – Вип. 62. – С. 64–72.

61. Літікова О. І. Професійна комунікативна іншомовна компетентність майбутніх судових механіків: аналіз понятійного апарату / О. І. Літікова //

Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали IV Всеукр. (з міжнародною участю) наук.-практ. конф. (Херсон, 21-22 вересня 2017 р.). – Херсон : ХДМА, 2017. – С. 208–216.

62. Ляшенко У. І. Педагогічні умови підготовки майбутніх суднових механіків у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / У. І. Ляшенко. – Херсон, 2016. – 23 с.

63. Максимець М. Формування соціокультурної компетенції у процесі вивчення іноземної мови / М. Максимець // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2006. – Випуск 21. – С. 211–218.

64. Максимова Ю. С. Основы межкультурной коммуникации : [учеб. пособ.] / Ю. С. Максимова. – Хабаровск : Изд-во ДВГУПС, 2012. – 103 с.

65. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : РАГС, 1996. – 308 с.

66. Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты 1978 года (ПДМНВ-78) с поправками (консолидированный текст) International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978 (STCW 1978), as amended (consolidated text). – СПб. : ЦНИИМФ, 2010. – 806 с.

67. Международный кодекс по управлению безопасностью МКУБ (рез. А.741 (18) с поправками) и Руководство по внедрению МКУБ Администрациями (рез. А.1088(26)). – СПб. : ЦНИИМФ, 2010. – 94 с.

68. Микитенко Н. О. Технологія формування іншомовної комунікаційної компетентності майбутніх фахівців природничого профілю : [монографія] / Н. О. Микитенко. – Тернопіль : ТНПУ, 2011. – 411 с.

69. Мильруд Р. П. Порог ментальности российских и английских студентов при соприкосновении культур / Р. П. Мильруд // Иностранные языки в школе. – 1997. – № 4. – С. 17–22.

70. Минюшев Ф. И. Социальная антропология / Ф. И. Минюшев. – М. : Межд. Ун-т Бизнеса и Управления, 1997. – 198 с.

71. Мирославская И. Н. – Компетентносно ориентированный подход к преподаванию иностранных языков в неязыковом вузе [Электронный ресурс] / И. Н. Мирославская. – Режим доступа: <http://yspu.org/images/7/7e/%D0%9C%D0%B8%D1>

72. Мінчак І. І. Складові полікультурної освіти і виховання майбутнього вчителя іноземної мови / І. І. Мінчак // Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 22-24 квітня 2009 р.). – Київ-Житомир : КІМ, 2009. – С. 538–546.

73. Мойсеенко С. С. Социально-педагогические условия продолженного профессионального образования морских инженеров : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / С. С. Мойсеенко. – Калининград, 2004. – 337 с.

74. Морська Л. І. Стратегічна компетенція у навчанні іноземних мов: теоретичні та методичні аспекти : [монографія] / Л. І. Морська. – Тернопіль : Вектор, 2012. – 263 с.

75. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>. – Назва з екрану.

76. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

77. Ніколаєва С. Ю. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

78. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : АКОНІТ, 2005. – Т. 2. – 926 с.

79. Носков В. И. Инновационные технологии в гуманитарном вузе / Носков В. И., Кальянов А.В., Мирошниченко О.В. – Донецк : Лебедь, 2002. – 228 с.

80. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70 000 слов / С. И. Ожегов ; [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – 23-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1990. – 917 с.

81. Павлютенков Є. М. Технологія навчання школярів різного рівня навчальних досягнень : У 2-х ч. Ч. 1. / Є. М. Павлютенков, В. Є. Штанова. – Х. : Вид. Група «Основа», 2009. – 176 с. – (Серія «Управління школою». Вип. 7 (79)).

82. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін : [монографія] / Віра Андріївна Петрук. – Вінниця : УНІВЕСУМ-Вінниця, 2006. – 292 с.

83. Подліняєва О. О. Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів історії і суспільствознавства у післядипломній освіті : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Подліняєва Оксана Олександрівна. – Херсон, 2014. – 259 с.

84. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. – К., 2004. – 112 с.

85. Попова О. П. Особливості професійної діяльності майбутніх судоводіїв і сутність їх професійної компетентності / О. П. Попова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – К., 2011. – Вип. 17. – С. 351–357.

86. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

87. Психодиагностика толерантности личности / [Солдатова Г. У., Шайгерова Л. А., Прокофьева Т. Ю., Кравцова О. А.]. – М. : Смысл, 2008. – 172 с.

88. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация / Джон Равен. – М. : Когито центр, 2002. – 396 с.
89. Радкевич В. О. Дидактичні підходи до вибору і структурування змісту професійної освіти / В. О. Радкевич / Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : [зб. наук. пр. / редкол. : І. А. Зязюн (гол. ред.) та ін.]. – Вип. 26. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. – С.72–77.
90. Резвицкий И. И. Философские основы теории индивидуальности / И. И. Резвицкий. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – 175 с.
91. Сафонова В. В. Культуроведение в системе современного языкового образования / В. В. Сафонова // Иностранные языки в школе. – 2011. – № 3. – С. 17–24.
92. Словарь-справочник по педагогике [авт.-сост. В. А. Мищериков ; под общ. ред. П. И. Пидкасистого]. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.
93. Слюсаренко Н. В. Компетентностный подход при формировании социокультурной личности будущего судоводителя / Н. В. Слюсаренко, Л. В. Ліпшиць // Педагогические основы становления субъектности в образовательном пространстве: проблема, поиск, решение : сб. науч. трудов участников межд. науч.-практ. конф. (Биробиджан, 28-29 октября 2014 г.) / под ред. Р. К. Серёжниковой. – Биробиджан : ФГБОУ ВПО «ПГУ им. Шолом-Алейхема», 2014. – С. 154–160.
94. Сокол І. В. Формування професійної компетентності майбутніх судоводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І. В. Сокол. – Херсон, 2011. – 20 с.
95. Соколова І. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями : [монографія] / І. В. Соколова. – Маріуполь – Д. : АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с.
96. Сорокин П. А. Социокультурная динамика / П. А. Сорокин // Человек. Цивилизация. Общество. – М. : Политиздат, 1992. – С. 425–504.

97. Сотер М. В. Толерантність як основа міжкультурної комунікації галузі / М. В. Сотер // Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід (Херсон, 10-11 листопада 2016 р.). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 186–188.

98. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [за загал. ред. І. Д. Зверєвої]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

99. Сулейманова П. В. Национально-культурные центры как средство формирования социокультурной компетентности студентов [Электронный ресурс] / П. В. Сулейманова. – Режим доступа : www.science-education.ru/113-11137

100. Султанова Н. В. Педагогічні умови формування етичної компетентності майбутніх соціальних педагогів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Султанова Наталія Вікторівна. – Херсон, 2014. – 247 с.

101. Сысоев П. В. Социокультурный компонент содержания обучения американскому варианту английского языка : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук. / П. В. Сысоев. – Тамбов, 1999. – 20 с.

102. Таизова О. С. Компетенции (основные смысловые напряжения) [Электронный ресурс] / О. С. Таизова. – Режим доступа : http://gcon.pstu.ac.ru/pedsovet/program/-section=13_8.html.

103. Томахин Г. Д. Теоретические основы лингвострановедения / Г. Д. Томахин. – М. : Просвещение, 1991. – С. 15–16.

104. Торский В. Г. Управление судовыми экипажами : уч.-практ. пособ. / В. Г. Торский, В. П. Топалов. – Изд. 2-е, исправ. и дополн. – Одесса : Астропринт. 2011. – 244 с.

105. Тугаринов В. П. Философия сознания : современные вопросы / В. П. Тугаринов. – М. : Мысль, 1971. – 189 с.

106. Фролова О. О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.

13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. О. Фролова. – Херсон, 2015. – 20 с.

107. Фролова О. О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх судноводіїв у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. О. Фролова. – Херсон, 2015. – 271 с.

108. Харченкова Л. И. Этнокультурные и социолингвистические факторы в обучении русскому языку как иностранному : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора пед. наук / Л. И. Харченкова. – СПб, 1997. – 31 с.

109. Хеффе О. Плюрализм и толерантность : к легитимизации в современном мире / О. Хеффе // Философские науки. – 1991. – № 12. – С. 16–28.

110. Хуторской А. В. Интернет для учителя : дистанционное повышение квалификации / А. В. Хуторской // Химия : методика преподавания в школе. – 2001. – № 1. – С. 37–44.

111. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской // Интернет-журнал "Эйдос". – 2005. – 12 декабря – Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.html>

112. Хуторской А. В. Ключевые компетентности как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 15–19.

113. Черненко Н. І. Педагогічні умови реалізації андрагогічного підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н. І. Черненко. – Херсон, 2016. – 23 с.

114. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / В. Б. Шапар, В. О. Олефір, А. С. Куфлієвський та ін. – Х. : Прапор, 2009. – 672 с.

115. Швецова І. В. Проблема формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення іноземної мови / І. В. Швецова // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали IV Всеукр. (з міжнародною участю) наук.-практ. конф. (Херсон, 21-22 вересня 2017 р.). – Херсон : ХДМА, 2017. – С. 156–159.

116. Шерман М. І. Формування іншомовної професійної компетентності майбутніх судноводіїв засобами інформаційно-комунікаційних технологій / М. І. Шерман, В. О. Чернікова // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : [зб. наук. праць / Херсонськ. нац. тех. ун-т]. – Херсон, 2013. – Вип. 9. – С. 481–486.

117. Шипко А. Л. Інструктор дитячо-юнацького туризму (компетентність та особливості підготовки) / А. Л. Шипко, Ю. А. Грабовський, В. І. Таточенко // Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід (Херсон, 10-11 листопада 2016 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 122–124.

118. Щукин А. Н. Методика обучения иностранным языкам : [курс лекцій] / А. Н. Щукин. – М. : Издательство УРАО, 2002. – 288 с.

119. Яцула Т. В. Підготовка майбутніх учителів до організації дозвілля школярів : [монографія] / Т. В. Яцула. – Херсон : Айлант, 2010. – 403 с.

120. Basic Guidelines for the Reform of Education / Ministry of Education. – Tokio : [s. n.], 1992. – 136 p.

121. Byram M. The Sociocultural and Intercultural Dimension of Language Learning and Teaching / M. Byram, G. Zarate. – Strasbourg : Council of Europe Press, 1997. – 120 p.

122. Canal M. From communicative competence to communicative language pedagogy : Language and Communication / M. Canal. – London : Longman, 1983. – P. 2–27.

123. Common European Principles for Teacher Competencies and Qualifications [Electronic resource]. – Access mode: http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/01-en_principles_en.pdf

124. Episodes in ESP / [J. Swales (ed.)]. – Oxford : Pergamon Institute of English, 1985. – XIII p. – 217 p.

125. Horck J. A maritime safety challenge and its impact on maritime education and training [Electronic resource] / J. Horck. – Access mode: <http://dspace.mah.se/handle/2043/5962>

126. Houten C. van. Practicing Destiny. Principles and process in Adult Learning / C. van Houten. – London : Tempe LODGE, 2000. – 180 p.

127. Hymes D. H. On communicative competence / Hymes D. H. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1971. – 213 p.

128. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978, amended (Consolidated text). – СПб. : ЗАО «ЦНИИМФ», 2010. – 806 с.

129. Key Competences for lifelong learning [Electronic resource]. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006H0962>.

130. Killick D. Seeing-Ourselves-in-the-World: Developing Global Citizenship Through International Mobility and Campus Community [Electronic resource] / D. Killick. – Access mode: https://www.researchgate.net/publication/260830096_Killick_D_2012_Seeing-Ourselves.

131. Knudsen F. The Human element in Maritime Accidents and disasters – a matter of communication / F. Knudsen // Academy of Management Executive. – Vol. 14, Issue 1. – 2000. – P. 65–79.

132. Lado R. Language teaching : A scientific approach / R. Lado. – New York : McGraw Hill. – 1964. – 239 p.

133. Lipshits L. Socio-cultural aspect of communicative competence of future navigators / L. Lipshits // Педагогічний альманах : [зб. наук. праць /

редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.]. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. – Вип. 19. – С. 158–163.

134. Lipshyts L. V. Place and importance of sociocultural competence in professional training process of future navigators // *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie*. – Nr 4 (8). – Jyщ : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności. – 2016. – P. 43–47.

135. Noble A. Make the most of diversity / A. Noble // *Telegraph*. – June 2011. – p. 26.

136. Progoulaki M. Dealing with the culture of the maritime manpower in a socially responsible manner [Electronic resource] / M. Progoulaki // Access mode: http://www.he-alert.org/filemanager/root/site_assets/standalone_article_pdfs_0605-/he00755.pdf.

137. Pyne R. Methods and Means for Analysis of Crew Communication in the Maritime Domain / R. Pyne, T. Koester // *The Archives of Transport*. – Vol. XVII. – 2005. – P. 32–45.

138. Savignon S. J. *Communicative Language Teaching: Linguistic Theory and Classroom Practice, Interpreting Communicative Language Teaching* / S. J. Savignon. – Yale University Press, 2002. – 27 p.

139. Short V. Maritime English valuing a common language Seaways / V. Short // *The Journal of Nautical Institute*. – 2006. – P. 2–12.

140. Van Ek J. A. *Vantage* / Ek J. A. Van, J. L. M. Trim. – Cambridge University Press, 2001.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTI СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ МІЖНАРОДНИХ РЕЙСІВ

2.1. Сучасний стан соціокультурної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів

Процеси інтеграції України у світове освітнє співтовариство потребують внесення відповідних корективів у сучасний освітній процес закладів вищої освіти, у тому числі морської.

Сьогодні головним завданням політики держави у сфері освіти є надання високоякісних освітніх послуг, основу яких складають ґрунтовні системні знання та розвиток творчих здібностей особистості, які забезпечать її професійну реалізацію відповідно до запитів суспільства і держави.

Динамічний розвиток сучасної педагогічної науки характеризується пошуком фундаментальних підходів до організації освітнього процесу, в головну мету якого є навчання та виховання професійно-компетентного, ініціативного, творчого громадянина, наділеного почуттями обов'язку і відповідальності перед суспільством, здатного швидко адаптуватися до динамічного розвитку сучасного світу. Характерними рисами сучасного освітнього процесу є підвищення ролі особистості майбутнього фахівця та його професійної компетентності [30, с. 72]. Все вищезгадане повною мірою стосується розвитку вищої морської освіти у нашій країні.

Спільні вектори подальшого розвитку освіти та особистості XXI століття мають бути спрямовані на прищеплення майбутнім фахівцям морської галузі гуманістичного світогляду, підвищення у них мотивації до навчання у закладах вищої морської освіти, розвиток навичок співіснування з представниками інших культур і поглядів.

Передбачення того, як майбутні фахівці будуть поводити себе у професійній діяльності, вкрай необхідне з метою ефективної організації фахової підготовки морських спеціалістів. Спрямованість закладу вищої морської освіти на формування відповідного рівня професійної компетентності випускників сприятиме забезпеченню цілісності і якості освітнього процесу.

Сутність таких підходів відображають Закони України «Про вищу освіту» (2014 р.) [25], «Про освіту» (2017 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [23] та інші нормативні загальнодержавні документи.

Відтак необхідність впровадження кардинальних змін, які спрямовані на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграцію її в європейський і світовий освітній простір, зумовили розробку саме такої стратегії розвитку освіти, зокрема, морської.

Сьогодні на морському ринку праці особливим попитом користуються фахівці, які нестандартно мислять, творчо застосовують знання в непростих професійних ситуаціях. Саме тому, у процесі реалізації цілісної професійної освіти, курсанти мають отримувати не тільки конкретні знання, котрі можуть бути використані у практичній професійній діяльності, але й такі знання, що утворюють методичну базу для вироблення власних позицій, постійного самовдосконалення тощо.

Отже, виконуючи замовлення на фахівця морської галузі з високою професійною компетентністю, заклади вищої морської освіти України не повинні залишатися осторонь випереджального, прискореного, інноваційного розвитку освіти і науки. Новітні технології вимагають від молодих спеціалістів активності, відповідальності, самостійності, освіченості, пошуку, впевненості, вміння жити і працювати в міжкультурному середовищі, бути соціально зорієнтованим.

В умовах сучасного багатонаціонального середовища на іноземному судні навіть значного запасу теоретичних і практичних знань для професійної діяльності судноводіїв міжнародних рейсів не достатньо. Саме тому, приймаючи до уваги процеси європейської інтеграції, одне із головних місць у професійній підготовці належить формуванню соціокультурної компетентності. Провідну роль у цьому процесі відіграє не тільки освіта, але й культурне середовище, яке повинно сповідувати загальнолюдські та національні цінності, бути зорієнтованим на діалог та співпрацю, виховувати особистість демократичного світогляду та культури, яка дотримується прав і свобод, з повагою ставиться до традицій інших народів і культур світу.

Тобто провідну роль у формуванні соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів займає соціально-гуманітарний освітній простір, який є засобом підготовки майбутніх фахівців і місцем формування у них особистісних якостей.

Сьогодні особливої значущості набуває соціально-гуманітарна підготовка майбутніх судноводіїв, яка має бути національно-специфічною і спрямованою на формування у курсантів закладів вищої морської освіти комплексу соціокультурних знань, умінь і навичок, необхідних для інтеграції в нове, незвичне для них соціокультурне середовище, що передбачає постійну співпрацю з представниками різних національностей у межах судового екіпажу. За таких умов сформованість у майбутніх фахівців соціокультурної компетентності має стати важливим результатом вивчення ними комплексу соціально-гуманітарних дисциплін.

На цьому наголошують багато вчених. Зокрема, У. Ляшенко, аналізуючи професійну підготовку майбутніх судових механіків, визначає, що цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки формує у них знання з історії власної держави; знання своїх прав; уміння вибудовувати конструктивні міжособистісні відносини з усіма членами екіпажу; досконалі знання професійної англійської мови [21, с. 18].

У контексті нашого дослідження встановлено, що взаємозв'язок національної культури й соціально-гуманітарної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів визначає обов'язковість формування нового типу особистості – соціокультурної, головною рисою якої виступає спроможність реалізовувати себе у системі соціокультурних цінностей, дотримуватися їх та на основі цього будувати систему стосунків із представниками інших національностей на борту закордонного судна. Водночас завдяки якісно організованій соціально-гуманітарній підготовці майбутні судноводії міжнародних рейсів зможуть підготуватися до аналітичної діяльності, використовуючи знання особливостей розвитку українського соціуму; до реалізації себе в ситуаціях вибору; до роботи у багатомовному середовищі.

У дослідженні соціально-гуманітарна підготовка трактується як така, що передбачає вивчення суспільних наук, предметом наукового пошуку яких є людина та її культура. Результатом соціально-гуманітарної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів має бути сформована соціокультурна компетентність. Головною метою соціально-гуманітарної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів є засвоєння національних і культурних традицій українського народу та народів світу; формування у курсантів свідомого і відповідального ставлення до оволодіння знаннями, вміннями й навичками із соціально-гуманітарних дисциплін; формування і розвиток особистісних якостей, необхідних для майбутньої професійної діяльності; формування світогляду.

На досягнення окресленої вище мети, а також на формування соціокультурної компетентності особистості має спрямовуватися зміст багатьох навчальних дисциплін, насамперед, соціально-гуманітарних. Однак, як засвідчив проведений аналіз сучасного стану соціокультурної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, це не так.

Разом із тим, вивчення соціально-гуманітарних дисциплін має бути орієнтоване на накопичення обсягу соціокультурних знань, засвоєння

цінностей, що мають для морських фахівців особисту й професійну значущість, системи вмінь і навичок, способів та технологій, які забезпечують формування готовності майбутніх судноводіїв до адекватного поведіння в багатокультурному середовищі.

Проте, спостереження довели, що у випускників закладів вищої морської освіти знання про соціокультурну сторону професійної діяльності часто залишаються не реалізованими. Цей факт став значущим підґрунтям, що спонукало до здійснення науково обґрунтованої експертизи змісту соціально-гуманітарної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у закладах вищої морської освіти.

При цьому зверталася увага на те, що навчально-методичне забезпечення підготовки спеціалістів реалізується через «сукупність усіх навчально-методичних документів (планів, програм, методик, навчальних посібників, тощо)»; «комплексну інформаційну модель педагогічної системи, яка відображає певним чином її елементи і задає структуру педагогічної системи» [32, с. 404].

Провідними компонентами складу змісту освіти, на думку В. Краєвського та І. Лернера, можуть бути: наукові знання, певні способи діяльності, досвід творчої діяльності; досвід емоційно-ціннісного ставлення; образне бачення світу [16].

Навчальна дисципліна є головним засобом реалізації змісту освіти у ході підготовки спеціалістів у будь-який період її реформування, вона інтегрує у ціле самостійно засвоєний зміст, наукові методи його засвоєння, педагогічні засоби і методи його реалізації у процесі навчання, засоби розвитку особистості [6, с. 16].

Зміст навчальної дисципліни, на думку М. Бокарева, відображається і структурується у відповідності до його функції і провідним компонентом, інтегруючись і підпорядковуючись головній освітній меті – якісній підготовці майбутнього фахівця [там само].

Оскільки зміст морської освіти, в тому числі, соціокультурна складова, відбиваються у навчальних планах, які складаються на основі стандартів освіти, робочих навчальних програмах дисциплін, підручниках та навчальних посібниках у ході дослідження проаналізовано саме ці складові навчально-методичного забезпечення освітнього процесу. Зокрема, аналізуючи робочі навчальні програми, перелік дисциплін соціально-гуманітарного циклу та їх змістове наповнення, ми, передусім, зосереджували увагу на тому, чи відтворені в цих нормативних документах складові соціокультурної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів з урахуванням особливостей та специфіки їх професійної діяльності у мультинаціональних екіпажах.

Серед дисциплін, що мають сприяти вирішенню завдань соціокультурної підготовки курсантів, передусім, можна виокремити такі: «Філософія», «Історія та культура України», «Психологія», «Менеджмент морських ресурсів», «Географія судноплавства та океанські шляхи світу», «Англійська мова за професійним спрямуванням». Остання є ключовою дисципліною та домінує у процесі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів. Проаналізуємо зміст вищеназваних дисциплін у соціокультурному аспекті за допомогою робочих програм, які було розроблено згідно з навчальним планом та галузевим стандартом вищої освіти підготовки бакалавра.

Так, відповідно навчального плану дисципліна «Філософія» є нормативною з циклу гуманітарних та соціально-економічних дисциплін. Вивчення філософії спрямовується на реалізацію сучасної концепції філософської освіти студентів закладів вищої освіти України, основою якої є ґрунтовна історико-філософська підготовка у поєднанні з орієнтацією на світоглядно-філософські проблеми сьогодення. Метою філософії є формування світогляду особистості, її вдосконалення. Серед завдань курсу, які визначені як методичні, пізнавальні, практичні, виділено такі: аналіз філософії як системи знання, виявлення світоглядного змісту філософії,

формування знань про особливості філософського мислення та основні філософські принципи, основні положення соціальної філософії, етапи розвитку світової філософії та історію виникнення та розвитку вітчизняної; формування вмінь вирізняти основні методологічні підходи до визначення суті, змісту і характеру філософських вчень, користуватися категоріальним апаратом філософії, аналізувати явища духовного життя; засвоєння специфіки філософського осягнення дійсності; розвиток умінь аргументовано формулювати власну світоглядну позицію, застосовувати отриманні знання під час аналізу нагальних проблем сучасності, трансформувати філософські знання на проблеми теорії та практики сучасного мореплавства, здійснювати аналіз соціально-економічних проблеми буття.

Як зазначено у програмі, курс покликаний дати загальні знання щодо основних проблем філософії, логіки, релігієзнавства, етики та естетики і формує вміння використовувати отриманні знання в повсякденному житті, розвиває вміння аргументувати та аналізувати проблеми пов'язані з світоглядом, онтологією, гносеологією тощо. Проте, такі, по суті базові знання не є достатніми для розкриття глибини, системності, значущості, різноманітності та повноти окремих тем соціокультурного контексту.

Вивчення навчальної дисципліни «Філософія» направлене на формування низки компетентностей, серед яких у контексті нашого дослідження привертають увагу лише такі: взаємодія (робота в команді) та міжособистісні навички та вміння. Враховуючи специфіку професійної діяльності майбутніх судноводіїв, перелік умінь вищезазначених компетентностей (здатність працювати в мультидисциплінарному та мультинаціональному середовищі; навички міжособистісного спілкування: вміння взаємодіяти з іншими людьми та працювати в команді; уміння формувати міжособистісні стосунки у колективі при обстоюванні власної позиції під час дискусії; позитивне ставлення до несхожості та інших культур; повага до релігійних, етичних та естетичних цінностей; комунікабельність, відповідальність, цілеспрямованість, здатність до

саморозвитку і самовдосконалення) можна констатувати, що вивчення філософії опосередковано впливає на соціокультурну підготовку курсантів закладів вищої морської освіти.

У ході аналізу структури навчальної дисципліни, ми звернули увагу, що поміж низки тем, поєднаних у чотири змістових модулі, тільки окремі можуть бути безпосередньо пов'язані з процесом формування соціокультурної компетентності курсантів. Наприклад, у третьому змістовому модулі вивчаються такі теми: 1. Структура і функції релігії. Форми релігії. (Питання, що розглядаються: предмет, структура та функції релігієзнавства; первісні релігійні уявлення; національні релігії). 2. Світові релігії: загальна характеристика, історія виникнення. (Питання, що розглядаються: буддизм: віровчення та основні напрямки; християнське віровчення: основні течії; мусульманство: головні напрямки). 3. Релігія в Україні. (Питання, що розглядаються: християнство: православ'я, католицизм, українська греко-католицька церква, українська автокефальна православна церква; український конфесійний плюралізм: іслам, етнонаціональні релігії, неорелігії; свобода совісті та її правове врегулювання в Україні). А у четвертому змістовому модулі вивчається сутність, функції та структура моралі (питання, що розглядаються: понятті моралі, походження моралі, проблема обґрунтування моралі та парадокси моральності). Однак, для вивчення кожної теми передбачено тільки дві години, що унеможливорює розкриття відповідної проблеми у повному обсязі. Також у переліку вмінь, якими мають оволодіти курсанти, відсутня безпосередня спрямованість на соціокультурну підготовку і не зроблено акцент на тому, що професійна підготовка майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів вимагає не тільки урахування теоретико-філософських концепцій, але й використання відповідних знань під час співпраці з представниками різних національностей, релігійних поглядів, віросповідань.

Курс «Філософія» реалізується через систему лекцій, семінарських занять, самостійну роботу курсантів. На лекціях подаються основні

теоретичні відомості, серед яких у контексті нашого дослідження виокремимо такі теми: філософія, специфіка філософського осмислення дійсності; основні напрями сучасної філософії; світові релігії: загальна характеристика, історія виникнення; етика, як галузь філософського знання, основні категорії етики та ін. На семінарських заняттях курсанти навчаються виконувати практичні творчі завдання (наприклад, скласти тези для виступу з теми «Буддизм як філософське вчення», готувати матеріали до дискусії «Чи можливе примирення та вирішення конфлікту між УПЦ-КП та УНЦ (МП) та ін.), а також працювати з навчальною та методичною літературою, скласти реферати та презентації (наприклад, християнство в Україні: історія прийняття та розвитку, діалектика як теорія розвитку та ін.).

Як бачимо, навчальна дисципліна «Філософія» містить певні можливості для соціокультурної підготовки курсантів закладів вищої морської освіти. Хоча вони обмежені навчальною програмою. Подібна ситуація характерна і для «Історії та культури України», «Психології», «Менеджменту морських ресурсів», «Географії судноплавства та океанські шляхи світу».

З огляду на те, що соціокультурна підготовка майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів розглядається нами як інтегративна сукупність взаємопов'язаних змістових структурних компонентів, вважаємо за доцільне прослідкувати та встановити міжпредметні зв'язки «Філософії» з іншими дисциплінами соціально-гуманітарного циклу, наприклад, з такими навчальними дисциплінами, як: «Історія та культура України», «Психологія», «Географія судноплавства та океанські шляхи світу» та ін.

Так, вивчення психології спрямовується, передусім, на формування у курсантів знань і умінь, необхідних для успішного вирішення проблем, спричинених стресом і викликами професійної діяльності моряків. Метою навчання «Психології» є оволодіння майбутніми фахівцями мистецтвом психологічної витривалості й здатності регулювати особисту поведінку в умовах метушливого й напруженого життя, нестачі соціальних зв'язків,

довготривалої відірваності від сім'ї, невпорядкованого сну, надмірного робочого стресу, часом недружнього середовища, скорочення терміну берегових відпусток, швидкоплинної зміни часових поясів, суворих вимог морського права.

Поставлена мета передбачає вирішення низки завдань: методичних (розвивати творче мислення з метою формування психологічної готовності до нетрадиційного вирішення професійних ситуацій на судні); пізнавальних (сформувати у курсантів теоретичну базу й практичне уявлення про специфіку психологічної спроможності вирішувати різноманітні професійні проблеми на судні та у морському середовищі, які забезпечать оволодіння раціонально необхідними вміннями регулювання особистої поведінки); практичних (розвинути вміння особисто регулювати професійні ситуації, здатність переносити стреси, фізичне виснаження, розлучення з сім'єю, нестачу соціальних контактів, монотонність існування, незадоволення професією, депресію).

У ході аналізу робочої навчальної програми дисципліни «Психологія» визначено, що вона укладена згідно з вимогами сучасної морської освіти та у відповідності до Міжнародної конвенції з підготовки, дипломування моряків та несення вахти (Розділ II, Таблиця А-II/I) [22] та ММО Модельних курсів: «Особиста безпека та соціальна відповідальність» (Model course 1.21), «Знання кризового менеджменту та підготовка до забезпечення безпеки пасажирів, вантажів, цілісності корпусу судна» (Model course 1.29), «Оцінювання стану безпеки на борту» (Model course 1.30), «Лідерство і командна робота» (Model course 1.39), «Дослідження заходів безпеки, які передували морським втратам та морським інцидентам» (Model course 3.11), «Дії, необхідні для попередження нападів піратів та озброєного пограбування» (Model course 3.23). А серед компетенцій, які мають бути сформовані у процесі вивчення цієї навчальної дисципліни, такі: пояснювати важливість психології морської галузі і психологічних досліджень для успішної кар'єри моряка; визначати та розрізняти чинники, що сприяють

фізичному виснаженню і використовувати психологічні техніки його попередження; демонструвати розуміння психологічної готовності до культурного розмаїття на борту; пояснювати важливість командної роботи на судні і називати заходи по її запровадженню та ін.

Соціокультурна підготовка курсантів здійснюється за рахунок вивчення таких тем, як-от: психологічна готовність до зустрічі з культурним розмаїттям робочого середовища, значення позитивної психології для здорових стосунків у морі.

Установлено, що навчальним планом із «Психології» передбачено проведення лекцій та семінарських занять, але кількість годин є недостатньою. Так, для проведення лекцій передбачено лише 16 годин, семінарських занять – 16 годин на першому курсі, а на другому курсі відповідно 18 та 16 годин. Темі лекцій спрямовують курсантів на оволодіння знаннями із загальної психологічної підготовки та знаннями професійно-психологічної підготовки моряка. Наприклад, при вивченні теми «Соціально-психологічні особливості морських екіпажів» розглядаються такі питання, як: чинники та критерії формування соціально-психологічних особливостей морських екіпажів в особливих умовах праці; психологічні аспекти професійної діяльності моряків: психічна культура моряка; характеристика конфліктів морських екіпажів та ін. Разом із тим питання щодо особливостей роботи моряків в умовах багатонаціонального екіпажу; специфіки менталітету, поведінки представників тих національностей, які частіше працюють на борту закордонного судна; особливостей міжособистісного спілкування у міжкультурному середовищі не розглядаються.

Більш того, аналіз опису навчальної дисципліни «Психологія» показав, що в жодному пункті програми безпосередньо не вказано, що ця дисципліна має сприяти формуванню соціокультурних знань та вмінь для реалізації їх у майбутній професійній діяльності морських фахівців.

Дисципліна «Менеджмент морських ресурсів» є порівняно новою та мало розробленою. Хоча менеджмент на судні відбувається у більш складних

умовах, ніж у будь-якій іншій організації. Саме тому, керівника треба заздалегідь готувати до труднощів управлінського процесу, які можуть виникнути завдяки багатонаціональному складу екіпажа та культурними особливостями кожного із його членів [1, с. 81].

Ця навчальна дисципліна, на думку О. Безлуцької та О. Лещенко, має вирішувати низку важливих завдань у процесі підготовки майбутніх морських офіцерів, у тому числі судноводіїв міжнародних рейсів, серед яких особливе місце належить завданням соціокультурного спрямування, а саме: детермінувати культурні пріоритети у діалозі «схід-захід», удосконалювати знання щодо культурних особливостей різних національностей та специфіки їх впливу на формування стосунків у середині колективу. Тобто, толерантне ставлення до підлеглих, до їх ментальних особливостей, культурних проявів – це одне із низки вмінь, якими майбутній судноводій повинен оволодіти наприкінці вивчення дисципліни, за умови реалізації поставлених завдань [там само, с. 81].

Метою курсу «Менеджмент морських ресурсів» є формування знань, умінь та навичок управлінської діяльності на судні, що забезпечить безаварійну роботу команд на суднах торговельного флоту та мінімізує ризик аварій шляхом формування відповідальної та безпечної поведінки екіпажу в екстремальних умовах. Крім того, курс спрямовано на формування позитивних стосунків між офіцерами. Він має сприяти ефективному спілкуванню та адекватному сприйняттю команд і рекомендацій офіцерів у командній роботі, демонстрації зразкових лідерських умінь і дотриманню стандартних процедур при прийнятті рішень.

Поміж основних завдань курсу виділимо наступні: аналіз основних принципів та закономірностей управлінської діяльності морських офіцерів; виявлення основних помилок, які впливають на формування міжособистісних стосунків у багатонаціональному екіпажі, та їх роль у виконанні професійних обов'язків; формування вміння адекватно оцінювати граничні конфліктні ситуації, а також знаходити шляхи їх вирішення.

У ході аналізу знань, вмінь та навичок, якими мають оволодіти курсанти при вивченні означеної дисципліни, виявлено ті, які так чи інакше впливають на соціокультурну підготовку майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів: знання про методи управління судновим екіпажем, культурні відмінності у багатонаціональних екіпажах; уміння своєчасно знаходити вихід із критичної ситуації, виважено приймати адекватні рішення; вміння визначати наслідки і результати прийнятих рішень, оволодіння навичками професійної відповідальності.

Структурою навчальної дисципліни «Менеджмент морських ресурсів» передбачено проведення лекцій та практичних занять. На лекціях курсанти вивчають значення культурних відмінностей у багатонаціональному екіпажі, лідерство та управління на судні, процес прийняття рішень, вплив «людського фактору» на аварійність суден та ін. Кожне практичне заняття розподілене на дві частини: теоретичну та практичну. У ході теоретичної частини курсанти розглядають запропоновані питання та виконують завдання. Практична частина передбачає перегляд курсантами відеоролику до теми та обговорення помилок у діях екіпажа, які виникли під час певної ситуації. Самостійна робота курсантів передбачає опрацювання літератури та підготовку доповідей з тем, що пропонуються.

Отже, оскільки окремі теми курсу містять інформацію соціокультурного контексту, доречно відповідно поглибити та деталізувати їх зміст. Наприклад, при вивченні моделі Г. Ховстеда [42] щодо тлумачення особливостей взаємодії людей різних національностей, необхідно наводити конкретні приклади характеристик таких представників для визначення зовнішніх ознак тієї чи іншої організаційної культури та психологічних зв'язків, що виникають між членами багатонаціонального екіпажу.

Аналіз анотації до навчальної дисципліни «Історія та культура України», яка у найбільшій мірі має сприяти соціокультурній підготовці майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, показав, що мета курсу полягає у розвитку національної самосвідомості майбутніх моряків, та виховання їх

патріотичних, морально-етичних переконань, причетності до тисячолітньої історії українського народу; ознайомлення курсантів з пам'ятками духовної та матеріальної культури, створеними впродовж багатьох століть на українській землі; прищеплені курсантам навичок наукового аналізу, спрямованих на забезпечення самостійного осмислення закономірностей історичного розвитку та змісту культурного життя; навчання практичним навичкам роботи з історичними джерелами і науковою літературою; вироблення умінь застосовувати набуті знання з історії у повсякденній діяльності для орієнтації у суспільно-політичному житті, оцінки суспільних явищ і подій.

У результаті опанування навчальною дисципліною «Історія та культура України» у курсантів повинні бути сформовані такі компетенції, як: творчо осмислювати події української історії; оцінювати історичні факти та діяльність осіб; оцінювати події та діяльність людей в історичному процесі з позицій загальнолюдських цінностей; уміти застосовувати культурологічні знання для визначення особистої орієнтації в історичному просторі; застосовувати набуті знання для прогнозування суспільних і культурних процесів та для вирішення професійних завдань та ін.

Проте, як свідчить опис навчальної дисципліни, ні в одному пункті не акцентовано, що курсанти повинні виробити вміння застосовувати набуті знання у професійній діяльності на борту закордонного судна, працюючи у полікультурному екіпажі. Тоді як, саме перебуваючи у багатонаціональному середовищі майбутні судноводії міжнародних рейсів повинні достойно презентувати себе як активних громадян України, патріотів, відданих своєму народові. Тому вивчаючи історію та культуру власного народу курсанти мають оволодіти вмінням слухати та розуміти інших людей, світобачення, політичні й культурні вподобання яких відрізняються від їх поглядів.

Аналіз змісту робочої навчальної програми з дисципліни «Географія судноплавства та океанські шляхи світу» засвідчив, що знання судноплавства необхідні майбутньому спеціалісту в галузі морського та річкового

транспорту для визначення найбільш безпечного та економічно вигідного шляху для суден та для вирішення інших практичних завдань плавання.

Зміст навчального курсу, його теоретичний та практичні завдання відповідають модельним курсам Міжнародної морської організації, а також відповідним розділам Конвенції ПДНВ [22]. В межах навчальної дисципліни курсанти вивчають природні умови морів і океанів, а також способи їх використання як зручних та економічно вигідних шляхів для сполучення різних материків та островів. Курс «Географія судноплавства та океанські шляхи світу» також передбачає проведення практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи курсантів.

У ході викладання курсу реалізуються, наприклад, такі завдання: методичні (розвиток навичок практичного застосування ключових компетентностей, що реалізуються у здатності до оволодіння знаннями, вміннями, навичками та комунікаціями); пізнавальні (розвиток світогляду курсантів та їх інтелектуального потенціалу); практичні (формування вміння нанесення географічних об'єктів на контурну карту).

При вивченні дисципліни майбутні фахівці повинні отримати відповідні знання (знати географію Світового океану, головні протоки, канали та річки, морські порти та ін.), вміння (характеризувати океани (географічне положення, рельєф дна, клімат, течії, острови тощо)), навички (орієнтування за різними видами карт, прокладання маршрутів суден).

В ході проведеного аналізу звернуто увагу на міжпредметні зв'язки між навчальною дисципліною «Географія судноплавства та океанські шляхи світу» та «Філософією» (вивчаючи різні куточки світу необхідно акцентувати на релігійних віросповіданнях націй, які там мешкають), а також «Англійською мовою за професійним спрямуванням» (використання англійської термінології при вивченні морських карт, континентів, океанів, морів). Це не випадково, адже міждисциплінарний підхід є однією із умов вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

Проте при вивченні таких тем, як: Тихий океан, Атлантичний океан,

Індійський океан та ін., необхідно було б надати детальну інформацію про країни, які омиваються відповідними океанами, й представники яких частіше за все співпрацюють у складі багатонаціональної судової команди.

Це надзвичайно важливо, оскільки як професіонал і моральна особистість майбутній судноводій міжнародних рейсів має поєднувати професійну компетентність з соціокультурною, вдосконалюючи її упродовж всього життя шляхом саморозвитку та самовдосконалення.

Ураховуючи вищезазначене, у таких курсах, як: «Філософія», «Історія та культура України», «Психологія», «Менеджмент морських ресурсів», «Географія судноплавства та океанські шляхи світу», бажано також увести перелік питань, пов'язаних зі специфікою роботи майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у мультинаціональних екіпажах, вивчення яких сприяло б здійсненню професійної діяльності на борту закордонного судна.

Значно більше можливостей для соціокультурної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у цілому та для формування у них соціокультурної компетентності, зокрема, містить «Англійська мова за професійним спрямуванням». Навчальний курс «Англійська мова за професійним спрямуванням» розроблено з урахуванням змін, що відбуваються у соціально-економічному житті держави, реалізації основних напрямів розвитку морської освіти, висунутих Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» [25], а також вимог Конвенції ПДНВ [22]. Вивчення цієї дисципліни є головною передумовою досягнення адекватного взаєморозуміння між співрозмовниками, які належать до різних культур.

Беручи до уваги те, що все більше українських моряків працюють на судах під іноземними прапорами, де робоча мова – англійська, можна констатувати, що для відчуття конкурентоспроможності на світовому ринку праці майбутнім судноводіям міжнародних рейсів необхідно, по-перше, володіти англійською мовою на рівні «незалежного користувача», який може зрозуміти основні ідеї тексту як на конкретну, так і на абстрактну тему, у тому числі й спеціалізовані дискусії за фахом судноводія; по-друге,

нормально спілкуватися з носіями мови зі ступенем швидкості та спонтанності, який не завдає труднощів жодній із сторін; по-третє, чітко і детально висловлюватись на широке коло тем, виражати свою думку з певної проблеми, наводячи різноманітні аргументи за і проти [9].

Аналіз типової державної програми з англійської мови для професійного спілкування [26] показав, що в ній не акцентується увага на підготовці майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів. Разом із тим, закладам вищої морської освіти необхідно враховувати вимоги цього нормативного документу при складанні власних програм підготовки морських фахівців.

Ретельне ознайомлення зі змістом типової державної програми з англійської мови для професійного спілкування довело, що вона є загальною за характером і може використовуватись для різних спеціальностей професійної підготовки майбутніх фахівців. Програма надає можливості скласти навчальні модулі відповідно до вимог кредитно-модульної системи. Згідно з нею, цілі, завдання, зміст навчання, принципи і методика підготовки фахівців відповідають сучасним досягненням лінгвістики, педагогіки, психології, психолінгвістики та методики викладання іноземних мов.

Крім того, програма навчальної дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням» (наприклад, у Херсонській державній морській академії), яка має наскрізний характер, розроблена викладачами кафедри англійської мови в судноводінні у відповідності до Кодексу з підготовки і дипломування моряків та несення вахти (Розділ II, Таблиця А-II/I) та Модельного курсу 3.17 (IMO Model course 3.17 Maritime English) [28, 44].

Цей документ визначає зміст навчання англійської мови за професійним спрямуванням на основі модульної системи та передбачає набуття майбутніми фахівцями комунікативних навиків та здатності передавати інформацію, у тому числі соціокультурну, ідеї, проблеми та рішення щодо навігаційного обладнання, володіння специфічною термінологією, позначеннями, інструкціями тощо.

Викладання дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням» дозволяє забезпечити курсантів базовими компетентностями необхідними їм для реалізації майбутньої професійної діяльності у багатомовному середовищі.

Метою навчання є оволодіння курсантами англійською мовою спеціального вжитку як засобом спілкування і здійснення в цьому процесі виховання, освіти і розвитку особистості курсанта, включаючи формування його комунікативної компетенції як засобу оформлення або розуміння висловлювань у процесі професійного спілкування [20, с. 102].

Програмою дисципліни передбачено вирішення наступних завдань: методичних (розвивати творче мислення курсантів при виконанні практичних завдань у спеціальних навчальних ситуаціях); пізнавальних (сформувати у курсантів початкову теоретичну базу, загальне уявлення про специфіку спілкування на судні та у морському середовищі, які забезпечать необхідну комунікативну спроможність у сферах ситуативного і професійного спілкування в усній та письмовій формах); практичних (сформувати основи вмінь спілкування в соціально-побутових та професійно-орієнтованих ситуаціях, розвивати вміння сприймати на слух аудіо записи та відповідно реагувати, сформувати навички читання інструкцій та текстів професійного спрямування, виробити навички використання оригінальної технічної літератури, розвивати вміння писати особисті та ділові листи, застосовувати здобуті знання під час проходженні співбесіди в крьюінгових компаніях та при складанні комп'ютерних тестів).

Вивчення навчальної дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням» орієнтовано на формування компетентності «Використання стандартних фраз ММО (Міжнародної морської організації) для спілкування на морі та використання англійської мови у писемній та усній формах», визначеної Кодексом з підготовки і дипломування моряків та несення вахти (Розділ II, Таблиця А-II/I) [22].

Обсяг мовного матеріалу, необхідного для засвоєння майбутніми фахівцями морської галузі змісту навчання і демонстрації відповідних компетенцій не повною мірою представлено в такій навчальній літературі, як-от: «Англійська для морських кадетів» («*English for maritime cadets*») [41], «Англійська мова у морському бізнесі та судноводінні» («*Business Marine and Navigation English*») [40], посібник англійської мови для моряків [11], «Англійська мова для моряків» («*English for maritime studies*») [39] та ін.

З метою усунення такого протиріччя викладачами кафедри англійської мови в судноводінні Херсонської державної морської академії розроблено кілька навчальних посібників, які повною мірою відповідають робочій програмі навчальної дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням». Серед них:

– «Ласкаво просимо» («*Welcome Aboard*») [47] – у посібнику наведено навчальний матеріал, який сприяє вивченню англійської мови, необхідної для курсантів при проходженні практики на судах. Метою посібника є розвиток умінь спілкування з членами багатонаціонального екіпажу. Навчальний матеріал посібника допомагає курсантам опанувати такі теми: морська освіта, типи вантажів, типи суден, екіпаж та обов'язки членів екіпажу, особиста безпека на борту судна;

– «Світовий океан чекає» («*Seven Seas Ahead*») [46] – посібник сприяє розвитку у курсантів навиків спілкування під час проходження практики на судах (у портах і в морі). Значна увага приділяється таким темам: перша медична допомога, аварійні ситуації, рятувальні засоби, охорона морського середовища, охорона суден;

– «Щасливої подорожі» («*Lucky Voyage*») [45] – посібник для курсантів, які мають достатній рівень умінь спілкування англійською мовою. Він спрямований на розвиток усіх основних мовних навичок, охоплює рекомендований навчальний план з вивчення англійської мови та фокусує увагу на вивченні таких тем: по всьому світу, обладнання навігаційного містка, комунікація у морі, постановка судна на якір, швартування.

Крім вищеназваних навчальних посібників, привертає увагу підручник «Результати навчання» («*Outcomes*») [43], який використовується для підготовки курсантів у першому семестрі. Але теми, які розглядаються (особисті дані, вільний час, люди та зовнішність, подорожі, їжа та ін.), носять загальний характер та лише опосередковано впливають на формування вмінь спілкування у мультинаціональному екіпажі.

Аналіз навчально-методичного забезпечення дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням» дав змогу визначити, що формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення англійської мови мало б здійснюватися за рахунок засвоєння культури, звичаїв, вірувань народів світу, оволодіння знаннями та вміннями обміну інформацією професійного спрямування та ін. Однак такого матеріалу в навчальній літературі бракує.

Виявлені недоліки (обмежена кількість вправ, які б спрямовувалися на формування навичок спілкування у багатомовному екіпажі; недостатня насиченість соціокультурним матеріалом; відсутність реальних ситуацій, які б демонстрували особливості спілкування між членами мультинаціонального екіпажу судна з використанням набутих знань про культуру, звичаї, традиції тощо) негативно впливають на формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

Таким чином, проведений аналіз сучасного стану соціокультурної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів (зокрема, змісту робочих програм «Філософії», «Історії та культури України», «Психології», «Менеджменту морських ресурсів», «Географії судноплавства та океанські шляхи світу», «Англійської мови за професійним спрямуванням») показав, що традиційне навчання не може забезпечити належну соціокультурну підготовку майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

Саме тому виникає необхідність насичення змісту цих програм відповідною тематикою, а також організації їх вивчення на засадах компетентнісного підходу, що сприятиме культурному розвитку,

самовдосконаленню й саморозвитку майбутніх судноводіїв. Комплексний підхід до змісту соціально-гуманітарних дисциплін, їх взаємодоповнення і взаємозбагачення сприяло б цілісності, комплексності та системності впливу таких дисциплін на соціокультурну складову професійної підготовки курсантів закладів вищої морської освіти.

Значні можливості для соціокультурної підготовки надає й упровадження спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів», метою якого є підготовка соціокультурно-компетентних майбутніх фахівців здатних до професійно-орієнтованого міжкультурного спілкування у мультинаціональному екіпажі [19]. До завдань такого спецкурсу відносимо: оволодіння майбутніми судноводіями міжнародних рейсів теоретичними аспектами соціокультурної освіти; формування у них позитивної мотивації до професійної діяльності у мультинаціональному екіпажі, вмінь комунікативної поведінки у міжкультурному середовищі (додаток 3).

Ознаками ефективного процесу соціально-гуманітарної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів є: розширення у процесі навчання соціально-гуманітарним дисциплінам соціокультурної складової до меж, які вважаються достатніми для активізації самоорганізації знань курсантів у нестандартних умовах або у ході розв'язання проблемних ситуацій; формування у курсантів мотивації до соціокультурної підготовки; орієнтація соціально-гуманітарної підготовки на розв'язання суперечностей між особистісними і суспільними інтересами за рахунок розвитку внутрішньоінтенційної спрямованості курсантів; розвиток пошукових вмінь курсантів для розширення соціокультурної підготовки; створення умов для засвоєння курсантами традиційних (знань, умінь і навичок) та нетрадиційних (досвід творчої діяльності) компонентів змісту соціально-гуманітарних дисциплін.

Соціокультурна компетентність як одна із базових складових професійної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів

відображає їх духовність, толерантність, моральність, здатність приймати адекватні моральні та професійні рішення, внутрішню культуру, здатність спілкуватися з представниками різних національностей та діяти відповідно до норм професійної етики. Це дозволяє майбутнім фахівцям визначити ставлення до професійних обов'язків і, передусім, до людей, з якими вони контактують, співпрацюють, взаємодіють у процесі діяльності на борту закордонного судна під час міжнародного рейсу.

Саме тому однією з головних цілей сучасного морського вишу має стати широке включення в зміст соціально-гуманітарних дисциплін елементів культури різних народів, вивчення яких відіграє вирішальну роль для формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів. Модернізація морської освіти у відповідності до нових пріоритетів в державній освітній політиці, зміна концептуальних орієнтирів організації системи професійної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів передбачають також зміни принципів формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців.

2.2 Критерії, показники та рівні сформованості досліджуваного утворення

Підготовка та проведення педагогічного експерименту є одним із головних етапів будь-якого педагогічного дослідження. Вивчення теоретичного аспекту організації педагогічного експерименту допоможе правильно пройти всі етапи педагогічного дослідження та зорієнтуватись в тому, які обрати критерії, показники та рівні для визначення і порівняння результатів, які методи застосувати для їх обробки.

Завдяки педагогічному експерименту здійснюється активний вплив на педагогічне явище, шляхом створення нових умов, що відповідають меті дослідження.

Експеримент – один із основних методів наукового дослідження, у якому вивчення явищ відбувається за допомогою доцільно вибраних або штучно створених умов [7].

Одне із перших завдань педагогічного експерименту полягає у визначенні компонентів, критеріїв, показників та рівнів сформованості різноманітних утворень, теоретичне обґрунтування яких розглядається з точки зору психології, педагогіки, філософії, але у сучасній науковій літературі ці поняття трактуються неоднозначно.

Так, Н. Бобришева зазначає, що, по-перше, значення показника разом з критерієм розглядається як засіб, за допомогою якого вимірюються альтернативи найбільш оптимального вирішення практичних завдань в існуючих або заданих конкретних умовах; по-друге, показник відображає окремі властивості та ознаки пізнавального об'єкта і служить засобом накопичення кількісних і якісних даних для критеріального узагальнення; по-третє, у широкому значенні він може слугувати підставою, що дозволяє судити про наявність тієї чи іншої ознаки [3, с.18].

Р. Гришкова [8], С. Козак [12], М. Кулакова [14] та ін. вважають термін «критерій» ширше, ніж «показник», тому що він служить засобом накопичення кількісних і якісних даних для критеріального узагальнення. Тому кожен критерій включає в себе групу показників для якісної та кількісної характеристики його.

У науково-педагогічних дослідженнях обґрунтовуються вимоги до показників, а саме: показники мають бути зрозумілими, конкретними, доступними для вимірювання; мінімальна кількість показників, тому що процедура оцінювання має бути простою; головними характеристиками поняття «показник» мають бути конкретність і діагностичність, що передбачає доступність його для спостереження та обліку; кожен показник повинен бути змістовним.

Так, З. Курлянд трактує критерій як мірило оцінки та судження, як необхідну та достатню умову прояву або існування якогось явища чи

процесу, та наголошує, що процес розгляду досліджуваної величини повинен охоплювати її ознаки та критерії [15, с. 9].

Ми поділяємо точку зору науковців (З. Курлянд [15], В. Терехова [33], О. Фролова [36]), які визначають, що термін «критерій» є ширшим ніж «показник», тому що його функція полягає у накопиченні кількісних та якісних характеристик для критеріального узагальнення.

В залежності від обраних предметів дослідження науковці обґрунтовують різні компоненти, критерії та показники.

Так, О. Яцишина у своєму дослідженні виокремлює компоненти соціокультурної компетентності іноземних студентів у медичних університетах: мотиваційний (охоплює мотивацію і прагнення студента до вивчення соціально-гуманітарних дисциплін); когнітивний (визначається комплексом теоретичних знань студентів з філософії, історії України, історії української культури); аналітично-діяльнісний (визначає загальнонаукові практичні вміння і навички, необхідні для здійснення навчальної діяльності у процесі соціально-гуманітарної та професійної підготовки); особистісно-розвивальний (виявляється у самоосвітній діяльності студента, спрямованій на формування соціокультурної компетентності) [38].

У. Ляшенко, досліджуючи професійну підготовку майбутніх суднових механіків, виділяє такі компоненти:

1) мотиваційний (усвідомлена настанова на майбутню професійну діяльність; спрямованість на конструктивні міжособистісні відносини з метою досягнення поставлених завдань; усталений інтерес до підвищення рівня своєї освіти та самоорганізованість);

2) професійний (система знань, умінь і навичок необхідних для майбутньої діяльності суднового механіка, що включає цикли: гуманітарної та соціально-економічної; математичної та природничо-наукової підготовки; а також цикли професійної (професійно-орієнтованої) та практичної підготовки, що разом із попередніми циклами забезпечує освітньо-кваліфікаційний рівень «Механік (судновий)»; уміння застосовувати набуті

знання (технологічні, професійні, практичні плавальні) у практичній діяльності, а саме уміння виконувати свої функціональні обов'язки з технічного обслуговування та ремонту суднових технічних засобів і їх експлуатації, з технології використання робочих речовин);

3) комунікативний (уміння знаходити спільну мову з усіма членами екіпажу незалежно від їх релігійних, особистісних та гендерних уподобань; досконале володіння англійською професійною за стандартами Міжнародної морської організації (ІМО) як запорукою безпеки на морі);

4) творчий (креативне вирішення поставлених завдань в умовах нестандартної ситуації; творче мислення, самостійність у своїй діяльності; модифікація та переобладнання наявних суднових технічних засобів під потреби екіпажу в критичних для життєзабезпечення судна умовах) [21].

Основними структурними компонентами моделі формування професійно важливих якостей майбутніх робітників морського транспорту, запропонованої науковцем Н. Черненко, є: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний [37].

М. Богачик визначає такі компоненти інформатичної компетентності, як: мотиваційний (критерій – мотивація), когнітивний (критерій – теоретичні знання), діяльнісний (критерій – практичні уміння та навички), ціннісно-рефлексивний (критерій – рефлексія) [4]. Для перевірки рівня розвитку інформативної компетентності науковець використовує наступні рівні: низький, середній, достатній та високий [там само].

М. Кулакова, розкриваючи проблему формування готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах, за критерії обрала особистісні й професійні здібності і вміння фахівців: комунікативні, управлінські, адаптаційні [14, с. 67].

О. Сакалюк, досліджуючи готовність менеджерів освіти до професійної діяльності у полікультурному навчальному середовищі, визначає:

– мотиваційно-цільовий критерій та його показники: позитивна мотивація до полікультурної інтеграції в галузі освіти, здатність виявляти

толерантність, усвідомлення необхідності запобігання конфліктів у полікультурному начальному середовищі;

– знаннєво-змістовий критерій, який представлений такими показниками: обізнаність зі структурними елементами полікультурного начального середовища, з основними механізмами реалізації державної мовної політики в полікультурному навчальному середовищі; із базовими положеннями крос-культурного менеджменту;

– процесуально-технологічний критерій, показниками якого є уміння враховувати етносоціокультурні традиції регіону в процесі планування навчально-виховних заходів, долати культурні та комунікативні бар'єри засобами діалогу, застосувати метод проектів в управлінні закладом освіти [29, с. 9].

О. Копил виділено три основних критерії оцінки рівня сформованості самоосвітньої компетентності при вивченні іноземної мови для професійного спілкування:

- сформованість компетенції письмового перекладу,
- сформованість компетенції усного (послідовного) перекладу,
- сформованість інформаційної компетенції [13].

В. Терехова обрала критеріями підготовленості майбутніх перекладачів до міжкультурного спілкування такі:

– настановний, показниками якого виступають професійна спрямованість, мотивація до навчальної діяльності, інтерес до перекладацької діяльності;

– знаннєвий, його показниками є професійно значущі якості (мобільність, комунікабельність та ін.), знання (методологічні, професійні);

– професійно-культурологічний, показниками якого виступають професійна рефлексія, уміння (перекладацькі, комунікативні, загально-технічні, організаційно-технологічні) та навички (розумові, рухові, поведінкові, сенсорні) [33, с.14].

У нашому дослідженні при обґрунтуванні компонентів, критеріїв, показників та рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів враховано, передусім, сутність, специфіку та структуру досліджуваного утворення.

З огляду на вищезазначене, виділено три компоненти соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, а саме: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий.

Відповідно цих компонентів визначено такі критерії сформованості соціокультурної компетентності: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний.

Мотиваційний критерій сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів характеризується такими показниками, як: мотивація до оволодіння знаннями, зацікавленість у позитивних результатах праці, мотивація до роботи у полікультурному середовищі. За цим критерієм з'ясовується, по-перше, розуміння ролі і значення соціокультурної компетентності під час міжкультурної взаємодії у багатонаціональному середовищі; по-друге, внутрішня потреба курсанта у формуванні соціокультурної компетентності; по-третє, сформованість мотивації до професійної діяльності у мультинаціональному середовищі.

Когнітивний критерій має наступні показники: система знань із соціально-гуманітарних дисциплін, сукупність та обсяг соціокультурних знань, знання щодо діалогічного спілкування у полікультурному середовищі. За когнітивним критерієм можна визначити обсяг, глибину, системність, різноманітність та повноту соціокультурних знань курсантів, необхідних для успішної професійної діяльності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів; обізнаність щодо розвитку соціокультурної компетентності; володіння інформацією стосовно соціокультурних знань, норм, принципів, професійних якостей представників різних національностей; знання методів та прийомів діалогічного, суб'єкт-суб'єктивного спілкування у полікультурному середовищі. Тобто, когнітивний критерій дає змогу виявити рівень оволодіння правилами, тактикою і стратегію ведення міжкультурного

спілкування у багатонаціональному екіпажі із застосуванням соціокультурних знань.

Діяльнісний критерій характеризується такими показниками: уміння курсантів реалізовувати соціокультурну діяльність, здатність до соціокультурного міжособистісного спілкування, вміння взаємодіяти згідно морально-етичних переконань та норм поведінки у полікультурних екіпажах. За діяльнісним критерієм можна відстежити сформованість умінь ефективно застосовувати та реалізовувати соціокультурну діяльність; здатність до соціокультурного міжособистісного спілкування, взаємодії з суб'єктами професійної діяльності різних національностей згідно морально-етичних норм; виявлення стійкості використання отриманих знань, адекватність комунікативної поведінки серед представників різних культурних спільнот, релігій, традицій; уміння моделювати професійні ситуації, які потребують вияву особистих моральних якостей та вирішувати поставлені у них завдання; дотримання професійного такту у конфліктних ситуаціях; наявність у курсантів внутрішнього переконання діяти відповідно норм поведінки у змішаних мультинаціональних екіпажах. Означені критерії та показники сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів наведені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії та показники сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів

Критерії	Показники
Мотиваційний	мотивація до оволодіння знаннями
	зацікавленість у позитивних результатах праці
	мотивація до роботи у полікультурному середовищі
Когнітивний	система знань із соціально-гуманітарних дисциплін
	сукупність та обсяг соціокультурних знань
	знання щодо діалогічного спілкування у полікультурному середовищі
Діяльнісний	вмінням реалізовувати соціокультурну діяльність
	здатністю до соціокультурного міжособистісного спілкування
	вміннями взаємодіяти згідно морально-етичних переконань та норм поведінки у полікультурних екіпажах

Вищезгадані критерії та показники є провідними елементами структури соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв, розвиток яких може слугувати показником сформованості вищезазначеної компетентності в цілому.

Показники мотиваційного, когнітивного та діяльнісного критеріїв допомагають визначити рівні сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

За І. Бехом, поняття «рівень» висловлює діалектичний характер процесу розвитку, що дозволяє пізнати предмет у всьому розмаїтті його властивостей, зв'язків і відносин [2].

У науковій літературі наявні різні підходи до визначення рівнів сформованості соціокультурної компетентності.

Так, О. Яцишина виділила наступні рівні сформованості компонентів соціокультурної компетентності: високий, достатній, середній, низький. Кожен із них передбачає комплекс сформованих мотивів, знань, умінь і навичок та результатів самоосвітньої діяльності [38].

О. Копил визначила три рівні сформованості самоосвітньої компетентності у студентів немовних спеціальностей при вивченні англійської мови для професійного спілкування та відповідні їм показники, а саме:

1) високий (здатність виконувати письмові і усні (послідовні) переклади з відсотком перекладацьких та мовних помилок не більше 10%, використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій для інформаційно-довідкового, термінологічного пошуку, автоматизації письмового перекладу, дистанційної взаємодії);

2) середній (здатність виконувати письмові й усні (послідовні) переклади з кількістю перекладацьких та мовних помилок не більше 30%; студенти володіють техніками автоматизації письмового перекладу, однак не використовують засоби інформаційно-комунікаційних технологій для інформаційно-довідкового та термінологічного пошуку;

3) низький (при виконанні письмових і усних (послідовних) перекладів допускається до 50% перекладацьких та мовних помилок; засоби інформаційно-комунікаційних технологій для інформаційно-довідкового термінологічного пошуку, автоматизації письмового перекладу, дистанційної взаємодії не використовуються) [13].

В ході дослідження рівнями сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів обрано: низький, середній, високий [19, с. 100].

Низький рівень сформованості соціокультурної компетентності спостерігається у курсантів-майбутніх судноводіїв з індіферентним ставленням до навчання, а, у подальшому, до професійної діяльності. Цей рівень характеризується відсутністю мотивації до самовдосконалення та професійного зростання, до формування професійно важливих якостей та теоретичної бази з соціокультурної освіченості. Курсанти не вміли застосовувати прийоми та способи вирішення конфліктних ситуацій соціокультурного характеру у професійній діяльності представників полікультурного середовища. У них спостерігається відсутність соціокультурних знань, або їх поверховий характер, що стало на заваді налагодження міжособистісних взаємовідносин у багатонаціональному екіпажі. У курсантів відсутня діалогічна комунікативна спрямованість, а духовні цінності не стали особистими принципами та внутрішніми переконаннями. При низькому рівні сформованості соціокультурної компетентності професійна діяльність є репродуктивною, а вміння організувати роботу в екіпажі нерозвинені.

До середнього рівня сформованості соціокультурної компетентності відносять курсантів, які усвідомлюють норми професійної поведінки та суспільно-значущий характер професійної діяльності, мають знання про соціокультурні, гуманістичні принципи професійної діяльності у міжнародному екіпажі, здатні до рефлексії власної діяльності з розвитку соціокультурної компетентності, але у прояві духовних якостей не

виражають стабільність; у вирішенні соціокультурних конфліктних ситуацій професійної діяльності проявляють себе в залежності від ситуації. Також характеристиками середнього рівня сформованості соціокультурної компетентності є позитивне ставлення курсантів до професійної діяльності; зацікавленість у пошуку варіантів розв'язання соціокультурних проблем, які мають місце в результаті невдалої міжкультурної комунікації; мотивація достатнього рівня щодо самовдосконалення та професійного зростання. Курсанти добре розуміють необхідність злагодженої роботи багатонаціональної команди на іноземному судні та усвідомлюють особливості взаємодії та співпраці на борту.

До високого рівня сформованості соціокультурної компетентності можна відносити майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, які здатні ефективно застосовувати соціокультурні знання, вміння та навички для вирішення професійних завдань; вміють приймати адекватні рішення відповідно до норм професійної поведінки у мультинаціональному середовищі; використовують прийоми та способи соціокультурної взаємодії з різними суб'єктами професійної діяльності в межах інтернаціонального екіпажу. Курсанти мають позитивне та активне ставлення до професійної діяльності, цілеспрямоване бажання до саморозвитку і самовдосконалення, глибокі і ґрунтовні знання про сутність, структуру соціокультурної компетентності. Вони демонструють вміння досить швидко реагувати на поведінку членів багатонаціонального екіпажу, приймати правильні рішення, організовувати та упорядковувати діяльність мультинаціонального колективу. Вони здатні запобігти виникненню конфліктних ситуацій, володіють прийомами успішного соціокультурного міжособистісного спілкування та вирішення конфліктних ситуацій соціокультурного характеру. Курсанти демонструють ґрунтовні та глибокі знання з дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Їх професійна діяльність характеризується діалогічно-комунікативною спрямованістю. Такі риси, як комунікативність,

наполегливість, активність та енергійність, скеровують їх на досягнення поставлених цілей.

Визначені в процесі наукового пошуку компоненти, критерії, показники та рівні сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів було покладено в основу експериментального дослідження, результати якого представлено в наступних структурних підрозділах дисертації.

2.3. Діагностика рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів

На констатувальному етапі педагогічного експерименту для діагностики рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів було проведено анкетування та тестування курсантів, спостереження за ними, діагностичні контрольні роботи, тренінги, під час яких курсанти моделювали професійні ситуації, що потребували застосування соціокультурних знань при вирішенні поставлених проблем.

На різних етапах експериментом було охоплено 238 курсантів (118 – контрольна група, 120 – експериментальна група) та 34 викладачі.

З метою визначення мотивації майбутніх судноводіїв до роботи у мультинаціональному екіпажі, курсантам було запропоновано декілька мотивів, наприклад: «готовий до праці у багатонаціональному екіпажі, щоб отримати фінансову незалежність у майбутньому», «продовжую сімейну традицію», «професійна діяльність на закордонному судні сприяє моему самоствердженню та саморозвитку», «багатомовний екіпаж та умови праці не мають для мене значення», «готовий до праці, але володію недостатнім рівнем соціокультурних знань» тощо.

За результатами дослідження встановлено, що більшість респондентів мотивували роботу у мультинаціональному екіпажі можливістю самоствердитись, продовжити сімейну морську традицію, зайняти гідне

місце в суспільстві, розвивати чоловічі риси характеру. Отже, позитивні відповіді курсантів указують на розуміння ними цілей навчання та, відповідно, значущість майбутньої професії.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури (В. Бойко [5], Дж. Равен [27], А. Реан [24], В. Семіченко [31]) було обрано діагностувальний інструментарій для перевірки мотивації курсантів до професійної діяльності у міжнародному екіпажі. Для визначення рівня підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів за мотиваційним критерієм було використано: методику визначення мотивації навчання (за В. Каташевим) для перевірки мотивації курсантів до оволодіння знаннями (додаток Б.1), методику визначення мотивації успіху та страху невдачі (за А. Реаном) для перевірки зацікавленості майбутніх судноводіїв у позитивних результатах праці (додаток Б.2), методику діагностики орієнтацій в міжособистісних комунікаціях (за І. Ладановою, В. Уразаєвою) для перевірки мотивації до роботи у полікультурному середовищі (додаток Б.3). В результаті проведеної роботи виявлено, що 46,6 % (КГ) та 47,5 % (ЕГ) курсантів показали середній рівень і лише 10,2 % (КГ) та 9,2 % (ЕГ) – високий рівень за мотиваційним критерієм сформованості соціокультурної компетентності. 43,2% (КГ) та 43,3% (ЕГ) мали низький рівень (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Результати констатувального етапу педагогічного експерименту
за мотиваційним критерієм сформованості соціокультурної
компетентності**

Рівні сформованості СКК	Контрольна група (118 осіб)		Експериментальна група (120 осіб)	
	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%
Високий	12	10,2	11	9,2
Середній	55	46,6	57	47,5
Низький	51	43,2	52	43,3
Усього	118	100	120	100

Як відомо, однією з головних особливостей професійної діяльності майбутніх судноводіїв є те, що вона відбувається в умовах перебування їх в багатонаціональному екіпажі. Тому соціокультурний компонент повинен бути невід'ємною складовою освіти майбутнього морського фахівця.

З метою дослідження обсягу та рівня знань соціокультурного характеру, курсантам було запропоновано, наприклад, оцінити за певними показниками рівень своєї соціокультурної освіченості за допомогою діагностичних контрольних робіт (поточних та підсумкових) або узагальненої оцінки показників якості за різними видами навчальної роботи. Серед таких показників: знання концептуальних ідей соціокультурного змісту; знання та вміння застосовувати методи та прийоми діалогічного спілкування; обізнаність з особливостями культури, історії, правил поведінки, менталітету, релігійних звичаїв представників різних національностей; знання основних напрямів соціокультурної діяльності; обізнаність щодо розвитку соціокультурної компетентності з точки зору життєвого досвіду; наявність та вміння оперувати соціокультурним словниковим запасом; володіння інформацією стосовно соціокультурних знань, норм, принципів, професійних якостей та ін.

Отримані на констатувальному етапі педагогічного експерименту результати показали, що майже третина курсантів відчували значні труднощі при особистому оцінюванні соціокультурної грамотності, оскільки навіть не розуміли їх значення. Це свідчить про те, що у них був низький рівень соціокультурних знань. Половина респондентів оцінили свої соціокультурні знання та вміння на 2-3 бали (за п'ятибальною шкалою).

З метою діагностики наявності у майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів знань про соціокультурний аспект професійної підготовки було проведено анкетування.

Анкетування належить до емпіричних методів педагогічного дослідження, «ця група методів зорієнтована на пізнання безпосередньої дійсності, зовнішніх зв'язків і відношень» [35, с. 27].

Вибір цього методу науково-педагогічного дослідження сприяє отриманню об'єктивної інформації про факти, явища, процеси від великої кількості опитаних.

Анкети, які були запропоновані курсантам, в основному передбачали довільні відповіді на запитання. Останні підбиралися так, щоб відповіді на них носили якомога точніший характер.

При цьому взято до уваги те, що метод анкетування повинен відповідати таким основним вимогам:

- апробація («пілотаж») анкети з метою перевірки і оцінювання її обґрунтованості, пошуку оптимального варіанта і об'єму питань;
- роз'яснення цілей і значення дослідження;
- гарантування анонімності відповідей;
- відсутність двозначних питань, постановка їх ланцюговим (кожне подальше питання розвиває, конкретизує попереднє) і перехресним (за допомогою відповіді на одне питання перевіряють достовірність відповіді на інше питання) способами, що створює в опитуваних сприятливу психологічну установку і впливає на щирість відповідей;
- побудова анкети за принципом від простіших питань до складніших [34, с. 24].

Для отримання найбільш достовірних результатів, які, певною мірою, залежали від щирості курсантів, наведені вище вимоги було враховано при розробці запитань анкети. Крім того, підбираючи питання ми дотримувались таких принципів, як: об'єктивність, гуманізм, диференційний підхід до індивідуальних особливостей курсантів, позитивне ставлення до їх особистості, а також втілювали їх під час проведення анкетування, незалежно від отриманих результатів.

Запропонована курсантам авторська анкета «Визначення рівня обізнаності про соціокультурну компетентність» (додаток В.1) містить запитання, відповіді на які надають інформацію щодо розуміння ними понять «компетенція», «компетентність», «соціокультурна компетентність» та її

зміст; шляхи набуття; дисципліни, які надають можливість отримати соціокультурні знання; важливість теоретичної та практичної підготовки, або їх поєднання, для отримання соціокультурної інформації [17, с. 175].

На жаль, на запитання «Що таке «компетентність?» і «Що таке «компетенція»? лише третина респондентів надала більш-менш правильні відповіді. Серед них такі: «компетенція» – «це сфера відповідальності»; «знання, які має людина»; «сукупність знань, необхідних для виконання певної діяльності»; «міра обізнаності фахівця у галузі, професійні знання»; «певні обов'язки, які притаманні особі з тієї чи іншої сфери»; «ряд знань, вмінь»; «компетентність» – «це здатність правильно і влучно застосовувати свої навички і досвід на практиці»; «вміння застосовувати знання»; «правильність використання тих чи інших знань у певній сфері людської діяльності»; «якість людини, яка характеризує її знання з певної галузі»; «міра компетенції»; «це вміння виконувати роботу у певній сфері діяльності»; «здатність виконувати свої обов'язки». Отже, можна констатувати, що більша частина курсантів не має чітких уявлень про сутність вищеназваних понять.

На запитання «Дайте визначення поняття «компетентний фахівець»? всі респонденти визначили, що це «фахівець, який має знання та досвід» або: «це людина, яка добре обізнана у певній сфері діяльності», «яка добре знає свою справу», «яка вміло і впевнено втілює свої знання і навички», «яка має високий рівень компетенції», «небайдуха до свого фаху». Тобто курсанти досить правильно характеризують компетентного фахівця, попри нечітке розмежування ними понять «компетентність» і «компетенція».

Особливої уваги заслуговують відповіді на запитання «Чи потрібно морському фахівцю володіти соціокультурними знаннями? Чому?» майже всі курсанти виявили позитивні ставлення, але вони не були обґрунтованими, і більшість із них зводилась лише до пояснення про необхідність роботи у багатонаціональному екіпажі. У ході аналізу відповідей встановлено, що, з одного боку, курсанти позитивно відносяться до оволодіння

соціокультурними знаннями, а з іншого – вони не можуть дати вичерпну відповідь на запитання «Які аспекти входять до складу соціокультурних знань?» Лише половина опитаних вважають, що це: релігія, особливості культури, традиції, етикет. Як бачимо, цей перелік неповний.

Близько чверті респондентів зовсім не відповіли на запитання «Якими початковими соціокультурними знаннями повинен володіти майбутній морський фахівець?» Відповіді решти курсантів були неповними, носили одноманітний характер та зводились лише до визначень «базові знання культури, історії, релігії». Декілька опитаних при відповіді на це запитання помилково вказували якості характеру людини («толерантність», «комунікабельність»).

У ході аналізу відповідей на запитання «Яких нових соціокультурних знань та досвіду необхідно набуту майбутньому морському фахівцю, щоб задовольнити вимоги спілкування?» встановлено, що переважна більшість респондентів або зовсім не надавала відповіді, або відповіді були не вірними, або вони повторювали попередні. Наведемо кілька прикладів: «особливості менталітету іноземців»; «бути добре обізнаним в своїй культурі та історії, поважати іноземні»; «вміння поважливо ставитись до співробітників»; «мова, професійні відносини». Усе це свідчить про не чітке розуміння курсантами змісту соціокультурних знань та недостатню увагу викладачів до соціокультурного аспекту знань у процесі викладання відповідних дисциплін.

На запитання «Як Ви розумієте поняття «соціокультурна компетентність»? лише близько чверті опитаних змогли дати відповідь, але вона не характеризувалася змістовністю та глибиною. Наприклад: «соціокультурна компетентність – це володіння знаннями про етику, культуру, релігію»; «наявність соціокультурних знань та досвіду»; «наявність необхідних знань у сфері культури і соціології»; «толерантне ставлення до культур різних національностей»; «обізнаність у соціокультурній сфері».

Близько половини курсантів змогли відповісти на запитання «Яке усвідомлення зв'язку між рідною та новою культурами повинно бути у студента, щоб розвинути у нього соціокультурну компетентність?» У решти респондентів відповіді на це запитання не було або вона була неточною. Можна припустити, що курсанти не відповіли на запитання, щоб не оприлюднювати, з певних причин, свою неосвіченість з соціокультурних питань та їх взаємозв'язку із професійною діяльністю. Разом із тим, декілька думок заслуговують на увагу. Серед відповідей учасників анкетування можна зустріти такі: «потрібно знати свою культуру і поважати іншу»; «толерантне відношення до нової культури, повага до своєї»; «ми повинні поважати кожен культуру»; «розвивати себе у мовному аспекті»; «поважливе ставлення до різних культур, релігій, прагнення до саморозвитку»; «пізнавати релігії, інші культури, пізнавати світогляд інших людей»; «потрібно адекватно сприймати нові культури». Виходячи з цього, можна зробити висновок, що принаймні половина курсантів, із числа опитаних, усвідомлює, що професійна діяльність буде проходити у полікультурному середовищі. Тому у більшості відповідей зустрічається слово «повага».

Результати анкетування показали, що майже всі респонденти вважають можливим формування соціокультурної компетентності у процесі навчання у закладах вищої морської освіти, адже вони відповіли «так» на запитання «Чи можливо сформувати соціокультурну компетентність упродовж навчання у виші? Обґрунтуйте відповідь». Але в цьому процесі треба дотримуватись, за визначенням курсантів, наступних умов: «вивчення іноземної побутової культури», «включення додаткових предметів до програми», «це повинно йти від викладачів», «спілкування з представниками різних культур», «виділення необхідного часу», «включення до змісту таких дисциплін, як релігієзнавство, соціологія, культурологія, історія, англійська мова відповідної інформації». Тобто курсанти назвали такі умови, які практично відсутні під час соціально-гуманітарної підготовки.

Аналіз відповідей на запитання «Яка підготовка, теоретична (навчання у виші) чи практична (практика на судні), або поєднання, є важливішою для отримання соціокультурних знань? Обґрунтуйте відповідь» довів, що три чверті респондентів одноставно наголошують на «поєднанні теорії і практики, що є найбільш ефективною основою для отримання соціокультурних знань», «бо без теорії немає практики»; на «застосуванні отриманих знань на практиці».

Доцільно зазначити, що шляхами набуття соціокультурного досвіду та знань учасники анкетування вважають наступні: спілкування з іноземцями, зарубіжні поїздки, вивчення історії, читання відповідної літератури, робота у багатонаціональному екіпажі.

Також виявлено, що серед дисциплін, які надають можливість здобути соціокультурні знання, більшістю опитаних визначено декілька предметів соціально-гуманітарного циклу, а саме: філософія, англійська мова за професійним спрямуванням, історія та культура України, психологія. Замітимо, що цей перелік неповний і може бути розширений за рахунок таких дисциплін, як: менеджмент морських ресурсів, географія судноплавства та океанські шляхи світу.

Отримані результати підтверджують наше припущення про недостатнє розуміння курсантами терміну «соціокультурна компетентність», про нечітке розмежування змісту понять «компетенція» і «компетентність», про відсутність інформації стосовно аспектів, які входять до складу соціокультурних знань, про брак дисциплін, що надають можливість отримати соціокультурну інформацію, про те, що майбутні фахівці не чітко усвідомлюють зв'язки між рідною та чужою культурами, про фрагментарність соціокультурних знань курсантів з циклу соціально-гуманітарних дисциплін.

За когнітивним критерієм результати наступні: 4,2% (КГ) та 5,0% (ЕГ) курсантів із високим і 33,1% (КГ) та 30,8% (ЕГ) – з середнім рівнем проти

62,7% (КГ) та 64,2% (ЕГ) з низьким рівнем сформованості соціокультурної компетентності (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту за когнітивним критерієм сформованості соціокультурної компетентності

Рівні сформованості СКК	Контрольна група (118 осіб)		Експериментальна група (120 осіб)	
	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%
Високий	5	4,2	6	5,0
Середній	39	33,1	37	30,8
Низький	74	62,7	77	64,2
Усього	118	100	120	100

Маємо констатувати, що формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів здійснюється не лише за умов їх навчання у закладах вищої морської освіти, але й у процесі проходження практики на судні. Життя на морі потребує не лише професійного, а й повсякденного спілкування. Тому, питання змісту повсякденного спілкування соціокультурного спрямування потребує особливої уваги.

Сьогодні питання формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів є маловивченим. Однак, прогресивні освітяни морської галузі та представники суднохідних компаній наголошують на актуальності цієї проблеми у контексті забезпечення безпеки судноплавства. Іноземний мультинаціональний судновий екіпаж це перш за все люди, які мають свої психоемоційні особливості, і кожен з яких є представником окремої нації з неповторною індивідуальністю. У цьому контексті можна говорити про широку палітру стосунків та взаємин у середині багатонаціональної суднової команди.

За визначенням науковців, у багатонаціональних екіпажах причини конфліктів між їх членами найчастіше виникають через: 1) етнічні стереотипи, а саме, у несприйнятті людей певної національності,

упередженому ставленні до них; 2) етноцентризм, а саме, у різниці національних менталітетів, зумовленої релігійними або культурними відмінностями, і, що дається взнаки, у ставленні до тих чи інших об'єктів, наприклад, до національної кухні, «священних» тварин, способу приготування їжі, етикету; до роботи, у тому числі, до оцінки й оплати праці, до обов'язків конкретних фахівців, до посадових повноважень командного складу; до традицій, звичаїв, ритуалів; до часу та його організації; до особистої гігієни; до «морських» прикмет, прислів'їв і приказок тощо.

Очевидно припустити, що з цієї причини часто створюються неформальні групи з представників однієї національності. Потім ці стосунки переносяться на ділову сферу, що, зрештою, починає шкодити роботі, виконанню професійних обов'язків та провокує конфлікти.

Предметом нашого дослідження є стан соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів. Тому, виявлення детермінантів, які впливають на успішність процесу формування соціокультурної компетентності курсантів, буде логічним.

З цієї метою проведене індивідуальне опитування серед майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, які збиралися проходити практику на іноземних судах у багатонаціональних екіпажах. Запропоновані питання були про труднощі, перешкоди та успіхи у повсякденному спілкуванні соціокультурного контексту з представниками різних націй. Курсанти перелічили такі проблеми, як релігійні відмінності, відношення до роботи, відмінності в культурних звичаях і традиціях, ментальні розбіжності, ставлення до національної кухні. Проведення індивідуальних бесід надало можливість узагальнити чинники успішного соціокультурного спілкування в багатонаціональному екіпажі.

Аналізуючи результати усного опитування, треба підкреслити, що курсанти не мали достатньо знань про устрій, побут, релігійні та культурні традиції, етикет, морські прикмети тощо представників різних націй, які співпрацюють у міжнародному екіпажі.

Рівень сформованості соціокультурної компетентності курсантів за діяльнісним критерієм визначався за допомогою спостереження, опитування. Отримані результати показали, що лише 6,8% (КГ) та 5,8% (ЕГ) курсантів мали високий рівень, 41,5% (КГ) та 42,5% (ЕГ) – середній і 51,7% (КГ та ЕГ) – низький (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту за діяльнісним критерієм сформованості соціокультурної компетентності

Рівні сформованості СКК	Контрольна група (118 осіб)		Експериментальна група (120 осіб)	
	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%
Високий	8	6,8	7	5,8
Середній	49	41,5	51	42,5
Низький	61	51,7	62	51,7
Усього	118	100	120	100

Проведене анкетування, спостереження, опитування та тестування курсантів довело, що вони були незадоволені власним рівнем соціокультурної підготовки, але усвідомлювали широкий спектр сфер використання англійської мови професійного спрямування та соціокультурної інформації й важливість опанування відповідними знаннями.

У ході діагностики зроблено висновок, що курсантів закладів вищої морської освіти відрізняє не тільки здатність до адекватного вибору професії, але й готовність до роботи у мультинаціональному екіпажі. Проте, показники, за якими визначився рівень сформованості у майбутніх судноводіїв соціокультурної компетентності на констатувальному етапі педагогічного експерименту, на жаль, були не втішними [18, с. 102].

На підставі викладеного матеріалу та у ході теоретичних досліджень сформульовані основні чинники, які впливають на формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

Для успішного вирішення цієї проблеми важливою передумовою є усвідомлення курсантами культурних, релігійних, історичних, ментальних розбіжностей між представниками різних націй у процесі вивчення соціально–гуманітарних дисциплін.

Виявлення сучасного стану сформованості соціокультурної компетентності у майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів є одним із важливих показників ефективності й цілеспрямованості навчально-виховного процесу закладів вищої морської освіти. Саме тому виникає потреба щодо цілеспрямованого формування у майбутніх судноводіях міжнародних рейсів соціокультурної компетентності та розробки з цією метою відповідної моделі

Висновки до другого розділу

Вивчення сучасного стану соціокультурної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів дозволило з'ясувати, що потенційні можливості соціально-гуманітарної підготовки щодо формування досліджуваного утворення не використовуються в повному обсязі та, відповідно, не сприяють в належній мірі ефективному виробленню у майбутніх фахівців умінь реалізовувати соціокультурні знання у міжкультурному середовищі. Це підтвердив аналіз змісту робочих навчальних програм з «Філософії», «Психології», «Історії та культури України», «Менеджменту морських ресурсів», «Географії судноплавства та океанських шляхів світу», який дозволив констатувати, що традиційне навчання не може забезпечити належну соціокультурну підготовку майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів. А отже, виникає необхідність насичення змісту цих програм тематикою соціокультурного характеру, а також організації її вивчення на засадах компетентнісного підходу.

Аналіз навчально-методичного забезпечення дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням» дав змогу визначити, що формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у

процесі вивчення іноземної мови, як правило, здійснюється за рахунок засвоєння культури, звичаїв, вірувань народів світу, оволодіння знаннями та вміннями обміну інформацією професійно морського спрямування та ін. Однак цей процес також потребує вдосконалення.

З'ясовано, що однією з головних цілей закладів вищої морської освіти має стати широке включення в зміст соціально-гуманітарних дисциплін елементів культури різних народів, вивчення яких відіграє вирішальну роль для формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців, в тому числі судноводіїв міжнародних рейсів.

Для перевірки стану сформованості соціокультурної компетентності вищезгаданих фахівців виділено компоненти досліджуваного феномену (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий), відповідні критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний), показники та рівні (низький, середній, високий).

Показниками мотиваційного критерію сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів стали: мотивація до оволодіння знаннями, зацікавленість у позитивних результатах праці, мотивація до роботи у полікультурному середовищі. Когнітивний критерій представлений такими показниками: система знань із соціально-гуманітарних дисциплін, сукупність та обсяг соціокультурних знань, знання щодо діалогічного спілкування у полікультурному середовищі. Діяльнісний критерій характеризується: вмінням реалізовувати соціокультурну діяльність, здатністю до соціокультурного міжособистісного спілкування, вміннями взаємодіяти згідно морально-етичних переконань та норм поведінки у полікультурних екіпажах.

Аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту дозволив виявити проблеми пов'язані з формуванням соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, причини їх виникнення, а саме: низький рівень соціокультурних знань, слабка сформованість

ціннісних орієнтацій, недостатній рівень міжкультурної комунікації. У ході діагностики зроблено висновок, що курсантів закладів вищої морської освіти вирізняє не тільки здатність до адекватного вибору професії, але й готовність до роботи у мультинаціональному екіпажі.

Проте, показники, за якими визначився рівень сформованості у майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів соціокультурної компетентності на констатувальному етапі педагогічного експерименту були не втішними. Встановлено, що більшість курсантів, які входили до контрольної та експериментальної груп, перебували на низькому (в обох групах по 52,5 %) та середньому (відповідно 40,7 % та 40,8 %) рівнях сформованості соціокультурної компетентності.

Основні положення другого розділу висвітлено в публікаціях автора [17; 18; 19; 20].

Список використаних джерел у другому розділі

1. Безлуцька О. П. «Менеджмент морських ресурсів» як складова професійної підготовки майбутніх морських офіцерів / О. П. Безлуцька, О. М. Лещенко // Науковий вісник Херсонської державної морської академії : [наук. журнал]. – Херсон : Видавництво ХДМА, 2014. – № 1(10). – С. 80–84.
2. Бех І. Д. Особистісне зорієнтоване виховання : [наук.-метод. посіб.] / І. Д. Бех. – К. : Ін-т змісту і методів навчання, 1998. – 204 с.
3. Бобришева Н. М. Підготовка майбутніх морських офіцерів до професійної діяльності у полікультурному середовищі : [навч.-метод. посіб.] / Н. М. Бобришева. – Херсон : ХДМА, 2014. – 96 с.
4. Богачик М. С. Розвиток інформатичної компетентності старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів у процесі навчання гуманітарних предметів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Богачик Марина Сергіївна. – Тернопіль, 2013. – 20 с.
5. Бойко В. В. Коммуникативная толерантность : [метод. пособ.] / В. В. Бойко. – СПб. : МАПО, 1998. – 24 с.
6. Бокарев М. Ю. Педагогические условия профориентированного обучения морских инженеров на начальных этапах их подготовки (лицей-вуз): дис. ...канд. пед. наук : 13.00.08 / М. Ю. Бокарев. – Калининград, 2000. – 182 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.–Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004 р. – 1440 с.
8. Гришкова Р. О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей : [монографія] / Р. О. Гришкова. – Миколаїв : Видавництво МДГУ ім. П. Могили, 2007. – 424 с.
9. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. С. Ю Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 243 с.

10. Закон України «Про вищу освіту». – К. : СДМ-Студіо, 2014. – 323 с.
11. Китаевич Б. Е. Учебник английского языка для мореходных училищ / Б. Е. Китаевич, М. Н.Сергеева, Л. И. Каминская. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшая школа, 1990. – 399 с.
12. Козак С. В. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции будущих специалистов морского флота : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Козак Светлана Васильевна. – Одесса, 2001. – 270 с.
13. Копил О. А. Формування самоосвітньої компетентності у студентів немовних спеціальностей з використанням інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Копил Оксана Анатоліївна. – Чернігів, 2012. – 20 с.
14. Кулакова М. В. Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кулакова Майя Володимирівна. – Одеса, 2006. – 225 с.
15. Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / З. Н. Курлянд. – Київ : Знання, 2005. – 399 с.
16. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1980. – 96 с.
17. Ліпшиць Л. В. Використання методу анкетування для дослідження соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв / Л. В. Ліпшиць // Педагогічний альманах : [зб. наук. пр. / ред. кол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.]. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. – Вип. 23. – С. 174–180.
18. Ліпшиць Л. В. Діагностика сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Ліпшиць // Педагогічний альманах : [зб. наук. пр. / ред. кол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.]. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – Вип. 32. – С. 97–103.

19. Ліпшиць Л. В. Спецкурс як засіб формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Ліпшиць // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів : ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф», 2016. – Вип. 140. – С. 44–47.

20. Ліпшиць Л. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв при вивченні соціально-гуманітарних дисциплін / Л. В. Ліпшиць // Питання. Відповіді. Гіпотези: наука ХХІ сторіччя : зб. наук. докладів за матеріалами міжнар. наук-практ. конф. (Гданськ, 30-31 травня 2014 р.). – Варшава, 2014. – Ч. 3. – С. 101–105.

21. Ляшенко У. І. Педагогічні умови підготовки майбутніх судових механіків у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / У. І. Ляшенко. – Херсон, 2016. – 23 с.

22. Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты 1978 года (ПДМНВ-78) с поправками = International Convention on Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978 (STCW 1978, as amended). – СПб. : ЦНИИМФ, 2010. – 992 с.

23. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

24. Педагогика: учебн. Для вузов / [сост. Н. В. Бордовская, А. А. Реан]. – СПб. : Питер, 2006. – 304 с.

25. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 № 2984-III // Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання. Нормативний збірник / [за заг. ред. М. Ф. Степка, Л.М. Горбунової. – К. : ФОРУМ, 2007. – Т. 1. – С. 81–94.

26. Програма з англійської мови для професійного спілкування / [Колектив авторів : Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнок,

В. О. Іваніщева, Л. Й. Клименко, Т. І. Козимирська, С. І. Кострицька, Т. І. Скрипник, Н. Ю. Тодорова, А. О. Ходцева]. – К. : Ленвіт, 2005 – 119 с.

27. Равен Джон. Педагогическое тестирование: проблемы обсуждения перспективы / Джон Равен ; [пер. с англ.]. – 2-е изд., испр. – М. : Когито-Центр, 2001. – 142 с.

28. Робоча програма з англійської мови для бакалаврів; галузь знань 0701 «Транспорт і транспортна інфраструктура»; напрям підготовки 6.070104 218 «Морський та річковий транспорт»; професійне спрямування «Судноводіння» / за ред. В. Ф. Кудрявцевої, Н. М. Бобришевої. – Херсон, 2015. – 37 с.

29. Сакалюк О. О. Формування готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному середовищі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. О. Сакалюк. – Одеса, 2012. – 21 с.

30. Семанчина В. О. Розвиток управлінської культури керівника / В. О. Семанчина // Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід (Херсон, 10-11 лист. 2016 р.). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 72–74.

31. Семиченко В. А. Психологія особистості / В. А. Семиченко. – К. : Видавець Ешке О. М., 2001. – 427 с.

32. Словарь-справочник по педагогике [авт.-сост. В. А. Мижериков ; под общ. ред. П. И. Пидкасистого]. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.

33. Терехова В. І. Підготовка майбутніх перекладачів до міжкультурного спілкування у навчально-виховному середовищі педагогічного університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. І. Терехова. – Одеса, 2013. – 21 с.

34. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / М. М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с.

35. Фіцула М. М. Педагогіка : [навч. посіб.] / М. М. Фіцула. – 3-тє вид., стер. – К. : Академвидав, 2009. – 560 с.
36. Фролова О. О. Формування соціокультурної компетенції майбутніх судоводіїв у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. О. Фролова. – Херсон, 2015. – 271 с.
37. Черненко Н. І. Педагогічні умови реалізації андрагогічного підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. І. Черненко. – Херсон, 2016. – 23 с.
38. Яцишина О. В. Гуманітарна підготовка іноземних студентів у медичних університетах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Яцишина Ольга Василівна. – Тернопіль, 2016. – 20 с.
39. Blakey T. N. English for maritime studies / T. N. Blakey. – 2nd ed. – Englewood Cliffs, N. J. ^ Prentice / Hall International, 1987. – 303 p.
40. Business marine and navigation English : навч. посіб. / [Н. О. Івасюк, О. В. Цобенко, Н. В. Загребельна та ін.] ; за заг. ред. Н. О. Івасюк. – Одеса : Фенікс, 2009. – 171 с.
41. English for Maritime Cadets : навч. посіб. / [укл. Н. О. Івасюк, Н. В. Мороха, О. В. Цобенко ; Одеськ. націон. морська академія]. – Одеса : ФЕНІКС, 2003. – 206 с.
42. Hofstede G. Cultures and Organizations, Software of the Mind – Intercultural Co-Operation and its Importance for Survival / G. Hofstede. – McGraw Hill, London, UK. – 1997. – 576 p.
43. Hugh Dellar. Outcomes Elementary Student's Book / Hugh Dellar, Andrew Walker. – Heinle Cengage Learning EMEA, Cheriton House, North Way, Andover, Hampshire SP10 SBE United Kingdom, 2011. – 184 p.
44. IMO Model Course 3.17 Maritime English. – London : International Maritime Organization, 2000. – 297 p.

45. Lucky Voyage : [навч. посіб.] / В. Ф. Кудрявцева, К. Л. Бойко, Л. В. Ліпшиць, О. О. Фролова. – Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2014. – 248 с.

46. Seven Seas Ahead : [підручн.] / В. Ф. Кудрявцева, Н. М. Бобришева, К. Л. Бойко, О. Л. Мороз. – Херсон : ТОВ «ВКФ «Стар» ЛТД», 2016. – 254 с.

47. Welcome Aboard : [course book] / O. Frolova, Yu. Petrovska, V. Kudryavtseva, O. Moroz. – Kherson : “STAR” PH, 2018. – 266 p.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ МІЖНАРОДНИХ РЕЙСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

3.1. Моделювання процесу формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів

Проблема формування соціокультурної компетентності у майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін може бути вирішена шляхом моделювання означеного процесу. При цьому надзвичайно важливого значення набувають: цілеспрямована організація підвищення рівня їх професійної підготовки; сприяння становленню особистісної складової морського фахівця як професіонала; оволодіння накопиченими у суспільстві способами діяльності; засвоєння соціального досвіду співпраці у полікультурному середовищі.

Аналіз джерельної бази з проблеми дослідження дозволив визначити сутність термінів «моделювання», «модель». Так, С. Щерба наголошує, що «моделювання – це опосередкований метод пізнання, що передбачає вивчення об'єкта на основі його копії (моделі)». Суть його полягає в створенні умов для вивчення явищ чи процесів, недоступних для безпосереднього спостереження за ними. Ключовим поняттям методу є «модель». Під моделлю розуміють реально існуючу чи мислено уявну систему, що замінює в пізнавальному процесі систему-оригінал і перебуває з нею у відношеннях подібності, тотожності, однаковості [77].

У сучасному словнику іншомовних слів «модель» (франц. *modele*, від лат. *Modulus* – міра, зразок, норма) визначено як «аналог (схема, структура, знакова система) певного фрагменту природної чи соціальної реальності, породження людської культури, концептуально-теоретичної освіти тощо»

[66, с. 192]. Цей аналог служить для зберігання і розширення знання (інформації) про оригінал, конструювання оригіналу, перетворення або управління ним. Модель є умовною або матеріально реалізованою системою, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінити його таким чином, що її вивчення надає нову інформацію про цей об'єкт.

В. Штофф дійшов висновку, що модель – уявно наведена або матеріально реалізована система, яка відображає або відтворює об'єкт дослідження й здатна замінити його так, що її вивчення дасть нову інформацію про цей об'єкт [76, с. 19]. За В. Штоффом, саме така система дає змогу чітко визначити структуротворчі компоненти, розглядати й порівнювати зв'язки між ними, оптимізувати ідеї, уточнювати питання щодо об'єкту дослідження. Науковець наголошував на дотриманні трьох умов, за якими модель виконуватиме свої функції, а саме:

- репрезентації – модель у процесі наукового пізнання є замінником об'єкта, що вивчається;
- відображення або уточнення аналогії – між моделлю й оригіналом є відношення схожості, форма якого прозоро виражена й точно зафіксована;
- екстраполяції – вивчення моделі дозволяє одержувати інформацію про оригінал [76, с. 87].

За визначенням Є. Павлютенкова, моделювання це найбільш поширений шлях пізнання дійсності, що дозволяє різко скорочувати витрати праці й часу на дослідну діяльність. Науковець наголосив на необхідності застосування моделі у якості системи тому, що вона чітко окреслює та схематично й точно описує наявні зв'язки між структуроутворювальними компонентами; генерує питання й стає інструментом для порівняльного вивчення різних галузей явища або процесу. Є. Павлютенков акцентував, що «процес моделювання – це відтворення характеристик одного об'єкта на іншому, спеціально створеному для їх вивчення» [47, с. 2].

В. Павелко визначає, що моделювання має ширші властивості й можливості тому, що сприяє розвитку емпіричного мислення; унаочнює,

тобто робить «видимим» абстрактний матеріал, демонструючи його властивості й взаємозв'язки, та є опорою для розвитку теоретичного мислення, забезпечуючи формування ґрунтовних, свідомих, міцних знань [46].

У науковій літературі моделювання розглядають із двох точок зору:

1) моделювання як джерело нових знань, тобто метод наукового пізнання, необхідний для впорядкування існуючих знань, самостійних теоретичних висновків та для подальшого розвитку пізнання;

2) моделювання як засіб навчання, коли модель – це об'єкт, що підлягає як безпосередньому спогляданню та сприйманню, так і відтворенню логічних операцій.

На думку М. Фіцули, моделювання спрямоване на створення і дослідження наукових моделей – смислово представленої і матеріально реалізованої системи, яка адекватно відображає предмет дослідження (наприклад, моделює оптимізацію структури навчального процесу, управління навчально-виховним процесом тощо), є засобом теоретичного дослідження педагогічних явищ через уявне створення (моделювання) життєвих ситуацій; допомагає пізнати закономірність поведінки людини у різних ситуаціях [69, с. 32].

Побудова моделі, як правило спрощує та узагальнює оригінал. Це сприяє впорядкуванню і систематизації інформації про нього. Кожна модель має фіксувати основні ознаки об'єкта вивчення. Дрібні факти, зайва деталізація, другорядні явища ускладнюють саму модель і перешкоджають її теоретичному дослідженню [69, с. 32].

Сутність педагогічного аспекту моделювання, на думку О. Подліняєвої, полягає в можливості визначити актуальні і перспективні завдання навчально-виховного процесу, виявити й науково обґрунтувати умови можливого зближення між імовірними, очікуваними й бажаними змінами об'єкта, який вивчається [53, с. 116].

Услід за О. Подліняєвою вважаємо, що за таких умов модель має своє цільове призначення й розглядається як основа для складання програми спецкурсу щодо формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв; еталон, на досягнення якого спрямована соціально-гуманітарна підготовка майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у закладах вищої морської освіти; зразок для самоконтролю професійних якостей, соціокультурних знань і ціннісних орієнтацій, які формуються в процесі самоосвіти й самовдосконалення і є обов'язковою складовою соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

Отже, науковці наголошують на тому, що моделювання вважається універсальним способом пізнання дійсності та достатньо поширеним в педагогічній науці.

У дисертаційному дослідженні моделювання розглядається як метод теоретичного осмислення проблеми формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

Вибір моделювання як методу пояснюється тим, що модель допомагає зрозуміти характер залежності між структурними елементами соціокультурної компетентності, проаналізувати, синтезувати й виявити особливості процесу формування вищезгаданої компетентності у курсантів закладів вищої морської освіти.

При розробці моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін було враховано такі вимоги до розробки педагогічних моделей: по-перше, модель повинна бути об'єктивною відповідністю змодельованого об'єкту; по-друге, вона повинна бути здатною замінити модельований об'єкт в певному сенсі і забезпечити експериментальну перевірку отримуваних результатів; по-третє, вона повинна бути інтерпретована на різних етапах в одних і тих самих змістових термінах педагогіки.

В основу побудови моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін покладено наступні теоретичні положення:

а) методологічні основи моделювання процесу професійної підготовки морських фахівців (зокрема, принципи загального розвитку особистості, активного включення в діяльність, безперервності педагогічних впливів);

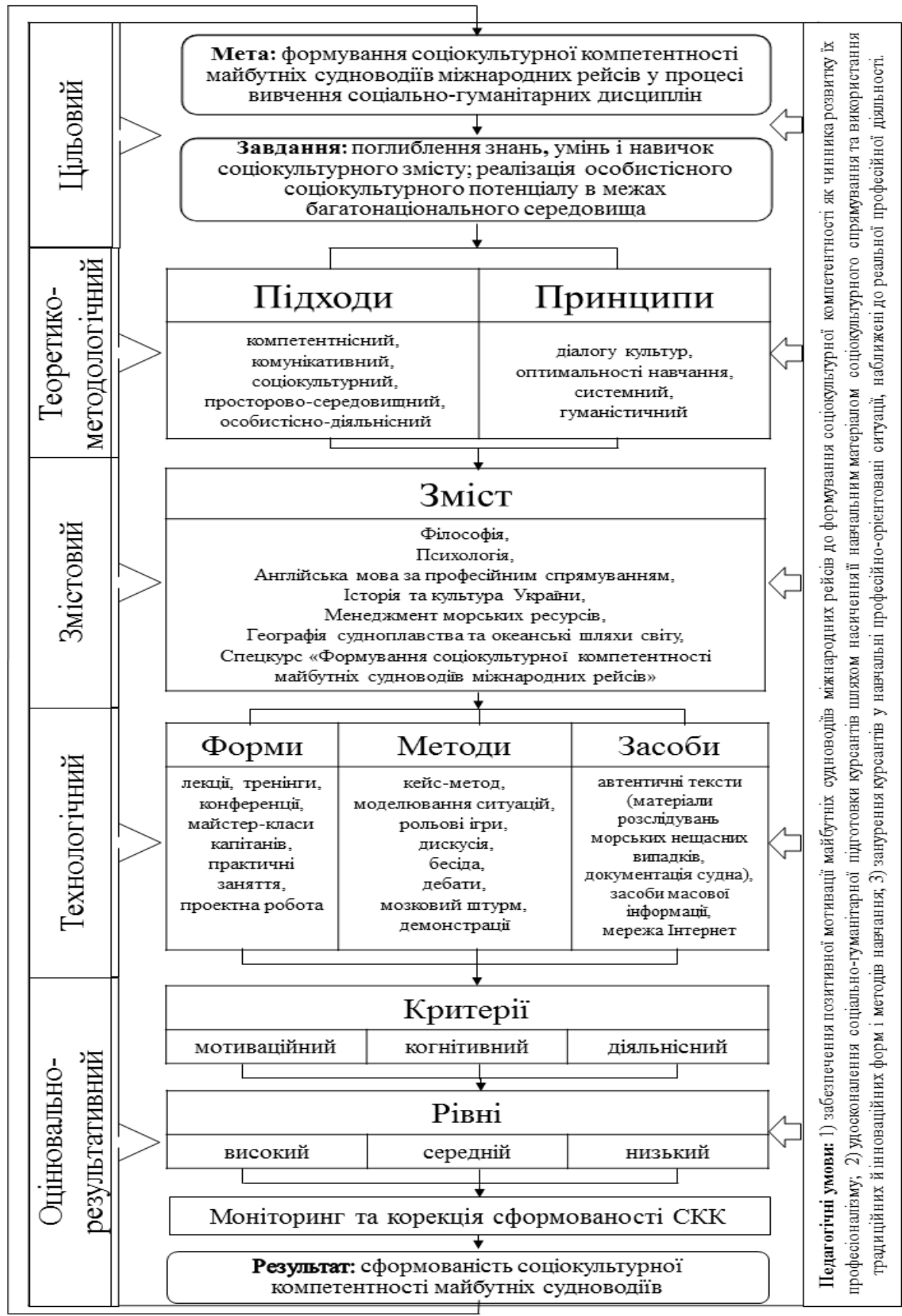
б) організація навчання на основі компетентнісного підходу;

в) особливості праці морських фахівців у полікультурному середовищі.

Для розробки моделі використано наукові дослідження з проблем професійної підготовки морських спеціалістів, соціокультурної підготовки у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, а також результати констатувального етапу педагогічного експерименту.

Розроблена в ході дослідження модель зорієнтована на реалізацію змісту навчання у закладах вищої морської освіти через модульну побудову освітнього процесу, зокрема, соціально-гуманітарної підготовки. Комплексність моделі полягає у взаємозв'язку всіх її складових. Цілісність та взаємозумовленість складових моделі свідчить про керованість і системність цього процесу.

Під моделлю формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у дослідженні мається на увазі схематична й описова характеристика цього процесу, що містить такі складові: мета, завдання, підходи, принципи, зміст соціально-гуманітарної підготовки, форми, методи, засоби, моніторинг сформованості соціокультурної компетентності (критерії, показники, рівні та очікуваний результат) та може бути дієвою за певних педагогічних умов (рис. 3.1) [33]. В основу моделі покладено ідею формування у курсантів соціокультурної компетентності шляхом отримання знань про особистість, суспільство, культуру та опанування норм міжособистісного і міжкультурного спілкування від початкового етапу навчання до самостійної діяльності [31, с. 23].

Рис. 3.1. Модель формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів

Як видно з рис. 3.1, модель поєднує п'ять послідовних і взаємопов'язаних блоків: цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, технологічний, оцінювально-результативний.

Цільовий блок є системоутворюючим компонентом моделі, який визначає мету дослідної роботи й відповідні завдання.

При визначенні мети взято до уваги те, що існує декілька підходів до цілепокладання, а також те, що технологія операційного визначення цілей підтримується більшістю дослідників. Так, на думку О. Подліняєвої, при визначенні мети необхідно враховувати основні характеристики цілепокладання, а саме: конкретизація – можливість порівняти очікуваний результат з фактично отриманим; спрямування основної мети на суб'єкт навчання; необхідність змодельовати підсумкові результати тих, хто навчається, і схарактеризувати способи їх визначення та вимірювання [53, с. 119].

Ураховуючи вищезазначене, метою дослідної роботи стало формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

До основних завдань віднесено: 1) формування мотивації до оволодіння знаннями та вміннями необхідними для майбутньої професійної діяльності у багатонаціональному екіпажі на борту закордонного судна; 2) збільшення обсягу, глибини, системності, розмаїття та повноти соціокультурних знань; 3) реалізація набутого соціокультурного досвіду під час міжкультурного спілкування з представниками різних національностей.

Теоретико-методологічний блок визначає наукові підходи (комунікативний, компетентнісний, соціокультурний, просторово-середовищний, особистісно-діяльнісний) та принципи (гуманістичної спрямованості освітнього процесу, діалогу культур, оптимальності навчання, системності навчання та ін.) формування досліджуваного утворення.

У дисертаційному дослідженні Н. Черненко концептуальними засадами побудови моделі професійної підготовки робітників морського транспорту

обрано андрагогічний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний і системний підходи [72, с. 116].

Дослідження показують, що незважаючи на значну увагу до сучасної підготовки курсантів закладів вищої морської освіти, випускники не достатньою мірою відповідають вимогам, пред'явленим до них суспільством. Саме тому необхідно змінювати наукові підходи до організації вищої морської освіти в цілому та формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, зокрема.

Одним із найбільш ефективних у цьому плані є комунікативний підхід, який передбачає організацію навчальної діяльності на основі сталого залучення до спілкування суб'єктів взаємодії, беручи до уваги певні умови зарубіжного контакту іноземною мовою, сприяє вирішенню завдань формування та розвитку комунікативних здібностей.

Комунікативний підхід забезпечує майбутнім судноводіям послідовне оволодіння системою вмінь використання мови в різних виробничих ситуаціях з урахуванням певних аспектів функціональності та структурності, спрямовує освітній процес на діалогічне спілкування, зокрема іноземною мовою, та використання різних видів діяльності.

Для реалізації комунікативного підходу на першому і другому курсах навчання майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів доцільно застосовувати чітку структуру ППП (презентація, практика, продукування) занять: 1) презентація (вступ, подання нової або повторювальної граматичної структури або лексичних одиниць); 2) практика (контрольовані вправи і частково контрольовані завдання); 3) продукування (завдання, під час яких майбутні фахівці демонструють уміння, досягнуті у відповідності до мети завдання) [25, с. 106].

У межах комунікативного підходу процес підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів до професійно орієнтованого спілкування пропонується організувати таким чином: відвідувати презентації відомих круїнгових компаній з метою ознайомлення з вимогами до підбору кадрів до

міжнародних рейсів, рівня їх компетентності; здійснювати підготовку до майбутньої співбесіди щодо працевлаштування на судна з мультинаціональною судовою командою англійською мовою; залучати до проведення занять досвідчених судноводіїв (капітанів, старших помічників), які працювали у мішаних судових екіпажах; аналізувати факти невдалої комунікації між членами багатонаціональної команди з використанням матеріалів розслідування морських аварій; розв'язувати професійно-орієнтовані завдання з використанням кейс-методу, що сприяє розвитку пізнавального інтересу курсантів; забезпечити обмін досвідом між студентами старших і молодших курсів; використовувати автентичні матеріали; обговорювати можливості застосування здобутих соціокультурних знань, умінь та навичок у майбутній професійній діяльності судноводія; залучати курсантів до участі в олімпіадах, науково-практичних конференціях; здійснювати моніторинг досягнень студентів [70, с. 183].

Комунікативний підхід рекомендовано Міжнародною морською організацією для використання у всіх закладах вищої морської освіти [83].

Міжнародна освітня практика свідчить про те, що одним із основних умов задоволення потреб ринку праці в компетентних кадрах, покликаних забезпечити його конкурентоспроможність, є побудова освітнього процесу на основі компетентнісного підходу [7].

Н. Гришанова вважає, що компетентнісний підхід в центрі уваги містить результат освітнього процесу, що проявляється у здатності людини діяти в різних ситуаціях, а не суму засвоєної інформації, що притаманне «знаннєвому» підходу [13].

Упровадження компетентнісного підходу до підготовки майбутніх судноводіїв надає можливість усім суб'єктам освітнього процесу усвідомити кінцеву мету своєї діяльності: підготовку фахівця, що володіє як першорядними, так і професійними компетенціями, здатного вирішувати різні задачі фахового характеру, готового до змін у фаховій сфері, має високе мотиваційне спрямування працювати ефективно та з перспективою

подальшого професійного росту, усвідомлює суспільну цінність своєї професії [30, с. 101].

Соціокультурний підхід передбачає сприйняття суспільства як цілісної структури, для якої характерна єдність різних культур. За умов цього підходу особистість майбутнього судноводія міжнародних рейсів у дослідженні розглядається як невід'ємна частина суспільства в цілому, яка безпосередньо з ним пов'язана взаємовпливом культур, системою взаємовідносин, цінностями, нормами, правилами тощо.

Відповідно просторово-середовищного підходу у дослідженні зроблено акцент на концепцію трьохсуб'єктної дидактики, обґрунтовану Л. Петуховою, О. Співаковським та іншими вченими. Ця концепція вказує на існування трьох суб'єктів навчання та відповідає вимогам професійної освіти в інформаційному суспільстві [51, 52, 65]. У нашому дослідженні такими суб'єктами навчання виступали: курсант, викладач, середовище.

В умовах особистісно-діяльнісного підходу у фокусі освітнього процесу має бути той, хто навчається (у нашому випадку – кожен курсант), з усіма його особливостями, потребами, мотивами, інтересами тощо. Відповідно цього той, хто його навчає (у нашому випадку – викладач закладу вищої морської освіти), має планувати та здійснювати свою освітню діяльність, зокрема формувати соціокультурну компетентність, щоб забезпечити розвиток особистості того, хто навчається.

Розроблена в ході дослідження модель формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів базується на таких принципах:

– принцип гуманістичної спрямованості освітнього процесу (передбачає поєднання цілей суспільства та особистості, визнання останньої в якості суб'єкта освітнього процесу);

– принцип діалогу культур (передбачає взаємозв'язок рідної та інших культур та базується на тому, що мова є віддзеркаленням тієї чи іншої культури);

– принцип оптимальності навчання (забезпечення оптимального відбору змісту освітньої діяльності, що пов'язане з проникненням соціокультурної інформації у професійну діяльність майбутніх судноводіїв);

– принцип системності навчання (передбачає послідовний, виважений, науковий підхід до змісту навчальної діяльності майбутніх судноводіїв у процесі соціально-гуманітарної підготовки; вибір форм, методів, засобів організації навчання та їх відповідність критеріям оцінювання результатів; забезпечує єдність внутрішніх зв'язків і відношень з навколишнім полікультурним середовищем, цілісність соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв, що є системним утворенням, в основі якого сукупність компонентів, які взаємозумовлюють і взаємодоповнюють один одного, перебувають у єдності і утворюють цілісність);

– принцип індивідуалізації навчання (передбачає переорієнтацію навчального процесу на особистість майбутнього судноводія міжнародних рейсів, вибір оптимальної освітньої навчальної програми для майбутніх фахівців відповідно до рівня сформованості їх соціокультурної компетентності; адаптування програми й умов навчання до можливостей курсантів; актуалізація внутрішньої мотивації, особистісної зацікавленості, значущості, формування ціннісного ставлення до процесу навчання, зокрема, до соціально-гуманітарної підготовки);

– принцип опори на досвід того, хто навчається (життєвий, соціальний, побутовий, досвід роботи у полікультурному середовищі);

– принцип елективності навчання (передбачає надання часткової свободи у виборі цілей, завдань, змісту, джерел, форм розвитку чи формування соціокультурної компетентності).

У змістовому блоці представлено дисципліни соціально-гуманітарного циклу та спецкурс «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів» (див. додаток 3), які передбачають теоретичну та практичну підготовку майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

До таких дисциплін віднесено: «Філософію», «Історію та культуру України», «Психологію», «Менеджмент морських ресурсів», «Географію судноплавства та океанські шляхи світу», «Англійську мову за професійним спрямуванням».

Спецкурс «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів» має на меті теоретичну і практичну підготовку майбутніх фахівців до професійної діяльності у багатонаціональному екіпажі [41, с. 45].

Технологічний блок моделі забезпечує формування всіх компонентів досліджуваної компетентності. У ньому передбачено поєднання у професійній підготовці різних форм, методів і засобів навчання та виховання, спрямованих на набуття курсантами відповідних знань, практичного досвіду реалізації соціокультурної діяльності, особистісних якостей тощо.

При розробці моделі взято до уваги те, що форма організації навчання – це зовнішнє вираження узгодженої діяльності педагогів та тих, хто навчається, що здійснюється в установленому порядку і в певному режимі, а метод навчання – це спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності викладачів і студентів, спрямованої на досягнення поставлених вищою школою цілей [69, с. 152].

Аналіз наукових праць Ю. Бабанського [6], Н. Кузьміної [27], С. Петровського [50], М. Скаткіна [58] дав змогу констатувати, що у педагогіці існують різні форми і методи навчання. Але не всі вони є ефективними та можуть бути використані в процесі викладання майбутнім судноводіям міжнародних рейсів дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Так, важливим напрямом при вивченні англійської мови є формування майбутнього судноводія міжнародних рейсів як культурного посередника в ситуаціях міжкультурного спілкування, як суб'єкта діалогу культур [62, с.173]. Тому, ефективність навчання англійської мови безпосередньо залежить від ступеня наближення процесу передачі знань, формування

навичок і вмінь до реальних умов їх практичного застосування. Відповідно треба обирати форми і методи навчання.

Серед різноманітних форм навчальної роботи, визначених науковцями (В. Загвязинський [48], З. Курлянд [49], В. Міжеріков [59], О. Пометун [54], Е. Рапацевич [64], В. Шарко [75]), у закладі вищої морської освіти (семінари, лекції, самостійна робота студентів та ін.) при підготовці майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів чільне місце посідають практичні заняття, тому що саме вони є досить ефективними та, як зазначив М. Фіцула, виступають «однією із найпоширеніших форм організації навчального процесу у вищій школі» [69, с. 185].

За С. Тер-Мінасовою, по суті лише заняття з іноземної мови стає практикою міжкультурного спілкування, оскільки кожне іноземне слово відображає іноземну культуру: за кожним словом постає національне уявлення про світ [67, с. 14].

Поміж методів навчальної роботи при підготовці майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів досить ефективними визначено такі: бесіда, кейс-метод, гра, дискусія, дебати, метод мозкового штурму, моделювання ситуацій та ін.

Вибір цих методів не є випадковим. Так, при вивченні соціально-гуманітарних дисциплін для опанування майбутніми судноводіями міжнародних рейсів соціокультурними знаннями та їх перевірки дієвим є такий словесний метод навчання, як бесіда [42].

У науково-педагогічній літературі бесіди розрізняють за призначенням у навчальному процесі та за характером діяльності тих, хто навчається.

Зокрема, М. Фіцула за призначенням у навчальному процесі визначив такі види бесід: вступна бесіда – проводиться під час підготовки до семінарського заняття, екскурсії, вивчення нового матеріалу; бесіда-повідомлення – ґрунтується переважно на спостереженнях, організованих викладачем на заняттях за допомогою наочних посібників, а також на матеріалах текстів літературних творів, документів; бесіда-повторення –

використовується для закріплення навчального матеріалу; контрольна бесіда – використовується при перевірці засвоєних знань [69, с. 154].

За характером діяльності тих, хто навчається, науковець виокремив наступні види бесід: репродуктивна – спрямована на відтворення засвоєного матеріалу; евристична, або сократівська – викладач запитаннями спонукає тих, хто навчається, до формулювання нових понять, висновків, правил, використовуючи набуті ними знання, спостереження; катехізисна – спрямована на відтворення тверджень, що потребують дослівного запам'ятовування [там само с. 154].

Проведене дослідження дозволило виявити, що кейс-метод є інтерактивним методом і передбачає наближення процесу навчання до реальної професійної діяльності морських фахівців.

Аналіз наукових досліджень та публікацій педагогів-практиків свідчить, що проблему використання кейс-методу під час викладання різних дисциплін висвітлювали Т. Аргунова [4], В. Вишнопольська [9], Г. Гребенькова [12], В. Смелікова [63] та ін. Ефективність технології кейс-стаді, на думку О. Каніболоцької, полягає в тому, що, по-перше, її застосування замінює пасивний тип навчання, в якому студенту відводиться роль слухача, активним навчанням, де студент стає активним генератором творчих знань і конструктивних рішень; по-друге, ця технологія створює умови для перетворення знань із безлікої інформації, отриманої шляхом механічного заучування, на особистий досвід студентів; по-третє, за допомогою кейс-стаді формується вміння організовувати діяльність й обирати форми досягнення результатів, максимально використовуючи бажання і здібності людей [21, с. 203].

Сьогодні кейс-метод активно застосовується в Україні, оскільки відповідає потребам часу і несе в собі великі можливості, зокрема щодо розвитку особистості майбутнього фахівця.

Основною метою кейс-методу є вирішення певної проблеми, тому організація роботи повинна бути чітко структурована.

Виділяють кілька етапів опрацювання кейсу, а саме:

1. Обговорення питань, представлених перед текстом. Вони, як правило, зачіпають загальні питання та вимагають від майбутніх спеціалістів знань за основним фахом.

2. Індивідуальна самостійна робота з матеріалами кейсу, представленими у вигляді тексту або аудіо файлу (в залежності від рівня підготовленості).

3. Обговорення після текстових питань, які, як правило, стосуються аналізу інформації, представленої в кейсі. На цьому етапі також перевіряється рівень розуміння прочитаного або почутого тексту.

4. Робота в малих групах по обговоренню ключової проблеми.

5. Представлення результатів обговорення в малих групах на загальній дискусії (в рамках навчальної групи).

6. Виконання вправ, спрямованих на відпрацювання лексичних (термінології) і граматичних труднощів, з якими можуть зіткнутися.

7. Написання заключного узагальнення (conclusion), короткий виклад матеріалу (summary).

8. Підготовка і виступ з презентацією за матеріалами кейса англійською мовою [там само с. 204].

Ці етапи можна успішно використовувати в ході роботи над змістом кейсу морського характеру.

Ефективним методом навчання, який допомагає формувати соціокультурну компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін є гра (пізнавальна, рольова, сюжетно-рольова, ситуаційно-рольова, ділова та ін.).

Ігрова діяльність та її значення для розвитку людини неодноразово ставали об'єктом уваги й дослідження представників різних напрямків наукових досліджень. Так, М. Ананьєва та Г. Бокшань звернули увагу на те, що вирішальним у створенні сприятливого психологічного клімату рольової гри є дотримання принципу автономності суб'єктів навчального процесу. Він

полягає в урахуванні інтересів кожного учасника гри, у наданні права робити самостійний вибір ролей, пропонувати власні варіанти вирішення задач. Принцип автономності виступає гарантом формування позитивної Я-концепції, ініціативності особистості, що, у свою чергу, стимулює внутрішню мотивацію [1, с. 111].

Наукові праці таких вчених, як: А. Деркач [14], Н. Джумаєва [15], Т. Дмитренко [16], Т. Добриніна [17], М. Доможирова [18], Г. Коджаспірова [24], М. Кузнецова [26], В. Кукушин [28], О. Пометун [55], Н. Черненко [74] та ін. присвячено використанню ігор як засобу навчання професійно-орієнтованому спілкуванню.

Під час рольової гри курсанти отримують можливість використовувати на практиці отримані знання та аналізували помилки, зроблені ними та іншими партнерами по спілкуванню.

Сюжетно-рольові ігри – це ігри за певним задумом, що розкривається через відповідні події (сюжет) і розігрування ролей. Такі ігри пов'язані зі сферою людської діяльності й людських стосунків, оскільки своїм змістом вони відтворюють саме цей аспект дійсності. Удаючись до них, курсанти намагаються по-своєму відтворити дії, взаємини, створюючи спеціальні ігрові ситуації. Сюжетно-рольова гра є динамічним феноменом, її розвиток виявляється насамперед у виникненні нових сюжетів, утілених у певних подіях, образних відтвореннях, задумах.

Ситуаційно-рольові ігри передбачають моделювання заздалегідь спланованих життєвих ситуацій, в яких курсанти беруть на себе ролі членів суднового екіпажу і приймають рішення відповідно до умов, що склалися. Використання таких ігор сприяє активізації мислення курсантів, позбавляє від пасивної позиції у засвоєнні знань, створює умови для виховання самостійності у виборі та прийнятті рішень, необхідних для професійної діяльності.

Ділова гра включає ігрове проектування, імітаційні завдання, аналіз ситуації. При цьому у курсантів формується комплекс комунікативних умінь

і уміння відчувати партнера по спілкуванню, уміння ідентифікувати себе з ним, знаходити способи досягнення позитивного кінцевого результату.

При організації ігрової діяльності необхідно брати до уваги рівень комунікативних умінь курсантів, обирати найбільш адекватні завдання, які вимагають уміння легко і швидко приймати умови, запропоновані ситуацією, а також імпровізувати.

Неабияке значення для формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів має дискусія, під час якої відбувається публічне обговорення важливого питання. Крім того, дискусія передбачає обмін думками між її учасниками. В процесі дискусії у майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів розвивається самостійне мислення, вміння обстоювати власні погляди, аналізувати й аргументувати твердження, критично оцінювати чужі і власні судження.

Важливо, що під час дискусії її учасники обговорюють наукові висновки, дані, що потребують підготовки за джерелами, які містять ширшу інформацію, ніж підручник. Дискусія спрямовується не лише на засвоєння нових знань, а й на створення емоційно насиченої атмосфери, яка б сприяла глибокому проникненню в істину [69, с. 154].

На формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів досить ефективно впливають і такі форми та методи навчання, як: практичні заняття, тренінги, майстер класи капітанів, моделювання ситуацій, проектна робота та ін.

Звісно, ефективність формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів залежить і від того, які використовуються засоби.

На думку Н. Слюсаренко, одним із шляхів створення освітнього простору є застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які дозволяють самостійно отримати необхідну інформацію. Науковець вважає, що розширення останнього досить ефективно відбувається, наприклад, за рахунок створення і використання бази даних, яка може

поєднувати портали і сайти, де можна знайти необхідні матеріали; Web – адреси інформаційних та мультимедіа-ресурсів; електронні підручники, посібники; навчальні та демонстраційні програми; відеозаписи, звукозаписи, відеофільми; навчальні та тестові завдання та ін. [60, с. 42].

Такі науковці, як О. Бігич, Н. Бориско, Г. Борецька визначають інформаційно – комунікаційні технології як «сукупність способів і засобів збирання, збереження, обробки, передачі і представлення інформації, що розширює знання людей та їх можливості у керуванні технічними і соціальними процесами» [44, с. 131].

Під час дослідження використовувалися також підручники та навчальні посібники з англійської мови, які включали навчальний матеріал (тексти для читання та аудіювання, зразки діалогів, мовленнєві зразки і формули, навчально-комунікативні ситуації, ролі), спрямований на опанування моделями комунікативної поведінки, щоб уникнути культурного шоку та непорозумінь у спілкуванні з носіями відповідної мови. Це надзвичайно важливо, оскільки, перебуваючи за кордоном фахівці морської галузі повинні бути спроможними влаштуватися без проблем у готелі, звернутися до лікаря, обміняти валюту, скористатися громадським транспортом, зробити покупки у будь-якому супермаркеті, поїсти у закладах громадського харчування, зорієнтуватися в міжнародних аеропортах. Працюючи в інтернаціональних екіпажах судноводії міжнародних рейсів повинні позитивно взаємодіяти не тільки з членами екіпажу різних національностей, а й з інспекторами зарубіжних фірм та закордонних портів [40, с. 44].

Оцінювально-результативний блок моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін забезпечує моніторинг, оцінювання та можливість своєчасної корекції рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів. До його складу включено критерії, показники та рівні сформованості відповідної компетентності, а також передбачуваний результат.

Як уже зазначалося, проведена дослідна робота дозволила визначити такі критерії сформованості соціокультурної компетентності: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний.

Вивчення мотивації курсантів до роботи в мультинаціональних екіпажах, на думку Л. Гончаренко та О. Сморочинської, пов'язане з виявленням рівня мотивації та їх потенціалом [11, с. 131].

На основі аналізу освітньо-кваліфікаційної характеристики морських фахівців, проведеного анкетування викладачів, аналізу широкої джерельної бази для кожного критерію встановлено відповідні показники.

Так, показниками мотиваційного критерію є: мотивація до оволодіння знаннями, зацікавленість у позитивних результатах праці, мотивація до роботи у полікультурному середовищі. Показниками когнітивного критерію визначено: систему знань та вмінь з соціально-гуманітарних дисциплін, сукупність та обсяг соціокультурних знань, вміння щодо діалогічного спілкування у полікультурному середовищі. Показниками діяльнісного критерію виступають вміння реалізовувати соціокультурну діяльність, здатність до соціокультурного міжособистісного спілкування, уміння взаємодіяти згідно морально-етичних переконань та норм поведінки у полікультурних екіпажах.

Заключним структурним компонентом моделі є результат, за який обрано сформованість соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

Діагностика основних показників соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів та їх порівняння дозволили виявити три рівні її сформованості: низький, середній, високий.

По завершенню відповідної дослідної роботи здійснювалося опрацювання досягнутих результатів, на підставі яких проводилась корекція соціально-гуманітарної підготовки.

У разі отримання небажаного результату, в моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів передбачено зворотній зв'язок .

Особлива роль у процесі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв належить викладачам соціально-гуманітарних дисциплін, які спрямовували свої зусилля на створення сприятливих умов для розвитку особистості курсантів, які здатні усвідомлювати себе і своє життя як єдине ціле [43, с. 155].

За визначенням О. Леонтьєва, самовіддача викладача має велике значення, а саме, його енергійність, доброзичливість, емоційність, чіткість та логічність викладення [29, с. 54].

За характеристикою Г. Китайгородської, викладач має бути джерелом інформації, лідером колективу і в той же час його членом, у якого є особливий авторитет, прикладом норм поведінки, організатором психологічного клімату, керівником міжособистісних відносин [23].

При побудові моделі були враховані наступні фактори: суспільні вимоги до якості професійної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, структура і зміст формування соціокультурної компетентності, результати проведеної діагностики.

Запропонована модель враховує оптимальну послідовність, кожний етап якої виступає якісно новою перебудовою у професійній підготовці, діяльності майбутніх судноводіїв; в рефлексії, функціях і технологіях використання соціокультурних знань.

Дієвість моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін забезпечується шляхом упровадження певних педагогічних умов.

У дослідженні такими умовами визначено:

- 1) забезпечення позитивної мотивації майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів до формування соціокультурної компетентності як чинника розвитку їх професіоналізму;

2) удосконалення соціально-гуманітарної підготовки курсантів шляхом насичення її навчальним матеріалом соціокультурного спрямування та використання традиційних й інноваційних форм і методів навчання;

3) занурення курсантів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації, наближені до реальної професійної діяльності.

3.2. Реалізація педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін

Упровадження обґрунтованих у дослідженні педагогічних умов спрямовувалося на підвищення ефективності формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

Перша педагогічна умова (забезпечення позитивної мотивації майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів до формування соціокультурної компетентності як чинника розвитку їх професіоналізму) передбачала розвиток мотиваційної сфери курсантів через створення професійно-мотиваційного середовища. Це відбувалося шляхом пояснення майбутнім фахівцям, як на заняттях, так і під час позааудиторної діяльності, важливості соціокультурної інформації для подальшої успішної професійної діяльності на борту закордонного судна.

Неабиякий вплив на формування позитивної мотивації здійснювало й відвідування курсантами презентацій відомих крьюінгових компаній, які співпрацюють із закордонними судновласниками, з метою ознайомлення з вимогами до підбору кадрів та рівня їх компетентності; здійснення підготовки до успішного проходження співбесіди щодо працевлаштування на судах з мультинаціональним екіпажем; залучення досвідчених капітанів, старших помічників міжнародних рейсів до проведення практичних занять та виховних заходів; обмін досвідом зі студентами старших курсів, які вже

проходили практику на борту закордонного судна, зустрічі з випускниками, які працюють судноводями міжнародних рейсів.

Наприклад, в рамках співпраці Херсонської державної морської академії з крюїнговою компанією Марлоу Навігейшн (Marlow Navigation) курсанти відвідували презентації компанії з метою ознайомлення з типами суден, регіонами плавання, а також з особливостями роботи з представниками різних національностей у змішаних екіпажах.

Під час презентацій курсанти мали можливість поставити запитання досвідченим капітанам та старшим помічникам капітанів суден, які здійснюють міжнародні рейси. Як правило, запитання майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів стосувалися вимог до проходження співбесіди щодо працевлаштування на суднах з мультинаціональним екіпажем, особливостей співпраці у багатонаціональній команді, необхідного рівня володіння англійською мовою, тривалості рейсів, міжнародні портів заходів торговельних суден та ін.

Спілкування велося виключно англійською мовою, а його результатом було те, що у курсантів підвищилася мотивація до поглибленого вивчення англійської мови за професійним спрямуванням, опанування професійними знаннями, а також до пізнання соціокультурних особливостей представників різних націй, з якими необхідно буде працювати у міжнародних рейсах [38].

Потужним арсеналом мотиваційних засобів виступали рольові ігри, в ході яких використання всіх видів мовленнєвої діяльності було виправданим, ситуативно обумовленим. Рольові ігри надавали змогу зануритись у змодельовану соціально-психологічну реальність і уможливити перетворення дистантних мотивів на близькі, актуальні.

Так, при опануванні курсу «Англійська мова за професійним спрямуванням» наприкінці вивчення теми «*First Aid on board*» майбутні судноводії міжнародних рейсів брали участь у рольовій грі «*Give an injured seaman the first aid*». Метою гри було підвищення рівня мотивації курсантів до вивчення англійської мови як чинника розвитку їх професіоналізму, а

також підготовка до безпечної роботи на борту закордонного судна. За умов гри курсанти поділялися на групи. Кожна група складалась із трьох осіб, які виконували ролі доктора (учасник А); філіппінського матроса, який мав поганий рівень володіння англійською мовою (учасник Б); третього помічника капітана із Німеччини, який добре володів англійською (учасник В). У грі розігрувалася ситуація: *AB seaman was painting the mast of the ship, but its platform was slippery so he slipped and fell down. As a result AB seaman injured his back and kidneys.* Ігрове завдання було таким: ушкоджений матрос (учасник Б) повинен був продемонструвати, що трапилось з його тілом; третій помічник (учасник В) мав розповісти доктору про симптоми хворого по телефону; доктор (учасник А) мав вислухати уважно, зрозуміти і надати рекомендації щодо лікування. Перемагала та група учасників, у якій доктор (учасник А) приписав правильне лікування.

Позитивно мотивувало курсантів до вивчення не тільки англійської мови, але й відомостей про різні країни їхнє спілкування у позааудиторний час з курсантами-іноземцями. Щоб підтримати бесіду, зрозуміти спільні цінності, вони намагалися знайти та засвоїти основну інформацію про культуру, звичаї та уподобання народів інших країн, зокрема тих, із представниками яких навчалися пліч-о-пліч.

Реалізація другої педагогічної умови (удосконалення соціально-гуманітарної підготовки курсантів шляхом насичення її навчальним матеріалом соціокультурного спрямування та використання традиційних й інноваційних форм і методів навчання) здійснювалася шляхом насичення соціально-гуманітарних дисциплін («Філософія», «Історія та культура України», «Психологія», «Менеджмент морських ресурсів», «Географія судноплавства та океанські шляхи світу», «Англійська мова за професійним спрямуванням») соціокультурним матеріалом та впровадження спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів». Така робота дозволила курсантам поглибити свої соціокультурні знання на заняттях із соціально-гуманітарних дисциплін. При

цьому поєднувалися традиційні (лекції, семінарські та практичні заняття, кураторські години тощо) та інноваційні (проведення практичних занять за схемами «презентація, практика, продукування» (PPP), «задіяти, активізувати, вивчити, активізувати» (EASA), використання автентичних матеріалів, контекстного мовного інтегрованого навчання (CLIL), кейс-методу, методу мозкового штурму, проведення круглих столів, майстер-класів, запрошення до участі у позааудиторній роботі іноземних студентів, підготовка курсантів до участі у олімпіадах та конференціях) форми і методи організації роботи з курсантами.

Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів здебільшого відбувалося на основі вивчення ними на заняттях з англійської мови національної культури різних країн світу. Це дозволило курсантам усвідомити різницю між їхньою рідною культурою та іншими культурами, а також набути вмінь долати соціокультурні відмінності.

В процесі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів застосовувалися дидактичні методи, прийоми та засоби, які були визначені Р. Келембет та О. Пейчевою для формування соціокультурної компетентності студентів на заняттях з англійської мови, серед яких [22, с. 240]:

1. Джерелом соціокультурної інформації можуть слугувати статті з газет для моряків та спеціалізованих інтернет-сайтів. Вони містять інформацію про нещасні випадки на морі, де часто причиною аварійних ситуацій стає людський фактор, а саме: недотримання правил безпеки, недостатня увага під час виконання службових обов'язків, непорозуміння чи небажання дійти спільного рішення, недостатній досвід тощо.

2. Вивчення особливостей вживання маркерів соціальних стосунків, іноземної мови, що вживається. Так, майбутні судноводії повинні знати стандартні морські фрази для спілкування на судні, з іншими суднами та береговими станціями. Важливо також вивчати команди для управління

судном при якірних та швартових операціях. Використання стандартних фраз допоможе запобігти непорозуміння у багатонаціональному екіпажі.

3. Виконання спеціальних вправ. Під час вивчення іноземної мови, зокрема, англійської мови за професійним спрямуванням, важливо виконувати завдання, відповідні до тих, що використовуються у міжнародних морських тестах (Marlins, CES 5.1, IMETS). Такі методи навчання, як: розігрування ситуацій, проведення дискусій, обговорення проблемних питань у групах, інтерв'ювання один одного (особливо перед проведенням співбесід із судноплавними компаніями), позитивно впливають на формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв.

4. Застосування спеціальних допоміжних засобів навчання: ресурси Інтернету, аудіо записи, відеоматеріали, автентичні документи, наочність.

У ході вивчення майбутніми судноводіями англійської мови за професійним спрямуванням застосовувались інтерактивні технології, які здатні у найкращій спосіб задовольнити мовленнєві потреби курсантів.

Інтерактивні технології спрямовані на розкриття інтелектуального потенціалу студентів: критично мислити та осмислено сприймати інформацію з подальшим її застосуванням у реальному житті. В залежності від форм заняття та організації діяльності студентів використовуються наступні інтерактивні технології: кооперативного навчання, колективно-групового навчання, ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань [55, с. 49].

У процесі вивчення англійської мови курсанти під керівництвом викладача постійно зверталися до реалій життя в Україні, порівнюючи та зіставляючи риси національного характеру, стилі поведінки, моральні принципи, систему пріоритетів в нашій країні, Великобританії, США та ін.

Невід'ємним елементом вивчення англійської мови стало порівняння «у їхній культурі – в нашій культурі». За таких умов, наприклад, курсанти із зацікавленістю вивчали традицію британців святкувати Різдво (Merry Christmas) у грудні, коли вони заздалегідь готують подарунки близьким та

друзям у червоних чобітках [32, с. 179]. Тобто при формуванні соціокультурної компетентності широко використовувалася компаративна технологія, яка передбачає аналіз та порівняння різних культур, традицій, звичаїв та надає можливість кожному курсанту відчувати себе частиною свого народу та носієм певної культури, і, таким чином, сприяє вихованню патріотизму, поваги та толерантності до представників інших культур.

Формування соціокультурної компетентності передбачало засвоєння певних соціокультурних знань. Насамперед, це фонові знання країнознавчого характеру. Фонові знання подавалися за допомогою певних мовних засобів: реалій, лексики, прислів'їв, крилатих виразів, лексико-фразеологічних одиниць, правил мовленнєвого етикету, жестів тощо. Потужне соціокультурне наповнення мають фразеологічні одиниці, до яких входять назви національних реалій, наприклад: *Stars and Stripes, Old Glory*.

Чималий інтерес у курсантів викликали фразеологізми, до складу яких входять назви англійських вулиць, районів, графств, міст, річок. Наведемо деякі приклади. Назва вулиці *Downing Street* асоціюється з урядом Великобританії, або вулиця *Fleet Street* – з англійською пресою, тому що редакції відомих газет знаходились саме тут. Слово *tea* (чай) має асоціацію з традицією британців пити цей напій з молоком, а слово *cheese* (сир) – з посмішкою під час фотографування. А ось, наприклад, *Bloody Marry* – «кривава Мері», так називали королеву Марію Т'юдор, яка була відома жорстоким переслідуванням протестантів. Але, у розмовній практиці цей фразеологізм означає коктейль, що складається з горілки, томатного соку з льодом та має таку назву завдяки кольору і швидкій дії сп'яніння. У такий спосіб курсанти добре засвоїли, що фразеологічні одиниці посідають значне місце у створенні мовних картин світу того чи іншого народу, і являють собою цінне джерело інформації про культуру і менталітет народу.

Насичення соціально-гуманітарної підготовки курсантів навчальним матеріалом соціокультурного спрямування відбувалося й при опануванні таких навчальних дисциплін, як-от: «Філософія», «Історія та культура

України», «Психологія», «Менеджмент морських ресурсів», «Географія судноплавства та океанські шляхи світу». Зокрема, при вивченні «Філософії» курсанти опановували інформацію про релігії різних народів світу, історію їх виникнення тощо. При вивченні «Історії та культури України» їм повідомляли про особливості національної культури та менталітету.

Отже, соціокультурні знання стали фундаментом міжкультурного спілкування, наприклад, завдяки сформованості у курсантів навичок вживання лексичних одиниць із соціокультурним компонентом.

Реалізація другої педагогічної умови передбачала також використання в освітньому процесі традиційних й інноваційних форм і методів навчання.

У процесі дослідження перевага надавалася таким формам і методам навчання: практичні заняття, тренінги, майстер класи капітанів, бесіди, кейс-метод, рольові ігри, моделювання ситуацій, дискусія, дебати, метод мозкового штурму (*brainstorming*), метод вирішення проблеми (*problem-solving*), проектна робота (*project work*) та ін. [39, с. 55].

Великого значення при формуванні соціокультурної компетентності курсантів (членів експериментальної групи) надавалося отриманню ними відповідних знань в ході бесіди. При цьому вони не лише отримували фахові знання, але й розглядали випадки пов'язані з культурою, толерантністю, відповідальністю та розумінням один одного на борту судна. Так, під час вивчення теми «*Bridge Organization*» курсанти спочатку в ході бесіди обговорювали випадок зіткнення контейнерного судна з балкером (судно, яке перевозить насипний вантаж) [35; 78]. На початку роботи з текстом курсантам було запропоновано висловитися щодо розуміння ними концепції «*Effective Bridge Communication*», заповнивши відповідну картку-схему зв'язків (*mind map*) (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Приклад картки-схеми зв'язків (*mind map*)

Далі курсанти відповідали на запитання викладача, наприклад: *What is an effective communication?, What factors influence an effective communication on board?, Can communication be effective in multinational crew?* В ході евристичної бесіди майбутні судноводії міжнародних рейсів формулювали правила, використовуючи набуті ними на практиці знання та спостереження.

Наступним етапом заняття було виконання першої вправи *Complete the mind map*. Після цього курсантам було запропоновано прочитати текст, визначити та пояснити причини невдалого спілкування. Другою вправою передбачалося таке завдання *Read the case and underline communication breakdown causes*. Для цього їм пропонувався відповідний кейс (додаток Д). Завданням третьої вправи було прочитати кейс знову та заповнити таблицю (*Read the case again and complete the table*).

<i>What happened?</i>	<i>Why did it happen?</i>

Четверта вправа, в ході якої курсанти відповідали на запитання (*Answer the questions*), спрямовувалася на перевірку розуміння ними дій членів екіпажу на судні. При виконанні цієї вправи необхідно було дати відповіді на такі запитання: 1. *Which manoeuvre brought the container ship about the collision?* 2. *Why did communication misunderstanding between two ships take place?* 3. *Did the container ship's officer of the watch assess navigational situation correctly?* 4. *Who was guilty in the collision?* Вивчення теми «*Bridge Organization*» допомогло курсантам не лише опанувати відповідними знаннями, а й дійти висновку щодо важливості вивчення іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування на борту судна.

Як видно із наведеного вище прикладу вивчення теми «*Bridge Organization*», на заняттях з «Англійської мови за професійним спрямуванням» вирішити проблему формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів можна, в тому числі, за рахунок використання кейс-методу.

Кейс-метод або метод ситуаційних вправ – це інтерактивний метод навчання, який надавав змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності морських спеціалістів.

Проведене дослідження довело, що кейс можна успішно використовувати як педагогічний інструмент, що допомагає майбутнім судноводіям міжнародних рейсів: глибше зрозуміти тему, розвинути уявлення; отримати підґрунтя для перевірки теорії, дослідження ідей, виявлення закономірностей, взаємозв'язків, формулювання гіпотез щодо розвитку подій; пробудити інтерес до незвичайної ситуації, що виникла на судні; підігріти цікавість; заохотити мислення та дискусію щодо ланцюга подій, які призвели до аварійної ситуації; отримати додаткову інформацію професійного характеру, поглибити соціокультурні знання; переконатися у власних поглядах (вірних чи ні); розвинути і застосувати аналітичне, стратегічне і творче мислення; вміння вирішувати проблеми, або пропонувати альтернативні рішення, і робити раціональні висновки, в тому числі у нестандартних ситуаціях; розвинути комунікаційні навички спілкування в багатомовному середовищі; поєднати теоретичні знання з реаліями життя та професійної діяльності на борту закордонного судна, перетворити абстрактні знання у цінності і вміння з метою збереження безпеки під час роботи у багатонаціональній команді на борту закордонного судна [87; 88].

Курсанти, які готувалися до обговорення кейсу в аудиторії, вивчали факти, робили висновки з даних фактів, оцінювали альтернативи дій в певній ситуації і робили вибір на користь того чи іншого плану дій. Більш того, вони мали бути готовими представити свої думки під час обговорення в аудиторії, відстояти свої погляди і, в разі необхідності, переглянути початкове рішення. Майбутні фахівці усвідомили, що користь від кейсу вони можуть отримати лише в тому випадку, якщо братимуть активну участь у дискусії.

При формуванні соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних

дисциплін використовувалися наступні типи кейсів: кейс-випадок, кейс-вправа і кейс-ситуація. Розглянемо ці типи детальніше.

Кейс-випадок – це короткий кейс, в якому розповідається про окремий випадок. Такий кейс використовувався під час лекцій та практичних занять, щоб проілюструвати певну ідею або актуалізувати питання для обговорення. Оскільки кейс-випадок можна прочитати дуже швидко, курсантам не треба було готуватися до його обговорення вдома. Так, при вивченні теми «*English: occupational requirements*» курсантам було запропоновано прочитати кейс-випадок та відповісти на запитання (http://ite.kspu.edu/webfm_send/853). Після ознайомлення з кейс-випадком курсанти відповіли на запитання, які акцентували увагу на проблемі, що вивчалася: *What happened?*, *What was the cause of the collision?*, *What were possible reasons for misunderstanding?*, *Was it possible to avoid collision?* Відтак за допомогою наведеного вище кейс-випадку майбутні судноводії міжнародних рейсів усвідомили важливість оволодіння необхідним рівнем англійської мови професійного спрямування, ознайомлення з особливостями мовлення представників різних національностей, а також те, до яких жахливих наслідків може призвести відсутність або недостатній рівень таких знань.

Кейс-вправа надавав майбутнім фахівцям можливість застосовувати на практиці здобуті навички. Під час дослідження найчастіше такий кейс використовувався для проведення кількісного аналізу. Так, наприкінці вивчення тем «*Meeting people*», «*Food you like*», «*Countries of the world*» курсанти виконували відповідні вправи у ході вивчення кейсу, робота над яким здійснювалась у два етапи. Спочатку курсантам запропонували таке завдання *Read the case and complete the table*. При цьому вони використовували інформацію про традиції, культуру, релігію та національну їжу членів екіпажу, які працювали на судні [90, с. 189]. При заповненні таблиці майбутні фахівці поєднували знання, здобуті при вивченні не тільки англійської мови за професійним спрямуванням, але й при опануванні таких

дисциплін, як: «Філософія», «Історія та культура України», «Менеджмент морських ресурсів» та ін.

	<i>Filipino crewmembers</i>	<i>Indian crewmembers</i>	<i>Ukrainian crewmembers</i>	<i>Russian crewmembers</i>
<i>Traditions</i>				
<i>Culture</i>				
<i>Religion</i>				
<i>National food</i>				

Другим завдання першого етапу роботи над кейсом було *continue the story*. Це дозволяло зануритись у ситуацію та в ході пізнавальної діяльності, використовуючи творчий підхід, представити свої думки. Наприклад: *Indian ship engineer was ill and used the pills with a specific smell; he was praying in his cabin*. Під час другого етапу роботи з метою визначення причин поганого запаху та шуму, курсантам було запропоновано прочитати продовження кейсу та відповісти на такі запитання: *What was the real reason for the smell?, What are the specific features of Sikhism religion?, How would you act in the same situation?* Отже, вивчення майбутніми фахівцями вищезазначеного кейсу-вправи сприяло розширенню соціокультурних знань, розвитку винахідливості, поліпшенню здатності спілкуватися англійською мовою.

Кейс-ситуація – це класичний кейс, що вимагає від того, хто навчається, аналізу ситуації. Під час застосування цього кейсу курсантам найчастіше ставилось запитання: «Чому ситуація набула такого розвитку і як становище можна виправити?». Реальна кейс-ситуація (у вигляді звіту про аварію (*accident report*)), яка виникла на борту судна, пропонувалася курсантам після вивчення відповідного навчального модуля. Спосіб її вирішення, як правило, розроблявся під час спільної діяльності викладача і курсантів. Наприклад, після вивчення модуля «*Anchorwork*» майбутні судноводії міжнародних рейсів розглядали випадок, який трапився на борту судна *Pasha Bulker* (додаток Е).

При вирішенні цього кейсу курсанти спочатку розглядали фото з місця подій та надавали відповіді на запитання. Аналізуючи, що саме призвело до аварії, вони припускали, моряки яких національностей могли працювати на борту судна, чи було порозуміння між ними, чи було ефективним спілкування між представниками команди містка. Завдяки такому завданню курсанти проявили наявний у них обсяг знань. Потім під час самостійної роботи вони ознайомилися з повним текстом кейсу.

Аналіз подій та умов, які призвели до аварійної ситуації на судні, здійснювався за чіткою схемою та включав декілька етапів (див. додаток Е). Відповіді курсантів на післятекстові питання в ході 1, 2 та 3 етапів дозволили перевірити наскільки вони зрозуміли прочитане та як аналізують інформацію, подану у кейсі. Під час 4 етапу роботи над кейсом вони продемонстрували набуті теоретичні знання. Наприклад, на запитання *Where should vessels be anchored in severe weather conditions?* майбутні судоводії міжнародних рейсів відповіли, що капітану у такій ситуації необхідно скерувати судно за межі порту у дрейф. До того ж курсанти дійшли висновку, що у подібній ситуації взаєморозуміння та толерантне ставлення між членами екіпажу набувають особливого значення для запобігання надзвичайних ситуацій та забезпечення безпеки на судні, особливо, якщо вони є представниками різних національностей. Під час 5 та 6 етапів проводилася робота в малих групах, де відбувалося обговорення основної проблеми. Курсанти характеризували характер капітана, його дії, національну приналежність. Результатом обміну думками стало розуміння мотивів, що спонукали капітана до дій, які призвели до негативних наслідків. Однією з причин було названо те, що капітан мав певні перепони в організації належного обміну інформацією між членами команди містка. Курсанти висловили думку, що це могло бути пов'язане з його національністю. Під час роботи над завданнями 7 та 8 етапів майбутні фахівці визначались, як би вони повели себе у подібній ситуації, тобто пропонували альтернативні дії для запобігання посадки судна на мілину,

розробляли план щодо їх реалізації. Курсанти дійшли висновку, що однією із головних передумов безпечної роботи судна є встановлення належного спілкування та взаєморозуміння між членами багатонаціонального екіпажу, що, у свою чергу, неможливе без сформованої соціокультурної компетентності представників команди судна.

Реальні кейс-ситуації широко використовувалися й при вивченні інших тем курсу «Англійська мова за професійним спрямуванням». Під час роботи над кейсами у курсантів формувалася соціокультурна компетентність, а особливо під час аналізу тексту, виявлення причин надзвичайної ситуації, з'ясування, чи можливо було уникнути аварії та в який спосіб. Сприяло цьому й те, що для використання кейс-методу було підібрано аутентичні тексти (репортажі з місця подій, уривки з художніх творів, газетні та журнальні статті, рекламні оголошення, звіти про розслідування морських аварій, спогади капітанів тощо).

У ході дослідження зроблено висновок, що кейс-метод не буде ефективним, якщо його відірвати від решти освітнього процесу. Тому кейс-метод застосовувався нарівні з іншими методами. При цьому об'єктивний критичний мінімум (або максимум) кейсів, який забезпечує цілісність певного курсу та досягнення поставлених навчальних цілей, визначався в залежності від інтелектуального та освітнього рівня експериментальної групи, а також від освітньої програми. Виявлено, що чим вищий рівень освітньої програми, тим легше та ефективніше працювати з кейсами.

Отже, зміст кейса відображав навчальні цілі. Використовувалися кейси короткі та довгі, які викладалися конкретно або узагальнено. Утримання від надмірно насиченої інформації та інформації, що не мала безпосереднього відношення до теми, що розглядалась, було дуже важливим. У цілому кейс містив дозовану інформацію, яка дозволила курсантам швидко зрозуміти суть тієї чи іншої проблеми та надати всі необхідні дані для її вирішення. Занадто великі кейси не використовувались, адже вони більш підходять для підсумкових занять.

Під час розв'язання кейса курсанти не тільки використовували отриманні знання, але й виявляли особисті якості, зокрема уміння працювати у групі, а також демонстрували рівень бачення ситуації та володіння іноземною мовою. Аналізуючи текст кейсу майбутні фахівці мали змогу переконатися, що використання англійської мови при спілкуванні з іншими суднами та береговими станціями є важливим чинником розуміння представників різних національностей [82]. Причому активність роботи кожного учасника експериментальної групи залежала від багатьох факторів, основними з яких були кількісний і якісний склад учасників, організаційна структура підгрупи, її розміщення, загальна організація роботи з кейсом, організація обговорення результатів, підведення підсумків.

На думку Н. Черненко, практичні заняття є основною формою для реалізації кейс-технологій, на якому поглиблюються та закріплюються знання з фахових і гуманітарних дисциплін, удосконалюються вміння та навички комунікації, формується мотивація до активного професійно-орієнтованого спілкування. Практичні заняття проводяться у невеликих групах, що сприяє встановленню атмосфери активної взаємодії та комунікації [73, с. 12]. Ми погоджуємось з точкою зору науковця і вважаємо, що практичне заняття також є відповідним ресурсом для використання таких методів навчання, як дебати, дискусії, метод мозкового штурму та ін.

З метою формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін використовувалися й різні види ігор: пізнавальні, рольові, сюжетно-рольові, ситуаційно-рольові, ділові та ін. Так, при вивченні курсантами «Філософії» ефективним виявилось використання таких рольових ігор, як: «Релігійні уподобання народів світу», «Національні релігії»; при вивченні «Історії та культури України» доречним виявилось проведення сюжетно-рольових ігор («Національні традиції України» та ін.), при вивченні «Психології» – ситуаційно-рольових («Готовність до роботи у багатонаціональному екіпажі» та ін.); при вивченні «Менеджменту морських

ресурсів» та «Географії судноплавства та океанські шляхи світу» – ділових («Населення основних морських шляхів Європи» та ін.).

При опануванні майбутніми судноводіями міжнародних рейсів «Англійської мови за професійним спрямуванням» досить ефективним для формування у них соціокультурної компетентності виявилось використання пізнавальних, рольових та сюжетно-рольових ігор. Наприклад, наприкінці вивчення теми «*Crewmembers' Duties*» на практичному занятті курсанти виконували різні види завдань, працюючи у закритих та відкритих парах, у невеликих групах. Метою заняття було вивчення, запам'ятовування, відпрацювання назв професій членів суднової команди. На цьому занятті на етапі продукування (*production*) була проведена сюжетно-рольова гра. Сюжет гри обирався заздалегідь, а саме: курсанти, виконуючи ролі членів екіпажу, імітували зустріч з менеджером по персоналу перед відправленням на судно, представляли себе та розказували про свої посадові обов'язки за умов, що вони були представниками різних національностей. Кожен учасник гри отримав картку з назвою професії на судні та заповнив форму, де вказувалися його персональні дані та посадові певного члена екіпажа (*Crew Assignment Form*) (додаток Ж). Менеджер по персоналу задавав питання стосовно посадових обов'язків та вирішував наскільки добре член екіпажу знає їх.

При вивченні теми «*Travelling abroad*», курсанти також приймали участь у грі, в ході якої вони спочатку висловлювали думки щодо запобігання вчиненню культурних помилок: «*How to avoid committing cultural faux pas?*». Ще одним завданням гри було *read the text and underline the countries and nationalities*. Під час виконання наступного завдання курсанти працювали у парах *in pairs, role-play the situation* за наступною ситуацією:

– *cadet A – Imagine that you have gone ashore in a foreign country; you want to ask the way to the nearest mall; but a foreigner doesn't want to speak to you (something is wrong with your behavior or gestures);*

– *cadet B – Try to find out the reason; explain the behavior of a seaman.*

Переможцем цієї гри стала група, яка швидше і правильніше виконала всі завдання. При цьому курсанти переконалися у тому, що знання мови тіла (жестів) необхідні не тільки під час подорожі до інших країн, але й для розуміння представників різних національностей на борту судна. Тому вивчення жестів що використовуються в інших країнах представниками різних національностей сприяло формуванню у майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів соціокультурної компетентності (додаток Л).

Під час формувального етапу педагогічного експерименту курсанти, які входили до експериментальної групи, мали можливість отримати соціокультурні знання під час спеціально організованих дискусій на заняттях із дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Наприклад, на заняттях з «Філософії» проводилися дискусії «Нам дійсно не потрібна релігія», «Особливості взаємовідносин на борту закордонного судна», на «Психології» – «Етнічні упередження: слідувати або заперечувати», на «Менеджменті морських ресурсів» – «Конфлікт культур: шляхи запобігання».

При вивченні «Англійської мови за професійним спрямуванням» (зокрема таких навчальних модулів, як: «*Free time*», «*People and Places*», «*Holidays*», «*Travel*», «*Home*» та ін.) курсанти опановували тему «*Food*», що надавало їм змогу познайомитися з кулінарними особливостями різних країн [81, с. 86]. Вони запам'ятовували назви країн та їх національні страви; розповідали про їжу, яка відносилась до здорового харчування; обирали ті страви, які хотіли б скуштувати; складали діалоги, імітуючи ситуації замовлення їжі у ресторані. Крім того, вони досить активно долучалися до дискусій, які проводилися у парах за такими питаннями: *What do you know about French food?*, *Have you ever tried it?* *What did you have?* Неабиякий інтерес виявили учасники експериментальної групи при визначенні власних кулінарних уподобань. Наприкінці вивчення теми «*Food*» курсанти продемонстрували свої проекти, розповіли про страви народів світу, які найбільш сподобались, і навіть, запропонували рецепти їх приготування.

З метою ознайомлення з певними акцентами представників різних національностей курсанти прослуховували аудіо записи вимови британців, індіанців, філіппінців та мешканців Східної Європи. З огляду на те, що для багатьох моряків англійська не є головною мовою спілкування, вони зазнають труднощі у розумінні словесних команд через різноманітність акцентів, із якими вони стикаються на борту закордонного судна. Прослуховуючи аудіо записи, майбутні судноводії мали можливість порівнювати особливості вимови різних національностей з метою усвідомлення існування різниці між ними та запобігання непорозуміннь під час роботи у багатонаціональному екіпажі [89].

На заняттях з «Англійської мови за професійним спрямуванням» ефективними для формування у майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів соціокультурної компетентності були також: дебати (*debate*), метод мозкового штурму (*brainstorming*), метод вирішення проблеми (*problem-solving*), проектна робота, моделювання ситуацій, робота в малих групах, презентації, інтерв'ю, пошук додаткової інформації та ін.

Ураховуючи те, що професійна діяльність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів буде відбуватися у багатонаціональному екіпажі, представники якого можуть мати різний рівень професійної підготовки, в тому числі низький, оволодіння навичками ведення дискусії та вміння переконувати співрозмовника у своїй правоті стануть таким фахівцям у нагоді та допоможуть їм досягти значних успіхів у роботі. Тому на заняттях з «Англійської мови за професійним спрямуванням» проводилися дебати.

Так, при вивченні теми «*Am I ready for my maritime career?*» проводились дебати «*The representatives of different nationalities should work together on board a ship*». У дебатах приймали участь дві команди та слухачі. Команда курсантів «*We are for*» брала на себе завдання підтвердити справедливість та істину твердження, тоді як друга команда «*We are against*» докладала всіх зусиль для повного й абсолютного спростування вищезазначеного твердження. При цьому для формування позитивного

враження, а також для переконання у своїй правоті курсанти використовували вербальні і невербальні засоби спілкування.

Використання дебатів у процесі соціально-гуманітарної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів сприяло вдосконаленню рівня соціокультурних знань, комунікативних навичок спілкування англійською мовою за професійним спрямуванням, умінь логічно й аргументовано викладати свою точку зору, залагоджувати конфлікти культурного характеру.

Відомо, що метод мозкового штурму (*brainstorming*) передбачає колективне обговорення проблеми та генерацію ідей. При цьому має бути повна свобода висунування варіантів рішення та розв'язування невідкладних завдань за дуже обмежений час. Беручи до уваги вищесказане, при вивченні теми «*Countries of the world*» з курсу «Англійська мова за професійним спрямуванням» курсанти генерували свої ідеї, асоціації та думки щодо прапорів країн світу, які були зображені на плакаті (додаток К).

За умов використання методу мозкового штурму курсанти обов'язково дотримувалися такого правила, як заборона критики. А викладачі стимулювали ініціативу, в тому числі незвичайну; прагнули, щоб курсанти висловлювали якомога більше ідей; уточнювали, комбінували, покращували запропоновані майбутніми фахівцями ідеї. Як результат, із великої кількості оригінальних ідей, які були запропоновані, обиралася найвдаліша, що була безпосередньо пов'язана з темою заняття, а саме: *the flags of the countries*.

Отже, використання методу мозкового штурму було спрямоване на вдосконалення соціально-гуманітарної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, зокрема, шляхом набуття ними знань про країни світу, їх прапори, менталітет та темперамент народів.

Аналогічну ціль переслідувало використання методу вирішення проблеми (*problem-solving*). Наприклад, у ході вивчення теми «*Meeting people*» курсанти у групах виконували різні завдання пов'язані з розвитком комунікативних умінь спілкування англійською мовою: розповідали про себе і свою родину; країну, де народилися; ставили запитання про культурні

пам'ятки та ін. Тобто вони не тільки вдосконалювали навички використання англійської мови у соціокультурному контексті, а також училися правильно поводити себе у групі, дотримуючись певних правил. Далі курсанти вирішували проблему, яка стосувалася правил спілкування у багатомовному середовищі. При цьому шляхом комплексної генерації ідей було складено перелік основних правил, дотримання яких сприяє створенню позитивної робочої атмосфери, забезпечує безпечну роботу у багатонаціональному екіпажі. Серед них: *be friendly, polite to all crewmembers; do not separate yourself by insufficient level of language or ethnic group.*

У ході вивчення теми «*Crewmembers' ranks of managerial and operational levels*» курсанти ознайомились із фатальним випадком, який стався з членом багатонаціонального екіпажу, після того, як капітан судна відмовив йому у розмові та попросив прийти наступного дня [80, с. 14]. Під час аналізу ситуації майбутні судноводії міжнародних рейсів не тільки продемонстрували знання професійних обов'язків капітана, але й вирішили проблему щодо його обов'язків як лідера та менеджера мультинаціонального екіпажа. Серед запропонованих ідей, курсанти визначили такі: *enhance good interpersonal relationship among crewmembers to perform operations smoothly and safely on board; avoid politics on ships; fight stress on board a foreign ship.*

Таким чином, аналіз ситуації та робота щодо визначення обов'язків капітана багатонаціонального екіпажу сприяли розумінню майбутніми судноводіями особливої ролі лідера на судні, його вмінь створювати позитивне, продуктивне та толерантне середовище, ураховуючи потреби представників різних національностей.

Використання методу вирішення проблеми (*problem-solving*) не лише сприяло розвитку критичного та творчого мислення, комунікативних здібностей, умінь генерувати соціокультурні знання та вирішувати проблеми у повсякденній професійній діяльності у багатомовному середовищі, а й допомогло майбутнім судноводіям міжнародних рейсів удосконалити навички врегулювання міжетнічних конфліктів на борту закордонного судна.

Вирішувати проблеми курсанти навчалися і на заняттях з теми «*Non-emergency first aid*» під час роботи над проектом «*Crewmembers' diseases*», в ході якої вони з'ясовували найбільш характерні та найбільш поширені серед членів екіпажу судна – представників тієї чи іншої країни хвороби. В результаті такої роботи виявлено, що найчастіше представники різних країн хворіють гіпертонією, а також окреслено можливі шляхи попередження цієї хвороби та її лікування, що знайшло відображення у проектній роботі, яка була продемонстрована курсантами [додаток И].

Ураховуючи те, що метою соціокультурної освіти є комунікативна підготовка курсантів до міжкультурного іншомовного спілкування у професійних сферах [37; 84], соціокультурне збагачення їхнього світогляду, який відображає людські цінності в процесі розвитку духовно багатой, високоморальної особистості майбутнього фахівця, здатного вирішувати творчі завдання, організація освітнього процесу вибудувалась так, щоб іноземна (зокрема, англійська) мова вивчалася як феномен національної культури народу, як модель бачення світу цим народом. За цих умов курсанти відчували себе практично на рівних з носієм мови в ситуаціях повсякденного та професійно-орієнтованого спілкування. Ефективність формування соціокультурної компетенції забезпечувалася шляхом залучення курсантів до діяльності, яка надавала можливості для професійно орієнтованого спілкування англійською мовою. Адже необхідно володіти не тільки знаннями мови, але й культурою спілкування, знати особливості мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови у певних ситуаціях спілкування. Отже, головною метою курсу «Англійська мова за професійним спрямуванням» було насичення змісту навчання інформацією про мовну культуру народів, мова яких вивчалася. На заняттях з цього курсу у курсантів розвивались складові соціокультурної компетентності, як: країнознавча, лінгвокраїнознавча та соціолінгвістична.

Важливими формами організації навчання, за визначенням В. Смелікової, є самостійна та індивідуальна роботи, мета яких поглибити і

закріпити знання, а також застосувати їх на практиці. Самостійна робота передбачає домашнє опрацювання вивченого матеріалу без участі викладача [63, с. 197]. У ході самостійної роботи майбутні судноводії міжнародних рейсів мали можливість ознайомитися зі спеціальною морською літературою, яка включала соціокультурну інформацію, зокрема морські газети та журнали, мемуари капітана Ллойда «200 речей, які б я хотів знати перед тим, як стати капітаном» [85], працю морського спеціаліста та науковця Т. Андреса (Т. Andres) «Розуміння філіппінського моряка: його поведінку, цінності та реалії» [79]. У такий спосіб курсанти в позааудиторний час вивчали особливості роботи судноводіїв у багатонаціональних екіпажах, що позитивно впливало на поглиблення соціокультурних знань майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів. Подальше формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів відбувалось під час проходження плавальної практики, коли вони мали можливість і були вимушені безпосередньо спілкуватися з членами міжнаціонального екіпажу.

Третя педагогічна умова (занурення курсантів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації наближені до реальної професійної діяльності) реалізовувалася шляхом створення навчального інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища спрямованого на формування у майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів соціокультурної компетентності. Це передбачало широке залучення різноманітних ресурсів: інформаційних (навчальні програми, навчальні посібники, підручники, конспекти та плани занять, методичні рекомендації), комунікаційних (інформаційно-комунікаційні технології, комунікаційні ресурси та сервіси), людських (професорсько-викладацький склад, досвідченні судноводії міжнародних рейсів в якості наставників та консультантів), а також запровадження спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів».

Професійна іншомовна комунікативна компетенція курсанта, на думку К. Бойко, виступає насамперед як здатність здійснювати комунікативну

мовленнєву поведінку згідно із завданнями гіпотетичних ситуацій іншомовного спілкування. У вивченні іншої мови відтворюється зовнішня, знакова подібність, а не цілісний зміст професійної діяльності, пов'язаної з використанням іноземної мови [8, с. 151]. Вищезазначене дозволяє констатувати, що при підготовці фахівців морської галузі особливого значення набуває те, як навчання іноземної мови пов'язане з формуванням професійної компетентності (зокрема, соціокультурної), наскільки щільно відбувається цей процес та як глибоко занурюються в нього курсанти.

Під час дослідження з метою занурення курсантів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації наближені до реальної професійної діяльності практичні заняття з англійської мови (наприклад, у Херсонській державній морській академії) мали систематичний характер і відбувалися п'ять разів на тиждень. Такі заняття спрямовувалися на поглиблення і розширення професійних знань та мали на меті навчити курсантів розв'язувати специфічні завдання за фахом. До того ж, у цьому закладі дотримуючись чинних правил, майбутні фахівці постійно занурюються в іншомовне середовище, яке для них створюють викладачі кафедри англійської мови в судноводінні. Занурення курсантів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації наближені до реальної професійної діяльності відбувалося також під час різних видів практик та самоосвіти.

Задля занурення майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації наближені до реальної професійної діяльності ми намагалися створити таке освітнє середовище, яке відповідало б розвитку сучасної науки та техніки, сприяло б процесу навчання. Необхідна була навчальна платформа, яка може об'єднати викладачів, адміністраторів і курсантів в одну надійну, безпечну та інтегровану систему для створення персоналізованого навчального середовища, де суб'єкти навчальної діяльності можуть отримати доступ до необхідних матеріалів у будь-який час та в будь-якому місці [10, с. 181].

Однією з таких платформ обрано електронну платформу Moodle [45], використання якої для вивчення майбутніми морськими фахівцями соціально-гуманітарних дисциплін («Філософія», «Історія та культура України», «Психологія», «Менеджмент морських ресурсів», «Географія судноплавства та океанські шляхи світу», «Англійська мова за професійним спрямуванням») значно вдосконалює освітній процес.

Автором концепції навчальної платформи Moodle є австралієць Мартін Догіамас (Martin Dougiamas), який проектував систему як інструментальний засіб дистанційного розширення можливостей викладання. Досвід використання навчальної платформи Moodle узагальнено А. Андрєєвим [2], Ю. Триусом [68], О. Анісімовим [3] та ін. Зокрема, О. Анісімов детально описав можливості системи, надав рекомендації щодо створення навчального курсу в цілому та роботи з окремими елементами [3, с. 95]. Ю. Триус приділив увагу засобам створення тестових завдань і тестів у системі Moodle, а також організації автоматизованого контролю і оцінювання навчальних досягнень студентів у системі електронного навчання (e-learning) [68, с. 65]. Багато авторів досліджували використання системи Moodle у навчальному процесі, у тому числі на заняттях із англійської мови.

Застосування системи Moodle для навчання майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів соціально-гуманітарним дисциплінам надало викладачам численні можливості, такі як: можливість мати навчально-методичне забезпечення соціально-гуманітарних дисциплін у структурованому вигляді; використовувати текстові матеріали (у форматах .doc, .odt, .html, .pdf), графічні, аудіо, відео-матеріали у різних форматах та через додаткові плагіни; можливість використовувати зручний інструментарій для обліку та контролю навчальної діяльності курсантів, наприклад можливість отримання детального звіту щодо роботи як окремого курсанта, так і групи в цілому.

Щодо можливості здійснення комп'ютерного тестування, навчальною платформою Moodle передбачено створення багатьох типів завдань різного

рівня складності, у тому числі творчих, що дозволило об'єктивно оцінювати рівень знань курсантів та заощаджувати час на перевірку робіт.

Перевагами використання системи електронного навчання Moodle при вивченні соціально-гуманітарних дисциплін для курсантів стали, наприклад: можливість додаткового опрацювання навчального матеріалу у привабливій та інтерактивній формі; можливість доступу до логічно структурованого та укомплектованого навчально-методичного матеріалу, що покращує умови для самостійного опанування змістом соціально-гуманітарних дисциплін; можливість опанування навчального матеріалу в будь-який час доби.

Наприклад, при вивченні майбутніми судноводіями міжнародних рейсів «Англійської мови за професійним спрямуванням» застосування системи Moodle (<http://mdl.ksma/ks/ua/>) [57] полягало в тому, що курсанти мали можливість поглибити соціокультурні знання, дізнатися про особливості професійної діяльності представників різних національностей, переглянути відео, зрозуміти вимову членів багатомовної команди, відповісти на запитання, виконати письмові завдання самостійно у зручний для них час та підтримувати зв'язок з викладачем.

Так, при вивченні теми «*First Aid on board*» курсанти переглядали відео, у якому йшлося про фактори впливу на серцеві захворювання представників різних рас та етнічних груп («*Race and ethnicity cardiovascular factors*») та відповісти на запитання (рис. 3.3, 3.4).

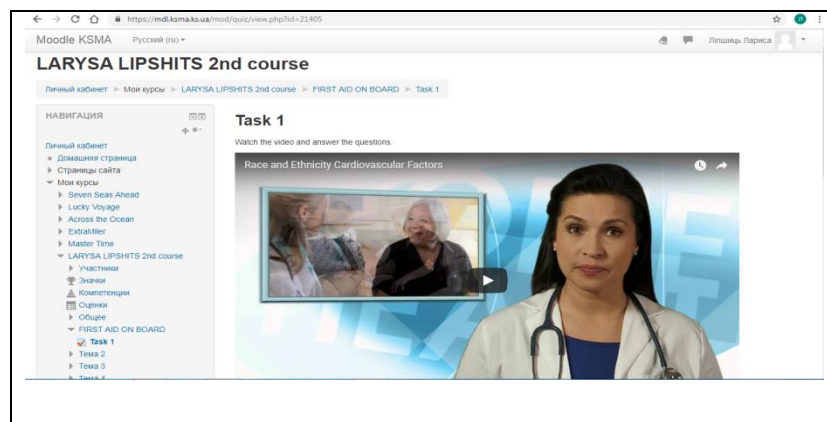
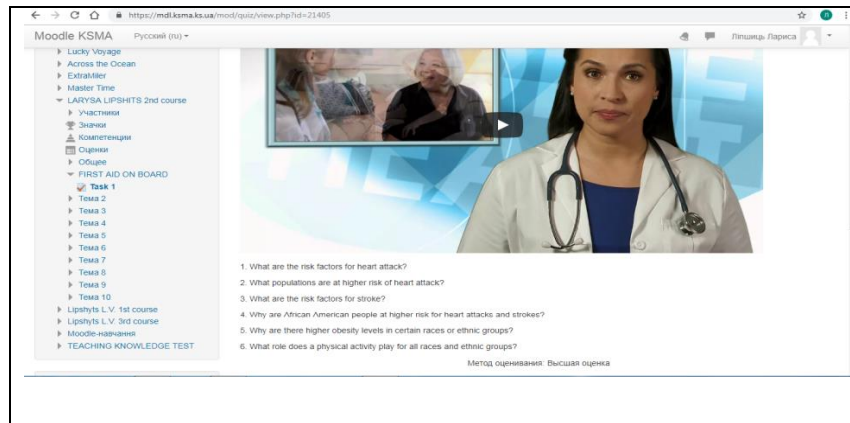

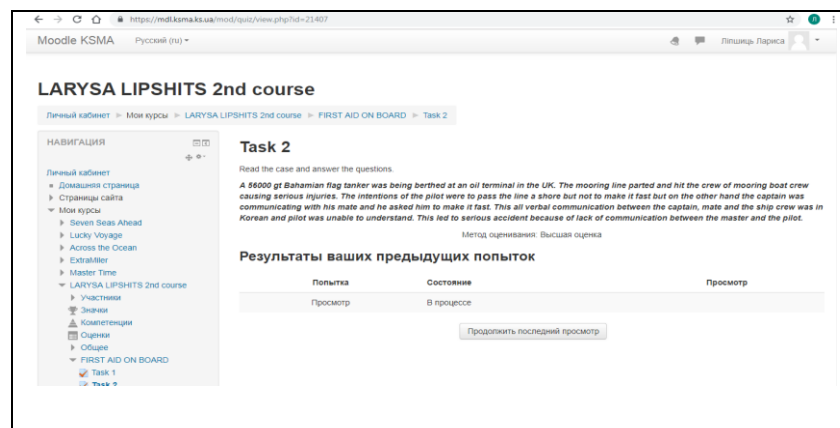
Рис. 3.3. Завдання 1 (перегляд відео) до теми «*First Aid on board*»

Рис. 3.4. Завдання 1 (відповіді на запитання) до теми «First Aid on board»

У такий спосіб майбутні судноводії поглибили соціокультурні знання про національності та етнічні групи, які знаходяться у групі ризику щодо розвитку серцевих захворювань та випадків; шляхи запобігання хворобам серця.

Також, курсанти ознайомились з міні-кейсом про ушкодження члена екіпажу при швартуванні внаслідок мовних непорозумінь між лоцманом та капітаном (рис. 3.5).

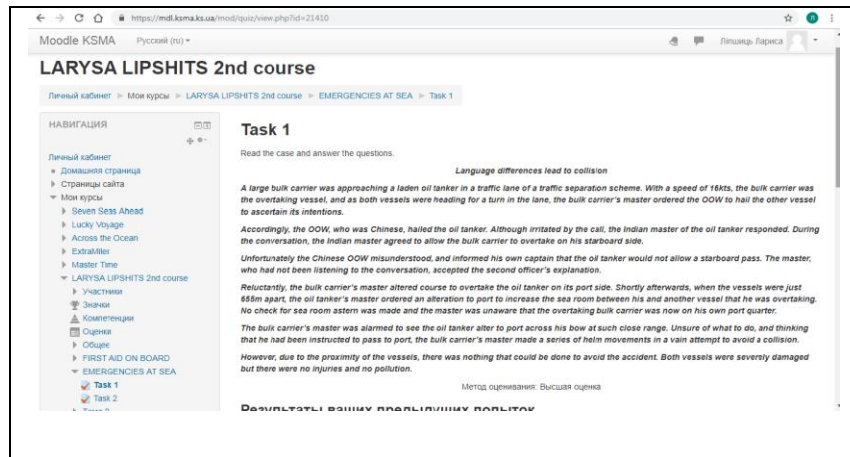

Рис. 3.5. Завдання 2 до теми «First Aid on board»

Отже, вивчення кейс-випадку майбутніми судноводіями сприяло усвідомленню необхідності опанування англійською мовою професійного спрямування та використання її під час виконання небезпечних видів робіт на борту судна з багатонаціональним екіпажем з метою збереження безпеки та запобігання травм.

У ході вивчення теми «Emergencies at Sea» курсанти ознайомились із аварійною ситуацією, яка трапилась між балкерним судном та танкером («Language differences lead to collision»). Вахтовий помічник балкера з Китаю

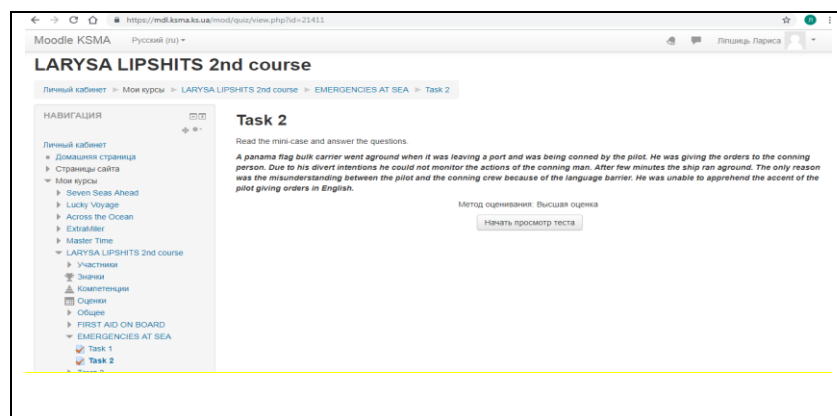
не зрозумів капітана танкера з Індії, внаслідок чого ці судна зіткнулись (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Завдання 1 до теми «Emergencies at Sea»

Завдяки зануренню у реальне професійне середовище майбутні судноводії усвідомили зв'язок між достатнім рівнем володіння англійською мовою та можливістю виникнення надзвичайної ситуації на судні, а також необхідність вивчення особливостей вимови представників різних національностей.

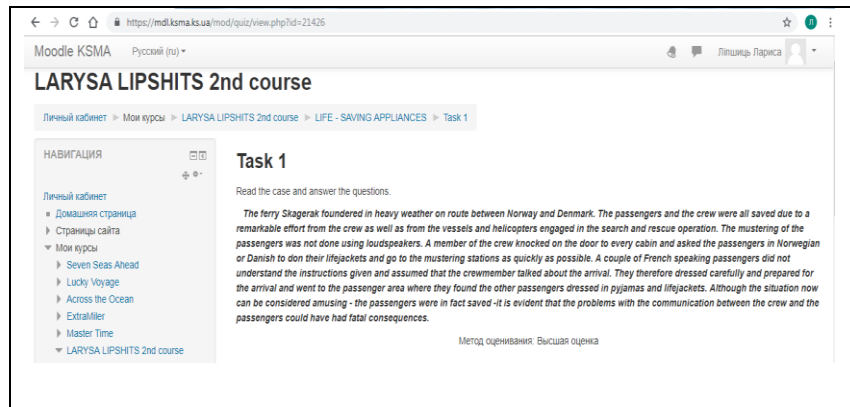
Також, аналіз ситуації, яка подана у завданні 2 до цієї ж теми, сприяв розумінню майбутніми судноводіями міжнародних рейсів необхідності вивчення особливостей вимови представників різних національностей (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Завдання 2 до теми «Emergencies at Sea»

Оскільки використання англійської мови на борту закордонного судна є обов'язковим, особливо у випадку, коли представники різних національностей взаємодіють між собою, показовою у цьому сенсі була

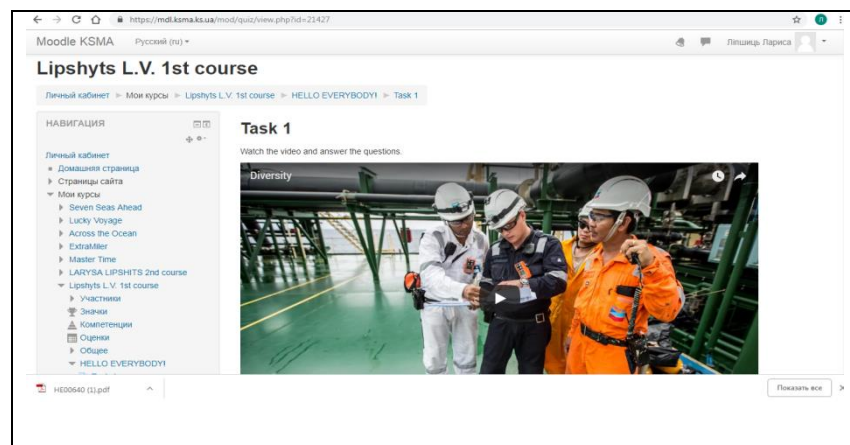
ситуація, яку проаналізували курсанти під час вивчення теми «*Life-saving appliances*» (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Завдання 1 до теми «*Life-saving appliances*»

Вивчення цієї ситуації не тільки поглибило знання курсантів щодо видів рятувальних засобів та дій у надзвичайних ситуаціях, а також сприяло розумінню використання англійської мови для координації дій під час лиха на судні з представниками різних національностей.

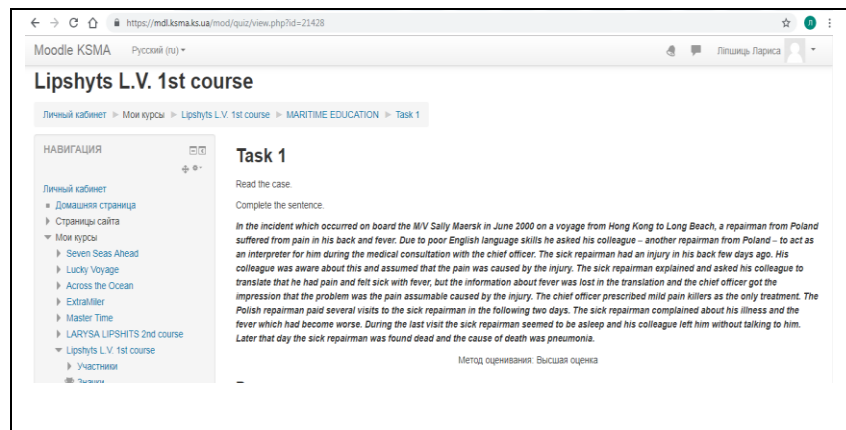
Залучення курсантів до багатонаціонального середовища закордонного судна відбувалось шляхом перегляду ними відео «*Diversity*» у процесі вивчення теми «*Hello everybody!*» (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Завдання 1 до теми «*Hello everybody!*»

У такій спосіб майбутні судноводії дізналися більше про представників різних національностей, які частіше співпрацюють у міжнародних рейсах. Виконання завдання до теми «*Hello everybody!*» сприяло усвідомленню курсантами переваг роботи у багатокультурному середовищі.

Під час вивчення теми «*Maritime Education*» курсанти ознайомились з фатальним випадком, який стався з членом екіпажу із Польщі (рис. 3.10).

Рис. 3.10. Завдання 1 до теми «Maritime Education»

У ході аналізу трагічної ситуації, курсанти дійшли висновку, що для збереження власної безпеки, володіння достатнім рівнем англійської мови є обов'язковим для спілкування в умовах багатомовного та мультикультурного екіпажу.

Отже, віртуальний засіб електронного навчання, якою є відкрита платформа системи Moodle, пропонує безліч можливостей, а саме: розробка і керування дистанційним курсом «Англійська мова за професійним спрямуванням», проведення і оцінювання тестування. У такий спосіб майбутні судноводії міжнародних рейсів мають додатковий час для занурення з метою отримання соціокультурних знань для використання їх у подальшій професійній діяльності у багатомовному середовищі на борту закордонного судна.

Занурення курсантів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації наближені до реальної професійної діяльності відбувалося й під час вивчення ними спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів» (див. додаток 3). Метою спецкурсу стала підготовка соціокультурно-компетентних майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів здатних до професійно-орієнтованого міжкультурного спілкування у мультинаціональному екіпажі. Відповідно до цієї мети було визначено ключові завдання спецкурсу: оволодіння теоретичними аспектами соціокультурної освіти; формування позитивної

мотивації до професійної діяльності у мультинаціональному екіпажі; формування умінь комунікативної поведінки у міжкультурному середовищі.

Спецкурс поєднував два взаємопов'язаних модулі: «Теоретичні аспекти соціокультурної освіти» та «Практичні аспекти соціокультурної підготовки майбутніх судноводіїв до роботи у мультинаціональному екіпажі». При опануванні цих модулів для курсантів (учасників експериментальної групи) проводилися інтерактивні та проблемні лекції, використовувалися презентації, методи мозкового штурму, дискусії, рольових ігор, організовувалися круглі столи, майстер класи, проектні роботи та ін.

Програма спецкурсу розрахована на 42 години, з яких 12 годин відведено на лекції, 8 – на семінарські заняття, 10 – на практичні заняття, 12 – на самостійну роботу курсантів. Розподіл годин на різні форми роботи, а також їх тематика були орієнтовними і за потреби могли змінюватися, але при збереженні загальної кількості годин, що відводилися на опанування спецкурсу.

Тематика занять обох змістових модулів підібрана з урахуванням того, що професійна діяльність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів відбуватиметься у багатонаціональному середовищі, яке характерне для тих країн, представники яких частіше за все працюють на закордонних судах.

Оскільки використання англійської мови у професійній діяльності в умовах мультинаціонального екіпажу судноводіями міжнародних рейсів є обов'язковим, у спецкурсі теоретична інформація та практичні завдання подавалися здебільшого англійською мовою.

При вивченні курсантами спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів» особлива увага зверталася на формування у них міжкультурних умінь та навичок, які включали: здатність знайти спільне в рідній та іноземній культурі; культурну чутливість і здатність визначити й використати стратегії для контакту з представниками інших культур; здатність виконувати роль культурного посередника між рідною культурою та іноземною, успішно долати

міжкультурні непорозуміння та конфліктні ситуації; здатність долати стереотипи у стосунках та ін.

Дослідження довело, що впровадження спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів» дозволило оптимізувати процес формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів. Зокрема, курсанти успішно оволоділи соціокультурними знаннями, у них підвищилася мотивація до роботи у мультинаціональному екіпажі, сформувалася готовність до міжкультурного спілкування.

Таким чином, упровадження обґрунтованих у дослідженні педагогічних умов довело їх ефективність щодо формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, що було підтверджене результатами дослідно-експериментальної роботи, аналіз яких представлено в наступному структурному підрозділі дисертації.

3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Останні тенденції розвитку та вимоги морського ринку праці призводять до перегляду системи професійної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, враховуючи формування їх соціокультурної компетентності.

На думку Є. Іванченко, все більше роботодавців останнім часом звертають увагу не тільки на професійну, а й на психологічну сумісність кожного кандидата на посаду команди, з якою він буде працювати. Зокрема особливу увагу приділяють ставленню та способам поведінки здобувача в передконфліктній, конфліктній та післяконфліктній ситуаціях [20, с.111]. Така тенденція потребує особливої уваги у морській транспортній сфері, тому що актуалізуються проблеми, які пов'язані з міжособистісними конфліктами представників багатьох національностей, які працюють на

одному судні упродовж декілька місяців. Отже, виникає нагальна потреба забезпечити майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів не тільки професійними, але й соціокультурними знаннями.

З цією метою було проведено дослідно-експериментальну роботу, яка здійснювалася в кілька етапів (діагностичний, пізнавальний, діяльнісний), що в сукупності надали можливість реалізувати оновлений зміст соціально-гуманітарної підготовки у закладах вищої морської освіти. Кожен етап мав свою мету, передбачав використання відповідних форм і методів, певний результат.

На першому (діагностичному) етапі за мету обрано визначення рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, шляхів розв'язання виявлених суперечностей, створення мотивації до навчання, відбір стратегій самореалізації. Основними формами, що використовувалися на цьому етапі, були: комплексне діагностування, тренінги, індивідуальна підготовка. Застосовувалися інтерактивні методи, аналіз і самоаналіз, тестування та ін.

Під час проведення діагностичного етапу здійснено комплексну діагностику курсантів, з'ясовано наявні потреби і мотиви, визначено суперечності між реальним і необхідним рівнем сформованості соціокультурної компетентності, з'ясовано рівень теоретичної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів та усвідомлення ними власних можливостей. Крім того, цей етап мав на меті утворення мотивів, які є визначальними для формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів. Важливою складовою діагностичного етапу стало самовизначення майбутніх фахівців, яке виявлялося в тому, що потреби й мотиви усвідомлювалися ними й формулювалися у вигляді цілей. На цьому етапі після постановки мети відбувалося визначення конкретних шляхів її досягнення, критеріїв оцінювання, іншими словами, мета перетворювалась на завдання. Діагностичний етап було завершено детальним плануванням, що включало складання програми навчання, яка орієнтована на конкретні освітні

потреби, цілі навчання та досвід; відбір змісту соціально-гуманітарних дисциплін; стан підготовки та когнітивні особливості майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

На другому (пізнавальному) етапі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів метою обрано реалізацію соціально-гуманітарної підготовки відповідно до розробленої програми. Результатом діяльності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів на цьому етапі стало узагальнення, зіставлення, переоцінка ними ролі соціокультурної компетентності у власній професійній діяльності, переоцінка рівня власної соціокультурної компетентності, позитивні зміни в розвитку спеціальних компетенцій. Ефективними формами досягнення поставленої мети були практичні заняття, майстер-класи, захист проектів та ін. Серед найбільш ефективних методів були такі: моделювання ситуацій, ділові ігри, кейс-метод та ін.

Другий етап характеризувався конкретною послідовністю дій. Мета дії, спосіб дії, результат дії виступали структурними ланцюжками етапу. Цей етап був тісно пов'язаний із входженням майбутнього судноводія міжнародних рейсів як суб'єкта освітнього процесу в соціокультурний простір, наприклад при проходженні практики на закордонному судні. У процесі пізнавальної діяльності майбутніми фахівцями здійснювалось засвоєння соціокультурної інформації, тобто відбувався процес сприймання, осмислення, розуміння, узагальнення, закріплення, застосування соціокультурних знань.

Основною метою третього (діяльнісного) етапу було застосування майбутніми судноводіями на практиці одержаних соціокультурних знань, умінь, навичок, наприклад, під час перебування у багатонаціональному екіпажі, а також, представлення результатів самостійної діяльності. Результатом цього етапу стало усвідомлення майбутніми фахівцями особистісного зростання. Також була організована самостійна діяльність курсантів з метою використання на практиці одержаних соціокультурних

знань, умінь взаємодіяти з представниками інших національностей, навичок спілкування, якостей та представлення результатів діяльності шляхом залучення до реального соціокультурного середовища. Характерною рисою діяльнісного етапу була значна тривалість у часі, оскільки він охоплював всі періоди навчання, в тому числі практику на морських судах.

У разі успішної реалізації соціокультурних знань з представниками різних національностей спостерігались підвищення у майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів самооцінки, відсутність невпевненості, тривожності, стійке бажання подальшого розвитку соціокультурної компетентності. Ефективними формами роботи стали конференції, консультування, круглі столи, а серед методів – дискусії, самоаналіз, інтерактивні методи.

Нижче представлені результати дослідно-експериментальної роботи, які засвідчують ефективність обґрунтованих педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

Наведемо порівняльний аналіз результатів діагностики рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, отриманих під час констатувального і контрольного етапів педагогічного експерименту. Діагностика рівнів сформованості (низький, середній, високий) соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів здійснювалася за такими критеріями: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний.

У дослідженні взяли участь 238 курсантів закладів вищої морської освіти (із них 120 осіб – експериментальна група та 118 – контрольна).

Рівень сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів за мотиваційним критерієм оцінювався відповідно до виділених показників за допомогою таких методик: методика визначення мотивації навчання (В. Каташев), методика визначення мотивації успіху та страху невдачі (А. Реан), діагностика мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях (І. Ладанова, В. Уразєва).

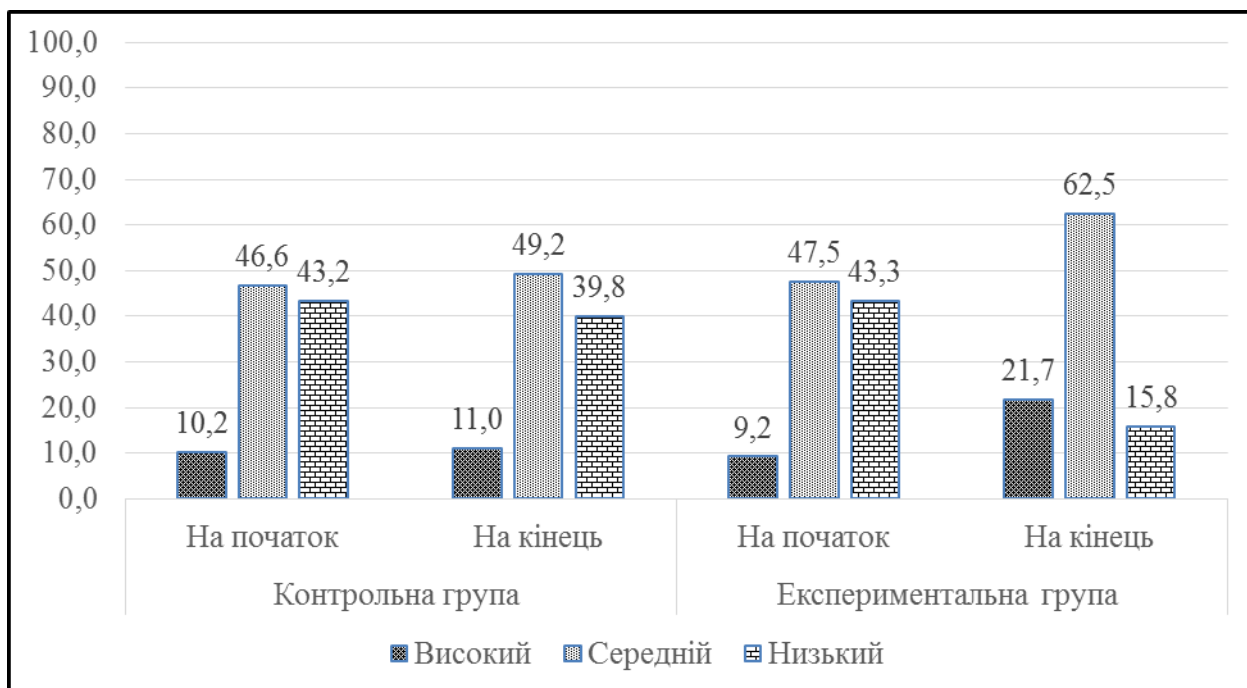
Результати цих досліджень на констатувальному етапі педагогічного експерименту показали, що низький рівень сформованості мотиваційного критерію переважав в обох групах (контрольна група (КГ) – 43,2 %; експериментальна група (ЕГ) – 43,3 %).

Під час експерименту навчання курсантів, які входили до контрольної групи, здійснювалося за традиційною системою, що передбачає певний вплив на мотиваційну сферу особистості. Тому спостерігалися незначні позитивні зрушення: число майбутніх судноводіїв із низьким рівнем сформованості соціокультурної компетентності за мотиваційним критерієм зменшилося на 3,4 %, а з середнім – збільшилося на 2,6 %.

В ході формувального етапу педагогічного експерименту для курсантів, які входили до експериментальної групи, було проведено низку різноманітних заходів (зустрічі з роботодавцями, майстер-класи, тренінги, спілкування з курсантами-іноземцями та ін.). Це викликало істотні зміни у мотивації членів експериментальної групи. Число курсантів із низьким рівнем розвитку мотиваційного критерію зменшилося на 27,5 %, з середнім та високим рівнем збільшилося відповідно на 15,0 % та 12,5 %.

Таким чином, отримані результати (показники в експериментальній групі, на відміну від контрольної) засвідчили, що рівень сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів за мотиваційним критерієм має більш виражену позитивну динаміку. Про позитивні зміни в мотивації до підвищення рівня соціокультурної компетентності у майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів свідчить активна участь представників експериментальної групи у процесі навчання та практичній діяльності.

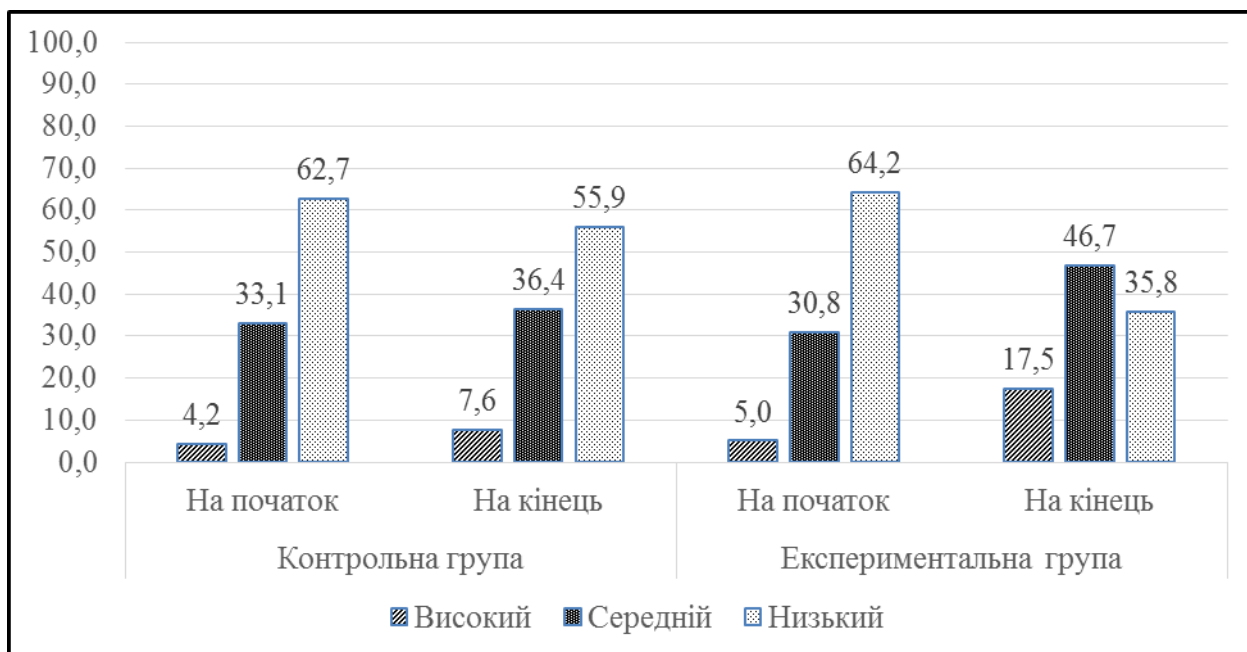
Узагальнені результати вимірювань рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів за мотиваційним критерієм представлено на рис. 3.11.

Рис. 3.11. Динаміка мотиваційного критерію соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів

Аналіз змін, які характеризують рівень знань курсантів (когнітивний критерій), теж характеризується позитивними зрушеннями.

Динаміку когнітивного критерію соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів зображено на рис. 3.12.

Рис. 3.12. Динаміка когнітивного критерію соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів

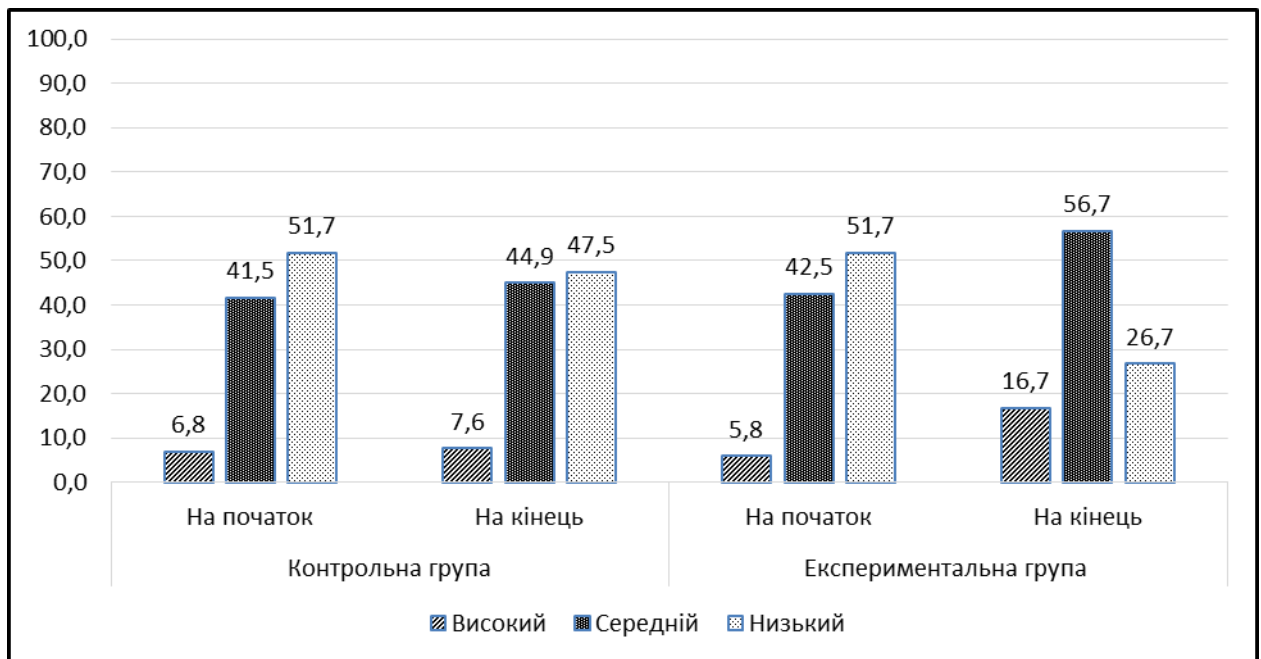
Як видно з рисунка 3.12, при застосуванні запропонованої методики в процесі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів динаміка когнітивного критерію в експериментальній групі була позитивною: число курсантів із низьким рівнем – зменшилося з 64,2 % до 35,8 % (–28,4 %). Тоді як у контрольній групі – зменшилося на незначний відсоток, а саме: з 62,7 % до 55,9 % (–6,8 %); число курсантів із середнім рівнем збільшилося в експериментальній групі з 30,8 % до 46,7 % (+15,9 %), а у контрольній – з 33,1 % до 36,4 % (+3,3 %). Число курсантів з високим рівнем в експериментальній групі збільшилося на 12,5 % у той час як у контрольній групі – лише на 3,4 %.

Такі зміни когнітивного критерію в експериментальній групі можна пояснити ретельно розробленим і адаптованим навчально-методичним забезпеченням, зокрема спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів», застосуванням інноваційних методик та ін.

Щодо діяльнісного критерію, то його показники були безпосередньо пов'язані із відпрацюванням умінь ефективно застосовувати та реалізовувати соціокультурну діяльність; виявленням стійкості використання отриманих соціокультурних знань; адекватності комунікативної поведінки серед представників різних культурних спільнот, релігій, традицій; здатності до соціокультурного міжособистісного спілкування, взаємодії з суб'єктами соціально-професійної діяльності різних національностей згідно морально-етичних норм; умінь моделювати професійні ситуації, які потребують вияву особистих моральних якостей та вирішувати поставлені у них завдання; дотриманням професійного такту у конфліктних ситуаціях.

За цим критерієм також наявні позитивні зрушення (рис. 3.13).

Рис. 3.13. Динаміка діяльнісного критерію соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів

Аналізуючи отримані дані можна зафіксувати в експериментальній групі збільшення числа курсантів із високим рівнем з 5,8 % до 16,7 % (+10,9 %), а в контрольній групі – з 6,8 % до 7,6 % (+0,8 %).

В експериментальній групі аналогічні зрушення відбулися стосовно числа курсантів із середнім рівнем: з 42,5 % до 56,7 % (+14,2 %). Що стосується низького рівня, то зменшення числа курсантів в цій групі становить 25,0 %.

Є певні зрушення у кількості курсантів, які мали середній рівень, і в контрольній групі. Так, до проведення експерименту відсоток осіб із середнім рівнем прояву критерію становив 41,5 %, а після – 44,9 % (+3,4 %). Ці зміни можна пояснити тим, що додатково вплинули результати оцінювання зазначеної якості за запропонованою нами методикою, що надало поштовх для самовдосконалення курсантів, указало напрями їхнього професійного та особистісного зростання, а отже, навчання за традиційною системою також дало позитивний результат. Зменшення числа курсантів із низьким рівнем в експериментальній та контрольній групах становило відповідно 25,0 % та 4,2 %.

Узагальнені результати формувального етапу педагогічного експерименту (за вищеназваними критеріями) представлено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Узагальнені результати експериментального дослідження
рівнів сформованості соціокультурної компетентності
майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів**

Рівні сформованості соціокультурної компетентності	Контрольна група (118 осіб)				Експериментальна група (120 осіб)			
	до експерименту		після експерименту		до експерименту		після експерименту	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Мотиваційний критерій								
Високий	12	10,2	13	11,0	11	9,2	26	21,7
Середній	55	46,6	58	49,2	57	47,5	75	62,5
Низький	51	43,2	47	39,8	52	43,3	19	15,8
Усього	118	100	118	100	120	100	120	100
Когнітивний критерій								
Високий	5	4,2	9	7,63	6	5,0	21	17,5
Середній	39	33,1	43	36,44	37	30,8	56	46,7
Низький	74	62,7	66	55,93	77	64,2	43	35,8
Усього	118	100	118	100	120	100	120	100
Діяльнісний критерій								
Високий	8	6,8	9	7,6	7	5,8	20	16,7
Середній	49	41,5	53	44,9	51	42,5	68	56,6
Низький	61	51,7	56	47,5	62	51,7	32	26,7
Усього	118	100	118	100	120	100	120	100

Динаміку рівнів соціокультурної компетентності курсантів, які входили до контрольної та експериментальної груп, подано в таблиці 3.2.

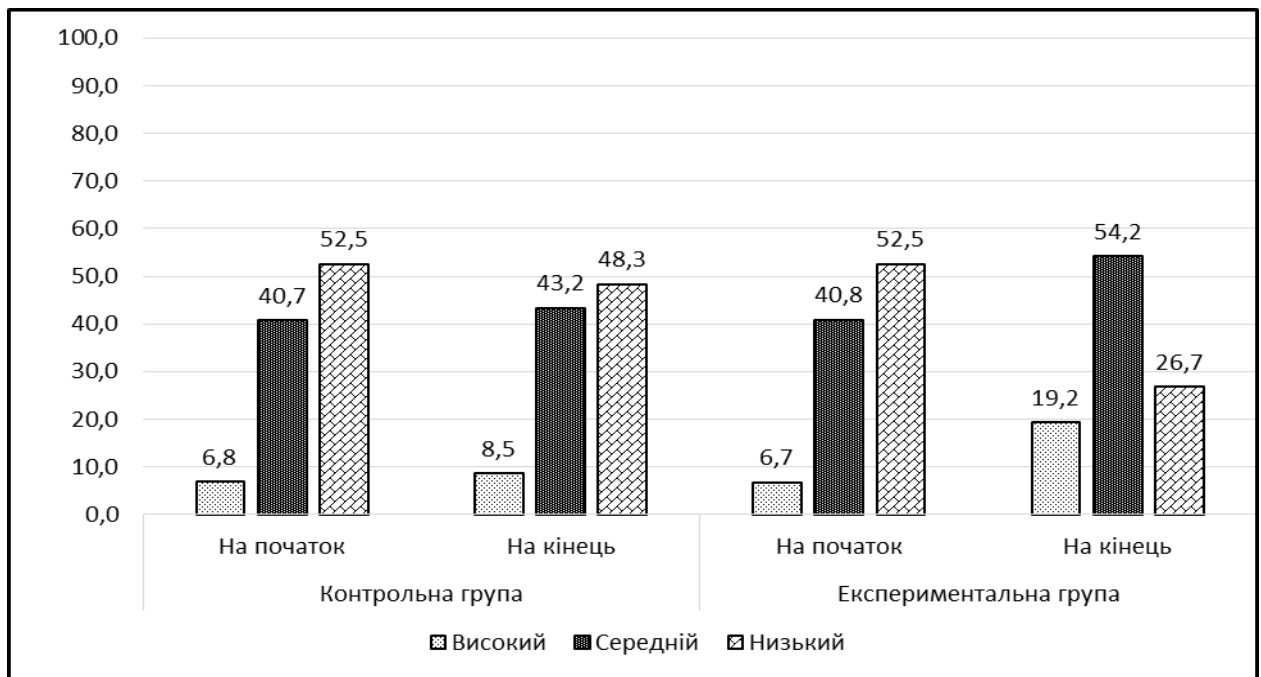
Таблиця 3.2

**Динаміка рівнів соціокультурної компетентності
майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів**

Рівні сформованості соціокультурної компетентності	Контрольна група (118 осіб)				Експериментальна група (120 осіб)			
	до експерименту		після експерименту		до експерименту		після експерименту	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Високий	8	6,8	10	8,5	8	6,7	23	19,2
Середній	48	40,7	51	43,2	49	40,8	65	54,2
Низький	62	52,5	57	48,3	63	52,5	32	26,6
Усього	118	100,0	118	100,0	120	100,0	120	100,0

Як видно з таблиці 3.2, у динаміці формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, які входили до експериментальної групи, відбулися суттєві зміни. Кількість курсантів з низьким рівнем у цій групі зменшилася на 25,9 %, із середнім і високим – збільшилася відповідно на 13,4 % і 12,5 %.

Графічно загальний рівень сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів зображено на рис. 3.14.

Рис. 3.14. Загальний рівень соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів

Відмітимо, що рівень сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів розраховувався за показниками, які були отримані за експертними картками. При цьому у ході констатувального етапу педагогічного експерименту і після його закінчення рівні сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів за окремими критеріями визначалися за допомогою однакових методик.

Ми розраховували загальний рівень сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів за формулою:

$$K = \frac{m + 0,5p}{Q}, \quad (3.1)$$

де: К – коефіцієнт рівня сформованості критерію; m – кількість показників, що мають високий рівень прояву; p – кількість показників, що мають середній рівень прояву; n – кількість показників, що мають низький рівень прояву; Q – загальна кількість показників ($Q = m + p + n$).

У випадку, якщо $0 < K < 0,33$, рівень сформованості вважали низьким; при $0,33 \leq K < 0,66$ – середнім; при $0,66 \leq K < 1$ – високим.

Таким чином, отримані дані засвідчили, що після проведення експерименту, кількість курсантів з низьким рівнем сформованості соціокультурної компетентності зменшилася на 25,9 %, кількість курсантів із середнім – збільшилася на 13,4 %, а з високим рівнем – збільшилася на 12,5 %.

Отже, проведене дослідно-експериментальне дослідження довело ефективність упровадження моделі, педагогічних умов, а також запровадження під час аудиторної та позааудиторної роботи низки заходів спрямованих на формування у майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів соціокультурної компетентності (зокрема, спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів»).

Результати експериментального дослідження було математично опрацьовано, а отримані дані підтвердили підвищення рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

Математико-статистична обробка результатів експерименту здійснювалась за допомогою критерію χ^2 Пірсона [5, с. 100].

Критерій χ^2 (хі-квадрат) застосовується для порівняння розподілів об'єктів двох сукупностей за станом деякої властивості на основі вимірювань за шкалою найменувань цієї властивості у двох незалежних вибірках із сукупностей, які розглядаються.

Для застосування критерію необхідно, щоб виконувалися наступні вимоги: обидві вибірки випадкові; вибірки незалежні, і члени кожної вибірки незалежні між собою; шкала вимірювань може бути не вище шкали найменувань з кількома (в нашому випадку трьома) категоріями.

Спочатку на констатувальному етапі експериментального дослідження нами робилося припущення про те, що контрольна та експериментальна групи не повинні істотно відрізнятися на рівні значущості 0,05.

Було сформульовано дві гіпотези:

H_0 : між контрольною та експериментальною групами немає істотних відмінностей.

H_1 : між контрольною та експериментальною групами наявні істотні відмінності.

Групи порівнювалися попарно. Значення статистики критерію χ^2 було розраховано за формулою [52, с. 101]:

$$\chi^2 = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \sum_{i=1}^c \frac{(n_1 \cdot O_{2i} - n_2 \cdot O_{1i})^2}{O_{1i} + O_{2i}}, \quad (3.2)$$

де: n_1, n_2 – обсяги вибірок; O_{1i}, O_{2i} – кількість елементів відповідної вибірки, що належать до i -ого рівня; k – кількість рівнів.

В нашому випадку: $n_1 = 120$ (обсяг експериментальної групи), $n_2 = 118$ (обсяг контрольної групи), $k = 3$ (кількість рівнів – три: високий, середній, низький).

Обчислене за такою формулою значення χ^2 називається емпіричним або спостережувальним значенням критерію.

Обраховане на основі інформації про результати експерименту число $\chi^2_{\text{спост}}$ порівнюється із відомим критичним значенням критерію $\chi^2_{\text{крит}}$, яке приводиться для декількох рівнів значущості. Рівень значущості – це вірогідність помилки, що полягає у відхиленні нульової гіпотези (гіпотеза про відсутність відмінностей у характеристиках експериментальної і контрольної груп), тобто вірогідність того, що різниця вважається суттєвою,

а вона, насправді, випадкова. У педагогічних дослідженнях зазвичай обмежуються рівнем значущості $\alpha=0,05$, тобто допускається не більше ніж 5% можливість помилки. Прийmemo рівень значущості $\alpha=0,05$.

Критичне значення $\chi^2_{\text{крит}}$ розраховується за відповідною таблицею значень статистики χ^2 для ступенів вільності $\nu = c - 1$ (де c – кількість рівнів, $c = 3$) та рівня значущості $\alpha = 0,05$. В нашому випадку $\chi^2_{\text{крит}} = 5,991$.

Якщо $\chi^2_{\text{спост}}$ виявиться менше $\chi^2_{\text{крит}}$, то приймається гіпотеза H_0 , а гіпотеза H_1 відхиляється.

Якщо ж $\chi^2_{\text{спост}}$ буде більшим, ніж $\chi^2_{\text{крит}}$, то приймається гіпотеза H_1 , що свідчить про наявність істотних відмінностей між групами.

На констатувальному етапі експерименту були отримані наступні значення $\chi^2_{\text{спост}}$:

- для мотиваційного критерію: $\chi^2_{\text{спост}} = 0,18$;
- для когнітивного критерію: $\chi^2_{\text{спост}} = 0,42$;
- для діяльнісного критерію: $\chi^2_{\text{спост}} = 0,22$.

Всі отримані значення менші ніж критичне $\chi^2_{\text{крит}} = 5,991$, що свідчить про відсутність істотних відмінностей між контрольною та експериментальною групами на початку формувального експерименту.

Після проведення формувального експерименту було отримано наступні дані $\chi^2_{\text{спост}}$:

- для мотиваційного критерію: $\chi^2_{\text{спост}} = 34,66$;
- для когнітивного критерію: $\chi^2_{\text{спост}} = 27,95$;
- для діяльнісного критерію: $\chi^2_{\text{спост}} = 27,98$.

Всі отримані значення менші ніж критичне $\chi^2_{\text{крит}} = 5,991$, що свідчить про відсутність істотних відмінностей між контрольною та експериментальною групами після проведення констатувального експерименту.

Аналогічно обчислювалося значення критерію для загального рівня навченості і виявилось, що $\chi^2_{\text{спост}} < \chi^2_{\text{крит}}$, а після проведення формувального експерименту $\chi^2_{\text{спост}} > \chi^2_{\text{крит}}$, що дозволило зробити висновок

про підвищення рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

Отримані дані засвідчили, що впровадження у закладах вищої морської освіти обґрунтованих в ході дослідження педагогічних умов, розробленої моделі та спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів» є доцільним, оскільки позитивно вплинуло на зростання рівня сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів [36, с. 174].

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів професійної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у морських закладах вищої освіти. Подальші напрямки наукового пошуку можуть бути спрямовані на пошук шляхів удосконалення навчально-методичного забезпечення процесу формування соціокультурної компетентності як складової професійної освіченості майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

Висновки до третього розділу

У дослідженні на основі вивчення широкої джерельної бази та досвіду підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів в закладах вищої морської освіти України розроблено модель формування у них соціокультурної компетентності, в якій гармонійно поєднано п'ять самостійних взаємопов'язаних блоків: цільовий; теоретико-методологічний; змістовий; технологічний; оцінювально-результативний.

Цільовий блок містить мету (формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін) та завдання (поглиблення знань, умінь і навичок соціокультурного змісту; реалізація особистісного соціокультурного потенціалу в межах багатонаціонального середовища).

Теоретико-методологічний блок поєднує основні підходи (компетентнісний, комунікативний, соціокультурний, просторово-

середовищний, особистісно-діяльнісний) та принципи (діалогу культур, оптимальності навчання, системності, гуманістичності), які покладено в основу формування досліджуваного явища.

У змістовому блоці представлено перелік соціально-гуманітарних дисциплін («Філософія», «Психологія», «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Історія та культура України». «Менеджмент морських ресурсів», «Географія судноплавства та океанські шляхи світу») та спецкурс «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів», вивчення яких дозволяє підвищити ефективність формування у майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів соціокультурної компетентності.

Складові технологічного блоку (форми: лекції, практичні заняття, майстер-класи, конференції; методи: рольові ігри, моделювання ситуацій, кейс-метод, дискусії, бесіди, дебати, мозковий штурм, демонстрації; засоби: автентичні тексти, засоби масової інформації, електронні засоби, мережа Інтернет, мультимедійні засоби) окреслюють шляхи формування соціокультурної компетентності у процесі соціально-гуманітарної підготовки.

Оцінювально-результативний блок містить критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний), відповідні показники, рівні (високий, середній, низький) сформованості соціокультурної компетентності, очікуваний результат.

Виявлено, що впровадження розробленої у процесі дослідження моделі може бути ефективним лише за певних педагогічних умов, до яких віднесено: 1) забезпечення позитивної мотивації майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів до формування соціокультурної компетентності як чинника розвитку їх професіоналізму; 2) удосконалення соціально-гуманітарної підготовки курсантів шляхом насичення її навчальним матеріалом соціокультурного спрямування та використання традиційних й інноваційних форм і методів

навчання; 3) занурення курсантів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації наближені до реальної професійної діяльності.

Реалізація першої педагогічної умови передбачала розвиток мотиваційної сфери курсантів через створення професійно-мотиваційного середовища. Це відбувалося шляхом пояснення майбутнім фахівцям, як на заняттях, так і під час позааудиторної діяльності, важливості оволодіння соціокультурною інформацією для подальшої успішної професійної діяльності на борту закордонного судна. Неабиякий вплив на формування позитивної мотивації здійснювало й відвідування курсантами презентацій відомих крьюінгових компаній, які співпрацюють із закордонними судовласниками, з метою ознайомлення з вимогами до підбору кадрів та рівня їх компетентності; підготовка до успішного проходження співбесіди щодо працевлаштування на закордонних суднах з багатонаціональним екіпажем; залучення досвідчених капітанів, старших помічників міжнародних рейсів до проведення практичних занять та виховних заходів; обмін досвідом зі студентами старших курсів, які вже проходили практику на борту закордонного судна, зустрічі з випускниками, які працюють судоводіями міжнародних рейсів у мультинаціональних екіпажах.

Друга педагогічна умова передбачала, насамперед, насичення соціально-гуманітарних дисциплін соціокультурним матеріалом. При цьому поєднувалися традиційні (лекції, семінарські та практичні заняття, кураторські години тощо) та інноваційні (проведення практичних занять за схемами «презентація, практика, продукування» (PPP), «задіяти, активізувати, вивчити, активізувати» (EASA), використання автентичних матеріалів, контекстного мовного інтегрованого навчання (CLIL), кейс-методу, методу мозкового штурму, проведення круглих столів, майстер-класів, запрошення до участі у позааудиторній роботі іноземних студентів, підготовка курсантів до участі у олімпіадах та конференціях) форми і методи організації навчальної та виховної роботи з курсантами. Внаслідок

зазначеного більшість курсантів навчилися мислити нестандартно, знаходити оригінальні рішення, розробляти проекти.

Третя педагогічна умова реалізовувалася шляхом створення інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища, яке дозволяло б курсантам зануритися у навчальні професійно-орієнтовані ситуації наближені до реальної професійної діяльності. Це передбачало широке залучення різноманітних ресурсів: інформаційних (навчальні програми, навчальні посібники, підручники, конспекти та плани занять, методичні рекомендації), комунікаційних (інформаційно-комунікаційні технології, комунікаційні ресурси та сервіси), людських (професорсько-викладацький склад, досвідченні судноводії міжнародних рейсів в якості наставників та консультантів), а також запровадження спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів» як для поглиблення знань курсантів соціокультурного характеру та формування у них позитивної мотивації до професійної діяльності, так і для набуття вмінь комунікативної поведінки у міжкультурному середовищі.

Отримані результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили її ефективність. Зокрема, відбулися суттєві зміни у динаміці формування соціокультурної компетентності в учасників експериментальної групи. Кількість курсантів з низьким рівнем у цій групі зменшилася на 25,9 %, із середнім і високим – збільшилася відповідно на 13,4 % і 12,5 %. У контрольній групі ці зміни не були значущими.

Результати експериментальної роботи вказують на доцільність упровадження розробленої моделі та педагогічних умов формування соціокультурної компетентності у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

Основні положення третього розділу висвітлено в публікаціях автора [30; 31; 32; 33; 34; 36; 37; 38; 39; 40; 41; 42; 43; 84]

Список використаних джерел у третьому розділі

1. Ананьева М. В. Рольова гра як ефективний засіб розвитку інтегративного мотиву у вивченні іноземної мови / М. В. Ананьева, Г. І. Бокшань // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 7-8 квітня 2011 року). – Херсон : Видавництво Херсонського державного морського інституту, 2011. – С. 111–112.
2. Андреев А. В. Практика электронного обучения с использованием Moodle / А. В. Андреев, С. В. Андреева, И. Б. Доценко. – Таганрог : Изд-во ТТИ ЮФУ, 2008. – 146 с.
3. Анисимов А. М. Работа в системе дистанционного обучения Moodle : [учеб. пособ.] / А. М. Анисимов. – 2-е изд. испр. и дополн. – Харьков, 2009. – 292 с.
4. Аргунова Т. Г. Применение кейс-метода в образовательном процессе и методической работе ССУЗА : [науч.-метод. пособ.] / Т. Г. Аргунова. – М., 2007. – 104 с.
5. Афанасьев В. В. Теория вероятностей: в вопросах и задачах : [уч. пособ.] / В. В. Афанасьев. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ им. К. Д. Ушинского, 2004. – 250 с.
6. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / Ю. К. Бабанский ; [сост. Ю. К. Бабанский]. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.
7. Байденко В. И. Болонский процесс: структурная реформа высшего образования Европы / В. И. Байденко. – М., 2002. – 127 с.
8. Бойко К. Л. Формування компетентного фахівця вищого морського навчального закладу / К. Л. Бойко // Педагогічний альманах : [зб. наук. праць / редкол В. В. Кузьменко (голова) та ін.]. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. – Випуск 33. – С. 150–154.
9. Вишпольська В. Ф. Застосування кейс-методу у професійній підготовці фахівця з міжнародних економічних відносин / В. Ф. Вишпольська

// Наукові записки : [зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова]. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. (82). – С. 25–33.

10. Головіна С. В. Можливості використання платформи e-learning Moodle для удосконалення процесу навчання англійської мови за професійним спрямуванням у морському коледжі / С. Головіна // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали IV Всеукр. (з міжнародною участю) наук.-практ. конф. (Херсон, 21-22 вересня 2017 р.). – Херсон : Херсонська державна морська академія, 2017. – С. 180–184.

11. Гончаренко Л. А. Засоби мотивування студентів-судноводіїв до роботи в мультинаціональному екіпажі у процесі вивчення фахових дисциплін / Л. А. Гончаренко, О. О. Сморочинська // Педагогічний альманах : [зб. наук. праць / ред. кол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.]. – Херсон : РПО, 2012. – Випуск 15. – С. 127–132.

12. Гребенькова Г. В. Кейс-метод у професійному навчанні [Електронний ресурс] / Г. В. Гребенькова // НМЦ ПТО, Одес. обл. – Режим доступу : <http://docus.me/d/904577>.

13. Гришанова Н. А. Развитие компетентности специалистов как важнейшее направление реформирования профессионального образования / Н. А. Гришанова // Квалиметрия в образовании: методология и практика : материалы десятого симпозиума (Москва, 4-5 апреля 2002 г.) / под. науч. ред. Н. А. Селезневой, А. И. Субетто. – М., 2002. – Кн. 6. – С. 86.

14. Деркач А. А. Педагогическая эвристика: Искусство овладения иностранным языком / А. Деркач, С. Щербак. – М. : Педагогика, 1991. – 224 с.

15. Джумаева Н. Э. Педагогические термины и понятия / Н. Э. Джумаева, А. Р. Сохибов. – КАРШИ : Каршинский государственный университет, 2014. – 70 с.

16. Дмитренко Т. А. Методика преподавания английского языка в вузе : [учеб. пособ.] / Т. А. Дмитренко. – М. : МЭЛИ, 2009. – 92 с.

17. Добрынина Т. Н. Интерактивное обучение в системе высшего образования : [монография] / Т. Н. Добрынина. – Новосибирск : Изд. НГПУ, 2008. – 183 с.

18. Доможирова М. А. Деловая игра в обучении профессионально-ориентированному общению на иностранном языке студентов неязыковых вузов : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.08 / Доможирова М. А. – СПб, 2002. – 180 с.

19. Заболотська О. О. Формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників у професійній підготовці : [монографія] / О. О. Заболотська. – Херсон : Айлант, 2006. – 304 с.

20. Іванченко Є. А. Динаміка результатів діагностики рівнів сформованості готовності майбутнього економіста до запобігання і розв'язання конфліктів у професійній діяльності під час функціонування системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів / Є. А. Іванченко // Педагогічний альманах : [зб. наук. праць / ред. кол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.]. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. – Випуск 23. – С.111–117.

21. Каніболоцька О. А. Метод case-study у процесі навчання студентів немовних спеціальностей у вищій школі / О. А. Каніболоцька // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. / орг. ком. Н. Є. Огороднік. – Херсон : ХДМА, 2013. – С. 202–205.

22. Келембет Р. Формування соціокультурної компетенції студентів на заняттях з англійської мови / Р. Келембет, О. Пейчева // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми : Сумський ДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – Випуск 5. – С. 239–245.

23. Китайгородская Г.А. Интенсивное обучение иностранным языкам: теория и практика / Г.А. Китайгородская. – М. : Русский язык, 1992. – 254 с.

24. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь : [для студ. высш. и сред. пед. учеб. завед.] / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 176 с.

25. Кудрявцева В. Ф. Реалізація контекстного компоненту на комунікативних заняттях за структурою ППП / В. Ф. Кудрявцева // Педагогічний альманах : [зб. наук. праць / ред. кол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.]. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти 2016. – Випуск 31. – С. 106–108.

26. Кузнецова М. Н. Лингвометодические основы использования ролевой игры как средство формирования навыков межкультурного общения на иностранном языке : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / М. Н. Кузнецова. – М., 2011. – 272 с.

27. Кузьмина Н. В. Основы вузовской педагогики / Н. В. Кузьмина. – Л., 1972. – 311 с.

28. Кукушин В. С. Теория и методика обучения / В. С. Кукушин. – Ростов н/Д. : Феникс, 2005. – 474 с.

29. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – М., 1999. – 288 с.

30. Липшиц Л. В. Компетентностный подход при формировании социокультурной личности будущего судоводителя / Н. В. Слюсаренко, Л. В. Липшиц // Вестник Приамурского государственного университета им. Шолом Алейхема. – 2015. – № 1(18). – С. 100–108.

31. Липшиц Л. В. Структурные компоненты модели формирования социокультурной компетентности будущих судоводителей международных рейсов / Н. В. Слюсаренко, Л. В. Липшиц // Доклады Казахской академии образования. – № 1. – 2017. – С. 21–30.

32. Ліпшиць Л. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення англійської мови / Л. В. Ліпшиць // Педагогічний альманах : [зб. наук. праць / ред.

кол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.]. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. – Вип. 15. – С. 178–182.

33. Ліпшиць Л. В. Особливості моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв / Л. В. Ліпшиць // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали IV Всеукр. (з міжнародною участю) наук.-практ. конф. (Херсон, 21-22 вересня 2017 р.). – Херсон: ХДМА, 2017. – С. 68–72.

34. Ліпшиць Л. В. Теоретико-методичні аспекти формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв: навч.-метод. посіб. / Л. В. Ліпшиць. – Херсон: Айлант, 2018. – 107 с.

35. Ліпшиць Л. В. Module 3. Bridge Procedure / Across the Ocean : навч. посіб. / [В. Ф. Кудрявцева, Т. Я. Богодист, Ю. С. Кльопка, Л. В. Ліпшиць, Ю. В. Петровська, О. О. Фролова]. – Херсон : ТОВ «ВКФ«СТАР»ЛТД», 2017. – 256 с.

36. Ліпшиць Л. В. Динаміка результатів діагностики рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Ліпшиць // Педагогічний альманах : [зб. наук. праць / ред. кол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.]. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. – Вип. 37. – С. 169–174.

37. Ліпшиць Л. В. Оцінювання комунікативної компетенції студентів при навчанні англомовного професійно орієнтованого читання / Л. В. Ліпшиць // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 7-8 квіт. 2011 р.). – Херсон : Херсонський державний морський інститут, 2011. – С. 76–78.

38. Ліпшиць Л. В. Розвиток умінь англомовного говоріння у студентів морських спеціальностей / Л. В. Ліпшиць // Новітні напрями навчання англійської мови професійного спрямування : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (Херсон, 31 березня 2010 р.). – Херсон : Херсонський державний морський інститут, 2010. – С. 53–55.

39. Ліпшиць Л. В. Форми і методи формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв / Л. В. Ліпшиць // Таврійський вісник освіти. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – № 4 (56). – С. 52–56.

40. Ліпшиць Л. В. Формування у студентів англомовної соціокультурної компетенції / Л. В. Ліпшиць // Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 420-річчя від дня народження) : матеріали Всеукр. пед. читань (Херсон, 27 березня 2012 р.) / за заг. ред. В. В. Кузьменка, О. В. Рідкоус. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. – С. 43–45.

41. Ліпшиць Л. В. Спецкурс як засіб формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Ліпшиць // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів : ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф», 2016. – Вип. 140. – С. 44–47.

42. Ліпшиць Л. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв при вивченні соціально-гуманітарних дисциплін / Л. В. Ліпшиць // Питання. Відповіді. Гіпотези: наука ХХІ сторіччя : зб. наук. докладів за матеріалами міжнар. наук-практ. конф. (Гданськ, 30-31 травня 2014 р.). – Варшава, 2014. – Ч. 3. – С. 101–105.

43. Ліпшиць Л. В. Роль викладача в формуванні соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Ліпшиць // Педагогические основы становления субъектности в образовательном пространстве: проблема, поиск, решение : сб. науч. трудов участников междунар. науч.-практ. конф. (Биробиджан, 29 октября 2013 г.) / под ред. Р. К. Серёжниковой. – Биробиджан : ФГБОУ ВПО «ПГУ им. Шолом-Алейхема», 2013. – С. 154–160.

44. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручн. для студ. класичн. пед. і лінгвіст. ун-тів / [О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско,

Г. Е. Борецька та ін.] ; за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – Київ : Ленвіт, 2013. – 590 с.

45. Офіційний сайт системи Moodle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moodle.org>. – Назва з екрану.

46. Павелко В. В. Формування знань і умінь молодших школярів у процесі навчання засобами наочності і моделювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 «Теорія навчання» / Павелко Вікторія Вікторівна. – К., 2009. – 20 с.

47. Павлютенков Є. М. Моделювання педагогічних процесів / Є. М. Павлютенков // Управління школою. – 2007. – № 10 (166). – С. 2–16.

48. Педагогический словарь : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / [В. И. Загвязинский, А. Ф. Закирова, Т. А. Строкова и др.] ; под ред. В. И. Загвязинского, А. Ф. Закировой. – Издательский центр «Академия», 2008. – 352 с.

49. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / [З. П. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова та ін.] ; за ред. З. Н. Курлянд. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2005. – 339 с.

50. Петровский А. В. Основы педагогики и психологии высшей школы / А. В. Петровский. – М., 1986. – 257 с.

51. Петухова Л. Є. Трисуб'єктна дидактика в моделі інноваційного розвитку освітніх систем [Електронний ресурс] / Л. Є. Петухова. – Режим доступу : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_65/15.pdf

52. Петухова Л. Є. До питання про трисуб'єктну дидактику / Л. Є. Петухова, О. В. Співаковський // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2007. – № 5 (61). – С. 7–9.

53. Подліняєва О. О. Розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів історії і суспільствознавства у післядипломній освіті : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Подліняєва Оксана Олександрівна. – Херсон, 2014. – 259 с.

54. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук-метод. посіб. / [О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун]. – К. – Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

55. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : КІС, 2004. – С. 16–25.

56. Равен Джон. Педагогическое тестирование: проблемы обсуждения перспективы / Джон Равен ; [пер. с англ.]. – Изд. 2-е, испр. – М. : Когито-Центр, 2001. – 142 с.

57. Система електронного навчання Херсонської державної морської академії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mdl.kσμα/ks/ua/> - Назва з екрану.

58. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики / М. Н. Скаткин. – 2-е изд. – М. : Педагогика, 1984. – 96 с.

59. Словарь-справочник по педагогике [авт.-сост. В. А. Мищериков ; под общ. ред. П. И. Пидкасистого]. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.

60. Слюсаренко Н. В. Освітній простір майбутнього менеджера освітньої галузі / Н. В. Слюсаренко // Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід (Херсон, 10-11 листопада 2016 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 41–43.

61. Слюсаренко Н. В. Організація виховної роботи класного керівника: теорія, досвід / Н. В. Слюсаренко, Л. О. Щербина // Печатное слово. – 2005. – № 1/12. – С. 71–76.

62. Слюсаренко Н. В. Формування соціокультурної особистості майбутнього судноводія на засадах компетентнісного підходу / Н. В. Слюсаренко, Л. В. Ліпшиць // Людинознавчі студії : [зб. наук. праць / Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І.Франка / ред. кол. Н. Скотна (гол. ред.),

М. Чепіль (ред. розділу) та ін.]. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2014. – Випуск 29. – С. 173–181.

63. Смелікова В. Б. Підготовка майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування засобами кейс-технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Смелікова Вікторія Борисівна. – Херсон, 2017. – 305 с. – Режим доступу : http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/Diss_Smelikova.pdf?id=efd01a06-5a09-43db-ab0a-fd883c15c74e.

64. Современный словарь по педагогике [сост. Е. Рапацевич]. – Мн. : Современное слово, 2011. – 928 с.

65. Співаковський О. В. Філософія трисуб'єктної дидактики в системі підготовки майбутнього вчителя початкових класів [Електронний ресурс] / О. В. Співаковський. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/search?q=співаковський+трисуб'єктна+дидактика>.

66. Сучасний словник іншомовних слів [уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К., 2006. – 789 с.

67. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : [учеб. пособ.] / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – 624 с.

68. Триус Ю. В. Система електронного навчання ВНЗ на базі Moodle : метод. посіб. / Ю. В. Триус, І. В. Герасименко, В. М. Франчук ; за ред. Ю. В. Триуса. – Черкаси, 2012. – 220 с.

69. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / М. М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с.

70. Фролова О. О. Педагогічні умови формування соціокультурної компетенції у процесі підготовки майбутніх судноводіїв до професійно-орієнтованого спілкування / О. О. Фролова // Наукові записки. Серія «Філологічні науки» : [зб. наук. праць / відп. ред. Г. В. Самойленко]. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – Кн. 2. – С. 183–184.

71. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской //

Интернет-журнал "Эйдос". – 2005. – 12 декабря – Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.html>.

72. Черненко Н. І. Модель професійної підготовки робітників морського транспорту / Н. І. Черненко // «Проблеми і перспективи розвитку освіти» (Київ, 25-26 березня 2016 р.). – Херсон : Видавничий дім "Гельветика", 2016. – С. 115–118.

73. Черненко Н. І. Педагогічні умови реалізації андрагогічного підходу у професійній підготовці робітників морського транспорту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Черненко Наталія Іванівна. – Херсон, 2016. – 20 с.

74. Черненко Н. І. Рольові ігри як ефективна форма підготовки фахівця до професійної діяльності // Педагогічний альманах : [зб. наук. праць / ред. кол. В. В. Кузьменко та ін.]. – Херсон : РПО, 2011. – Вип. 11. – С. 215–219.

75. Шарко В. Д. Методологічні засади сучасного уроку : [посіб. для вчит. І студ.] / В. Д. Шарко. – Херсон : Вид-во ХНТУ, 2009. – 111 с.

76. Штофф В. А. Введение в методологию научного познания : [учеб. пособ.] / В. А. Штофф. – Л., 1972. – 191 с.

77. Щерба С. П. Філософія : [підруч.] / С. П. Щерба, О. А. Загладь. – К. : Кондор, 2011. – 548 с.

78. Across the Ocean : навч. посіб. / [В. Ф. Кудрявцева, О. В. Зейфрід, Л. В. Ліпшиць та ін.]. – Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2016. – 254 с.

79. Andres T. Understanding the Filipino Seaman: his values, attitudes and behavior / Andres T. – Manila : Denklav Maritime Agency, 1991. – 28 p.

80. Beacon, Skuld Magazine. Mind your crew – a cautionary tale. – Oslo, Norway, 2009. – Issue 194. – 20 p.

81. Hugh Dellar. Outcomes Elementary Student's Book / Hugh Dellar, Andrew Walker. – Heinle Cengage Learning EMEA, Cheriton House, North Way, Andover, Hampshire SP10 SBE United Kingdom, 2011. – 184 p.

82. Hughes T. H. The use of English as a Standard Marine Language in Ship to Ship and Ship to Shore Communications. Vainio J. (Ed) The Second

International Conference on Maritime Terminology. – Turku, Finland. – Centre for Maritime Studies – University of Turku. – 2000. – P. 17–23.

83. IMO Model Course 3.17 Maritime English. – London : International Maritime Organization, 2000. – 297 p.

84. Lipshyts L. V. Criteria and system for writing communicative competencies assessment / L. V. Lipshyts // Впровадження компетентнісного підходу в умовах комунікативного навчання: досягнення та виклики : матеріали наук.-метод. конф. (Херсон, 20 травня 2015 р.). – Херсон : ХДМА, 2015. – С. 117–122.

85. Lloyd C. M. In Command ... 200 things I wish I'd know before I was Captain / C. M. Lloyd. – Livingstone : Witherby Seamanship International Ltd., 2008. – 228 p.

86. Lucky Voyage : [навч. посіб.] / В. Ф. Кудрявцева, К. Л. Бойко, Л. В. Ліпшиць, О. О. Фролова. – Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2014. – 248 с.

87. Manage It. Student's book : навч. посіб. / [В. Ф. Кудрявцева, С. Л. Барсук, Л. В. Ліпшиць, О. Л. Мороз, В. Б. Смелікова]. – Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2014. – 210 с.

88. MRM Cases : навч. посіб. / [В. Ф. Кудрявцева, В. Б. Костюк, Л. В. Ліпшиць, О. О. Сморочинська, Ю. В. Філіппов]. – Херсон : Вид-во ХДМА, 2011. – 59 с.

89. NewsLink's IMO SMCP Summary. – UK P&I CL.

90. On the beam. Student's Book / [Д. О. Кравченко, Є. А. Якубець, О. В. Петрушенко та ін.] – 2-ге вид., переробл. – Херсон : ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД». – 2018. – 206 с.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення досліджуваної проблеми і запропоновано новий підхід до її вирішення, що полягає у виявленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

1. На основі аналізу науково-педагогічної літератури з досліджуваної проблематики виявлено, що на сучасному етапі розвитку суспільства проблема соціокультурної освіти є однією з найважливіших. Водночас проблему формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів не можна вважати достатньо розробленою. Залишається актуальною необхідність цілеспрямованої педагогічної діяльності щодо формування у курсантів знань про культуру, традиції, звичаї, релігію, особливості спілкування з представниками різних національностей, а особливо тих, з якими майбутні судноводії міжнародних рейсів будуть співпрацювати у процесі професійної діяльності на закордонних судах.

2. Уточнено поняттєво-категоріальний апарат дослідження, до якого віднесено такі дефініції: «компетенція», «компетентність», «іншомовна комунікативна компетентність», «комунікативна компетенція», «комунікативна компетентність», «соціокультурна компетенція», «соціокультурна компетентність», «соціокультурна компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів».

У дослідженні «соціокультурну компетентність» визначено як здатність особистості до свідомої діяльності та спілкування в соціумі, де співіснують різні культури, що базується на соціокультурних знаннях та відповідному досвіді.

Поняття «соціокультурна компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів» потрактовано як інтегративне утворення, що включає сукупність соціокультурних знань (у тому числі з іноземної мови), умінь, навичок, досвіду та особистісних якостей, що забезпечують здатність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів орієнтуватися в міжкультурному просторі, ефективно розв'язувати професійні завдання у полікультурному середовищі, уникати міжнаціональних конфліктів.

Здійснений аналіз педагогічного досвіду дозволив виявити особливості професійної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів, а саме: насичення змісту соціально-гуманітарних дисциплін соціокультурною тематикою; поглиблене вивчення англійської мови професійного спрямування та формування здатності до міжкультурної комунікації у полікультурному середовищі; використання в освітньому процесі особливих сучасних методів і засобів, які дозволяють максимально імітувати реальні умови професійної діяльності.

3. Для діагностики сучасного стану сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у практиці закладів вищої морської освіти визначено критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний) сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів. Показники мотиваційного критерію: мотивація до оволодіння знаннями, зацікавленість у позитивних результатах праці, мотивація до роботи у полікультурному середовищі. Когнітивний критерій має такі показники: система знань із соціально-гуманітарних дисциплін, сукупність та обсяг соціокультурних знань, знання щодо діалогічного спілкування у полікультурному середовищі. Показники діяльнісного критерію: вміння реалізовувати соціокультурну діяльність, здатність до соціокультурного міжособистісного спілкування, вміння взаємодіяти згідно морально-етичних переконань та норм поведінки у полікультурних екіпажах. Відповідно до визначених критеріїв та показників

охарактеризовано рівні сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів: високий, середній, низький.

Установлено, що більшість майбутніх фахівців (учасників контрольної та експериментальної груп) на констатувальному етапі педагогічного експерименту мали низький або середній рівень сформованості соціокультурної компетентності.

4. Розроблено модель формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, що охоплює п'ять взаємопов'язаних блоків: цільовий (мета, завдання); теоретико-методологічний (підходи, принципи); змістовий (соціально-гуманітарні дисципліни, спецкурс «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів»); технологічний (форми, методи, засоби); оцінювально-результативний (критерії, показники, рівні сформованості соціокультурної компетентності, очікуваний результат).

Дієвість розробленої моделі забезпечується комплексом обґрунтованих у процесі дослідження педагогічних умов: забезпечення позитивної мотивації майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів до формування соціокультурної компетентності як чинника розвитку їх професіоналізму; удосконалення соціально-гуманітарної підготовки курсантів шляхом насичення її навчальним матеріалом соціокультурного спрямування та використання традиційних й інноваційних форм і методів навчання; занурення курсантів у навчальні професійно-орієнтовані ситуації наближені до реальної професійної діяльності.

5. Експериментальна перевірка педагогічних умов формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін засвідчила позитивні зміни за всіма визначеними критеріями і показниками. Після проведення експерименту в експериментальній групі число курсантів із середнім рівнем сформованості соціокультурної компетентності зросло на 13,4 %, з високим –

на 12,5 %. У контрольній групі ці показники характеризуються незначними змінами (відповідно 2,5 % та 1,7 %).

Отримані результати експериментальної роботи перевірено за допомогою методів математичної статистики, що дозволило підтвердити їх достовірність.

Дисертаційна робота не вичерпує всіх аспектів проблеми дослідження. Предметом уваги подальших наукових пошуків може бути виявлення можливостей широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі викладання соціально-гуманітарних дисциплін, інтенсифікація соціокультурної підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

ДОДАТКИ

Додаток А

Визначення терміну «соціокультурна компетентність»

№	Прізвище дослідника	Визначення терміну «соціокультурна компетентність»
1.	М. Бахтін	«Ми ставимо чужій культурі нові запитання, які вона сама собі не ставила, ми шукаємо в ній відповіді на ці наші запитання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи... нові смислові глибини» [11, с. 28]
2.	О. Коломінова	«соціокультурна компетенція - система уявлень про основні національні традиції, звичаї та реалії країни, мова якої вивчається, а також система навичок та вмій узгоджувати свою поведінку згідно з цими знаннями» [49]
3.	М. Байрам (M. Byram), Ж. Зарат (G. Zarate)	«соціокультурна компетентність, включає здатність до взаємодії з іншими, пізнання їх способу життя» [121]
4.	П.. Сисоев	«соціокультурна компетенція – це рівень знань соціокультурного контексту використання іноземної мови, а також досвід спілкування і використання мови в різних соціокультурних ситуаціях» [101]
5.	А. Щукін	«соціокультурна компетенція складається з країнознавчої, лінгвокраїнознавчої та предметної субкомпетенцій» [118, с. 10]
6.	Т. Колодько	«соціокультурна компетенція – це уміння людини усвідомлено застосовувати знання соціального і культурного контекстів країни, мова якої вивчається, у процесі іншомовного спілкування» [48]
7.	М. Максимець	«соціокультурна компетенція – здатність особистості через адекватне розуміння та повагу до інших мов, культур і релігій виявляти активну і відповідальну життєдіяльність у соціумі на засадах демократичності, гуманізму, толерантності тощо» [63, с. 213]
8.	І. Мінчак	«соціокультурна толерантність, яка виявляється в прагненні досягти взаємної поваги, розуміння, узгодженості різних поглядів, інтересів та базується на засадах доброти, емпатії поваги» [72]
9.	В. Сафонова	«соціокультурна освіта є запорукою успішного формування професійної іншомовної комунікативної компетенції, за умови реалізації принципу дидактичної культуровідповідності, який передбачає відбір і впровадження у навчальний процес культурознавчого матеріалу, що формує соціокультурну основу навчально-методичного комплексу з іноземної мови» [91]
10.	Н. Микитенко	«соціокультурна компетентність формується у взаємозв'язку і на основі відповідних компетенцій, якими є предметні, галузеві та ключові» [68, с. 45]

Додаток Б

Методики виявлення показників мотиваційного критерію

Додаток Б.1

«Методика визначення мотивації навчання» (Каташев В. Г.)

Інструкція: Шановний курсанте! Дайте відповіді на запропоновані питання. У першій частині анкети Вам пропонується комплекс питань і серія можливих відповідей. Кожна відповідь другої частини оцінюється балом від 01 до 05.

- 01 – впевнено
- 02 – більше «так», ніж «ні»
- 03 – не впевнений, не знаю
- 04 – більше «ні», ніж «так»
- 05 – впевнено «так»

Шкалювання проводиться у спеціальній картці:

Бланк відповідей:

1	5	9	13	17	21	25	29	33	37	41		Разом
2	6	10	14	18	22	26	30	34	38	42		Разом
3	7	11	15	19	23	27	31	35	39	43		Разом
4	8	12	16	20	24	28	32	36	40	44		Разом

Анкета мотивів

1 питання. Що спонукало Вас обрати цю професію?

Відповіді

1. Боюся залишитися в майбутньому без роботи.
2. Прагну знайти себе в цьому профілі.
3. Цікаві деякі предмети.
4. Тут цікаво вчитися.
5. Вчу, бо всі вимагають.
6. Вчу, щоб не відставати від товаришів.
7. Вчу, тому що більшість предметів необхідно для професії, яку я обрав.
8. Вважаю, що необхідно вивчати всі предмети.

2 питання. Як Ви пояснюєте своє ставлення до роботи на заняттях?

Відповіді

9. Активно працюю, коли відчуваю, що настав час звітувати.
10. Активно працюю, коли розумію матеріал.
11. Активно працюю, намагаюся зрозуміти, так як це потрібні предмети.
12. Активно працюю, так як подобається вчитися.

3 питання. Як Ви пояснюєте своє ставлення до вивчення профільним предметів?

Відповідь

13. Якщо було б можливо, то пропускав би непотрібні мені заняття.
14. Мені необхідні знання тільки з окремих предметів або з тих, які необхідні для майбутньої професії.
15. Вивчати треба тільки те, що необхідно для професії.
16. Вивчати треба все, так як хочеться пізнати якомога більше, і це цікаво.

4 питання. Яка робота на заняттях Вам подобається найбільше?

Відповіді

17. Слухати лекції викладача.
18. Слухати виступи студентів.
19. Самому аналізувати, міркувати, намагатися вирішити проблему.
20. При вирішенні проблеми, прагну докопатися до відповіді сам.

5 питання. Як Ви ставитеся до спеціальних предметів?

Відповіді

21. Вони важно піддаються розумінню.
22. Їх вивчення необхідне для освоєння професії.
23. Вивчення спеціальних предметів зробило навчання цікавим.
24. Спеціальні предмети роблять процес навчання цілеспрямованим і видно, які базові дисципліни потрібні.

6. Тепер про все!

Відповіді

25. Чи часто буває на занятті так, що нічого не хочеться робити?
26. Якщо навчальний матеріал складний, намагаєшся зрозуміти його до кінця?
27. Якщо на початку заняття ти був активним, то залишаєшся таким до кінця?
28. Зіткнувшись з труднощами при розуміння нового матеріалу, прикладеш сили, щоб зрозуміти до кінця?
29. Чи вважаєш ти, що важкий матеріал краще б не вивчати?
30. Чи вважаєш ти, що у твоїй майбутній професії багато чого з того, що вивчається, не стане в нагоді?
31. Чи вважаєш ти, що для життя треба більш-менш вчити все?
32. Чи вважаєш ти, що треба мати глибокі знання зі спеціальних дисциплін, і інші по можливості?
33. Якщо ти відчуваєш, що в тебе щось не виходить, то пропадає бажання вчитися?
34. Як ти вважаєш: головне – отримати результат, неважливо, якими способами?
35. При вирішенні проблеми або рішення важкого завдання шукаєш ти найбільш раціональний спосіб?
36. Користуєшся при вивченні нового матеріалу додатковими книгами, довідниками?
37. Чи важно ти втягуєшся в роботу і чи потрібні тобі які-небудь поштовхи?
38. Чи буває так, що в університеті вчитися цікаво, а вдома не хочеться?
39. Продовжуєш ти обговорювати те, що вивчається на заняттях, після лекцій, вдома?
40. Якщо ти не вирішив важке завдання, а є нагода піти в кіно чи погуляти, то станеш ти вирішувати завдання?
41. При виконанні домашнього завдання ти сподіваєшся на чиюсь допомогу і не проти списати у товаришів?
42. Ти любиш вирішувати типові завдання, які вирішуються за зразком?
43. Чи любиш ти завдання, які вимагають роздумів і до яких ти не знаєш як підступитися?
44. Чи подобаються тобі завдання, де необхідно висувати гіпотези, обґрунтовувати їх теоретично?

Обробка результатів. Курсанти при заповненні мотиваційної шкали дають оцінку кожного питання і заповнюють кожну клітинку. Потім викладач підсумовує бали по горизонталі у крайньому правому вертикальному ряду. Вертикальна нумерація шкал першого ряду позначає не тільки номери питань, але і рівень мотивації.

Кожна шкала, що відповідає тому чи іншому рівню мотивації, може набрати від 11 до 55 балів без урахування цифри 0. Кількість балів кожної шкали характеризує ставлення курсанта до різних видів навчальної діяльності і кожну шкалу можна аналізувати окремо.

Шкала ж, що відрізняється від інших великою кількістю балів, буде позначати рівень мотивації навчання у вузі. Прорахувавши середнє арифметичне за кожною шкалою для групи, можна отримати загальний та груповий рівень мотивації.

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Б.2

«Мотивація успіху та страх невдачі» (А. Реан)

Інструкція: Шановний курсанте! Погоджуючись або не погоджуючись із поданими твердженнями, Вам необхідно вибрати одну з відповідей - «так» або «ні». Якщо Вам складно відповісти, то згадайте, що «так» розуміється як явне «так», так і «швидше так, ніж ні». Те саме стосується і відповіді «ні».

Відповідати треба швидко, не замислюючись. Відповідь, яка першою спала на думку, як правило, є найбільш точною.

Тест опитувальника:

1. Розпочинаючи виконувати завдання, сподіваюся на успішне його виконання.
2. У виконанні завдань активний.
3. Схильний до виявлення ініціативи.
4. Під час виконання відповідальних завдань намагаюся знайти причини відмовитися від них.
5. Часто обираю крайнощі: або дуже легкі завдання, або нереально важкі.
6. Зустрічаючись з перешкодами, як правило, не відступаю, а шукаю способи їхнього подолання.
7. Схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності переважно залежить від моєї цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. Під час виконання досить важких завдань в умовах обмеженого часу результативність моєї діяльності погіршується.
10. Я схильний виявляти наполегливість у досягненні мети.
11. Я планую своє майбутнє на досить віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то з розумом.
13. Я не дуже наполегливий у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.
14. Ставлю перед собою середні за складністю або дещо завищені, але реальні завдання.
15. У випадку невдачі під час виконання завдання його привабливість для мене знижується.
16. При чергуванні успіхів і невдач я більше схильне ний до переоцінки своїх невдач.
17. Планую своє майбутнє лише на найближчий час.
18. Коли я працюю в умовах обмеженого часу, результативність діяльності в мене підвищується, навіть якщо завдання достатньо складне.
19. У випадку невдачі я, як правило, не відмовляюся від поставленої мети.
20. Якщо я сам обрав для себе завдання, то у випадку невдачі його привабливість тільки зростає.

Обробка результатів. Один бал ставлять за відповіді «так» на твердження 1-3, 6, 8, 10-12, 14, 16, 18-20 і відповіді «ні» на запитання 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17. Підраховують загальну кількість балів.

Якщо курсант набирає від 1-7 балів, то діагностується мотивація на невдачу, «страх невдачі».

Якщо курсант набирає від 14 до 20 балів, то діагностується мотивація на успіх (надія на успіх).

Якщо кількість набраних балів у межах від 8 до 13, то мотиваційний полюс не виражений.

Якщо у курсант 8-9 балів, його мотивація наближається до невдачі.

Якщо 12-13 балів – простежується прагнення до успіху.

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Б.3

Діагностика мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях (І. Ладанова, В. Уразєва)

Інструкція: Шановний курсанте! Вам необхідно вибрати один із варіантів відповідей на запропоновані в опитувальнику твердження:

- а) саме так;
- б) майже так;
- в) здається, так;
- г) можливо, так.

Опитувальник

- 1) Мій партнер дивиться на предмет обговорення всебічно, враховуючи і мою точку зору.
- 2) Мій партнер вважає мене гідним поваги.
- 3) Коли обговорюються різні точки зору, ми розмовляємо тільки «по суті», бо дрібниці нас не хвилюють.
- 4) Я впевнений, що партнер розуміє мої наміри з приводу створення хороших взаємин з ним.
- 5) Мій партнер завжди гідно оцінює мої висловлювання.
- 6) Мій партнер відчуває, коли в ході бесіди слід слухали, а коли говорити.
- 7) Я впевнений, що під час обговорення конфліктної ситуації я стриманий.
- 8) Я відчуваю, що партнер може зацікавитися моїм повідомленням.
- 9) Мені подобається проводити час в бесідах з партнером.
- 10) Коли ми з партнером погоджуємося в чомусь, то добре знаємо що кожному з нас робити.
- 11) Якщо обстановка того вимагає, то мій партнер готовий продовжити обговорення проблеми до її з'ясування.
- 12) Я намагаюся йти назустріч проханням мого партнера.
- 13) Обидва, мій партнер і я, намагаємося догодити один одному.
- 14) Мій партнер зазвичай говорить по суті, без зайвих слів.
- 15) Після обговорення з партнером різних точок зору, я відчуваю, що це йде мені на користь.
- 16) Якщо я засмучений, використовую занадто різкі висловлювання.
- 17) Я намагаюся щиро зрозуміти наміри мого партнера.
- 18) Я цілком можу розраховувати на щирість мого партнера.
- 19) Я вважаю, що хороші взаємини залежать від зусиль обох сторін.
- 20) Після будь-якої сварки з партнером, ми, зазвичай, намагаємося бути один до одного більш уважними.

Обробка та інтерпретація результатів.

Ключ:

Орієнтація на прийняття партнера: 2, 5, 9, 12, 14, 18, 20.

Орієнтація на адекватність сприйняття і розуміння партнера: 1, 4, 6, 8, 11, 15, 19.

Орієнтація на досягнення компромісу: 3, 7, 10, 13, 16, 17, 21.

Діапазон кожної зі шкал коливається від 7 до 28 балів.

Кількісна значимість відповідей (у балах) визначається наступним чином:

- а) саме так – 4 бали;
- б) майже так – 3 бали;
- в) здається, так – 2 бали;
- г) можливо, так – 1 бал.

Про ступінь виразності кожної зі шкал можна судити на підставі наступних показників:

- 21 і більше – висока;
- 8-20 – середня;

- 7 і менше – низька.

Загальний сумарний показник, що характеризує абсолютну гармонійність комунікативних орієнтацій, дорівнює 84 балам.

Рівні загальної гармонійності комунікативних орієнтацій можуть бути представлені в наступному вигляді:

- 64 і більше – високий рівень;
- 30-63 – середній рівень;
- 29 і менше – низький рівень.

Дякуємо за співпрацю!

Додаток В
Методики виявлення показників когнітивного критерію

Додаток В.1
Авторська анкета «Визначення рівня обізнаності курсанта про соціокультурну компетентність»

Інструкція: Шановний курсанте! Вам необхідно надати відповіді на запропоновані питання. Ваші відверті відповіді дадуть нам змогу зробити важливі наукові висновки.

1. Що таке “компетенція” ?
_____
2. Що таке “компетентність” ?
_____
3. Дайте визначення поняття “ компетентний фахівець ”?
_____
4. Чи потрібно морському фахівцю володіти соціокультурними знаннями? Чому?
_____
5. Які аспекти входять до складу соціокультурних знань?
_____
6. Якими початковими соціокультурними знаннями повинен володіти майбутній морський фахівець?
_____
7. Яких нових соціокультурних знань та досвіду необхідно набути майбутньому морському фахівцю, щоб задовольнити вимоги спілкування?
_____
8. Як Ви розумієте поняття *соціокультурна компетентність*?
_____
9. Яке усвідомлення відношень між рідною та новою культурами повинно бути у студента, щоб розвинути його відповідну компетентність?
_____
10. Чи можливо сформувати соціокультурну компетентність упродовж періоду навчання в академії? Обґрунтуйте відповідь.
_____
11. Яка підготовка, теоретична (навчання в академії) чи практична (практика на судні), або поєднання, є важливішою для отримання соціокультурних знань? Обґрунтуйте відповідь.
_____
12. Які, на Вашу думку, існують шляхи набуття соціокультурного досвіду та знань (зарубіжні поїздки, читання відповідної літератури, спілкування з іноземцями, робота у багатонаціональному екіпажі тощо)?
_____
13. Які дисципліни надають можливість здобути соціокультурні знання? Чому?
_____

Дякуємо за співпрацю!

Додаток В.2

Контрольна робота для перевірки сукупності та обсягу соціокультурних знань

Group _____ Name _____ Points: 100/

Vocabulary

1 Label the pictures (1-6-ways of cooking).

12/

2. Match the words with their definitions

1 offer	a to provide something such as a product or service
2 tip	b to give money to in return for goods or services rendered
3 main course	c the piece of paper on which the payment for service and goods are written
4 bill	d the biggest part of a meal
5 starter	e relatively small amount of money given for services
6 to pay	f a small amount of food eaten at the start of a meal

6/

3 Group the words.

Stewed fruit, tiramisu, peach, ice-cream, cucumber, pudding, crab, garlic, strawberry, pineapple with chocolate, mushrooms, pear pie, lemonade, cola, spinach, lobster, plum, oyster, courgette, chocolate cake.

Fruit	Vegetables	Seafood	Dessert	Drinks

4 Fill in the gaps with the words from the box (one word is odd).

fried	ketchup	burgers	vinegar	meal	breakfast	delicious
		greasy	cutlery	huge	fuel	

Greasy spoon cafes are so called because any 1. _____ that comes into contact with the food they offer is immediately coated with a sticky, 2. _____ layer of lard. They have a 3. _____ menu offering a wide variety of delights. More calories can be found in a cup of tea in a good greasy spoon than in a whole 4. _____ at a normal restaurant. Inside they are clean and functional. Each table has on it a bottle of brown sauce, tomato 5. _____ and 6. _____, and pots of salt and pepper. The meals are dangerously unhealthy, and absolutely 7. _____. All kinds of 8. _____ food can be bought for incredibly low prices. The centerpiece is usually the traditional English 9. _____, full of meat and fat. There is also often a range of vegetarian sausages and 10. _____

10/

Grammar**5 Fill in the correct words.**

- 1) My Mom ate _____ oranges yesterday. (A lot of, much)
- 2) He ordered _____ cookies for dessert. (Much, a few, a little)
- 3) I don't put _____ food to the fridge. (Many, much)
- 4) My mother doesn't leave _____ tip for the waiter. (Some, many, much)
- 5) Sam bought _____ onions in the supermarket 2 days ago. (A few, a little, much)
- 6) Mary prepared _____ sandwiches last night. (Very, lots of, much)
- 7) There isn't _____ water in the bottle. (Much, many, a bit of)
- 8) You can drink _____ raspberry juice. (Many, a few, a little)
- 9) Sam doesn't eat _____ cheese. (Any, some, many)
- 10) I need _____ apples to make juice. (A lot of, much, any).

10/

6 Write offers and invitations using the notes

- 1) Like \ go to this restaurant? _____
- 2) Like \ pudding? _____
- 3) Like \ him \ bake cake? _____
- 4) Want \ fish or pasta for lunch? _____
- 5) Want \ their \ phone me? _____
- 6) Like \ me \ bring something to eat? _____
- 7) Like \ me \ drive you to the café? _____
- 8) Want \ stay with us while you're ordering? _____

10/

7 Write the questions with *Would like* ...

- 1) Offer the waiter pudding to order. _____
- 2) Offer to book the table for next Saturday. _____
- 3) Invite your girlfriend for a meeting next week. _____
- 4) Offer to leave some tip. _____
- 5) Invite your friend to your birthday to the restaurant. _____

10/

8 Correct the mistakes.

- 1) Did you add some salt to this?
- 2) To mix some water – to make a cup of tea.
- 3) There are a bit of dishes on the menus.
- 4) What vegetables would you me like to give?
- 5) He ate a few chocolate and I feel myself a bit sick now.

Reading**9 Read the text and tick which statement is True or False.****Food Fright**

Doctors in Britain are worried because British teenagers eat lots of crisps, sweets and fat food. Most teenagers don't eat enough fruit or vegetables and more than one million British school children are overweight,

Some teenagers say that they don't have time to eat good food, but kids who have a poor diet often have health problems when they are older.

Americans have been familiar with fast food for a long time, it was born there. American fast food is now a part of life far beyond the shores of United States. McDonald's Pizza Hut, Burger King have restaurants all over the world.

No one can deny that the idea of fast food at a fair price has its place around the world. These establishments are popular not simply because they are fulfilling a need within a particular country's economy.

A steady diet of burgers, fries and soda may seem delectable, but it won't nourish your body with vitamins and minerals you need to stay healthy. Fast food lacks many important nutrients.

Some parents are blaming the proliferation of fast food restaurants where people eat high-calorie foods of low nutritional value.

Now doctors are giving young people books and games about a good diet. Having healthy, well-balanced diet can help you feel better and live longer.

- ___ 1. British doctors don't care about habits of young people.
- ___ 2. A great percentage of British school children are fat.
- ___ 3. Fast food restaurants were born in France.
- ___ 4. Fast food restaurants are popular around the world.
- ___ 5. To keep our body healthy we need a steady diet of burgers.
- ___ 6. Doctors are trying to inform teenagers about a good diet.
- ___ 7. Fast food is full of nutrients.
- ___ 8. Burger diet enriches your body with vitamins.
- ___ 9. Fast Food was born in the USA.
- ___ 10. Some parents make the meetings against Fast Food.

10 Answer the questions with complete answers:

Why are British doctors worried about?

Do young people normally eat vegetables and fruit?

What kind of problems can a poor diet bring?

Why do so many people go to fast food restaurants?

Are parents happy with the appearance of fast food restaurants? Why?

What should we do to have a longer and better life?

Додаток Д
Фрагмент методичної розробки до практичного заняття за темою:
«Організація містка» («*Bridge Organization*»)

1 Complete the mind map.

2 Read the case and underline communication breakdown causes.

A container ship collided with a bulk carrier in the early hours of the morning, causing serious damage to both vessels and a substantial spillage of heavy fuel oil into the water. The container ship had to alter course to pass between a group of fishing boats. This brought her into direct risk of collision with a bulk carrier ahead. The bulk carrier's officer of the watch communicated with a container ship via VHF radio to try and avoid a clash. He spoke in Mandarin to the container ship's Chinese second officer, who was on the bridge for familiarization purposes. The second officer agreed to the request to have his vessel pass around the bulk carrier's stern.

The container ship's Filipino officer of the watch did not understand the exchange and therefore did not carry out the correct preventative manoeuvres. Further confusion over VHF radio communications resulted in both vessels altering course to starboard and colliding with each other.

Both the container ship's second officer and the bulk carrier's officer of the watch considered it appropriate to use VHF radio for collision avoidance, against standard industry best practice and advice. Language barriers worsened everyone's understanding, as the Chinese officer failed to fully translate the radio communications with the bulk carrier to his Filipino colleague. Furthermore, the officer of the watch showed a worrying lack of situational awareness (<https://www.nautinst.org/download.cfm?docid=7A97CC07>).

3 Read the case again and complete the table.

What happened?	Why did it happen?

4 Answer the questions.

1. Which manoeuvre brought the container ship about the collision?
2. Why did communication misunderstanding between two ships take place?
3. Did the container ship's officer of the watch assess navigational situation correctly?
4. Who was guilty of a collision?

5 List the steps taken by both ship companies involved to prevent similar collisions.

- ✓ reminded all Masters of the importance of engaging with and motivating crew in the safe and efficient management of their vessels
- ✓ reviewed SMS
- ✓

Додаток Е
Фрагмент методичної розробки до практичного заняття
(обговорення морської аварії – case study)
за темою «Постановка судна на якір» («Anchoring»)

Звіт про аварію на морі

PASHA BULKER – MASTER DIDN'T UNDERSTAND ANCHORING

1 On May 23, 2008, the Panamanian registered bulk carrier *Pasha Bulker* anchored about two miles off the coast near Newcastle and joined the queue of 57 ships to wait its turn for loading coal. The ship was ballasted for the good weather conditions. Newcastle anchorage is suitable only in good weather and nautical publications contain warnings about the local weather conditions and recommend that masters put to sea before conditions become severe.

2 On the morning of 7 June, the Bureau of Meteorology issued a gale warning for the area. Winds were expected to increase to 45 knots, with gusts up to 63 knots, after 0400 on 8 June with high seas and a heavy swell. At midday, *Pasha Bulker's* master deployed additional anchor cable and decided to monitor the weather and the ship's anchor position.

3 By midnight, the southeast wind was gusting to 30 knots and ships began dragging their anchors. Newcastle Vessel Traffic Information Centre advised those ships that were dragging their anchors to put to sea. Only seven ships had put to sea in the deteriorating weather while the other had weighed anchor to berth in the port.

4 Newcastle Vessel Traffic Information Centre did not cancel the scheduled berthing of any ship even after weather conditions had become severe. This may have compounded the confusion of some masters about the appropriate time to leave the anchorage. Advice was limited to the masters of only those ships that were dragging their anchors. Some master assumed, incorrectly, that the appropriate time to weigh anchor was when the centre informed them that their anchor was dragging and may have waited for this guidance to leave anchorage.

5 The masters of four ships were requested to leave the anchorage at a very late stage, when weather conditions were extreme and just before *Pasha Bulker* grounded. The masters of several ships, including *Pasha Bulker*, had expected the centre to provide them with similar guidance earlier, when weather conditions warranted, enabling them to safely clear the coast.

6 On 8 June, one ship fouled its anchor on a discarded anchor cable which delayed it from safely putting to sea. At least 40 discarded anchors and cables lie on the seabed in the Newcastle anchorage but most are not charted. The position of some of these hazards and the approximate location of others is known to Newcastle Port Corporation. Such information could be used by the Australian Maritime Safety Authority, New South Wales Maritime and the Australian Hydrographic Service to take the necessary action to enhance maritime safety.

7 By 0600, the wind was gusting to nearly 50 knots and *Pasha Bulker* was amongst 27 ships still at anchor. At 0637, when the master was certain that the anchor was dragging, he decided to weigh anchor. At 0748, the ship got underway and for more than an hour, moved in a northeast direction parallel to the coast about one mile away with the wind on its starboard bow.

8 Newcastle Vessel Traffic Information Centre asked the masters of three ships, including *Pasha Bulker* to leave the restricted area off the port's entrance. Given that all three ships were struggling to clear the coast and that there was no need to keep the area clear because there was no traffic into or out of the port, these communications were of no benefit and unnecessary, and may also have adversely influenced the decisions of masters, including *Pasha Bulker's*.

9 At 0906, the master decided to alter course to put the wind on the ship's port bow and clear the coast in a southerly direction. The course change in the extreme weather was poorly controlled and *Pasha Bulker's* heading became south-westerly instead of south-southeast as intended. The ship then rapidly approached Nobbys Beach and the master's desperate attempt to turn the ship

to starboard to clear the coast inevitably led to its grounding at 0951 with both anchors in their hawse pipes (<http://maritimeaccident.org/tags/pasha-bulker>).

TASKS

1 Gainig familiarity – knowing what happened

- A What was *Pasha Bulker* waiting for near Newcastle?
- B What is specific about Newcastle anchorage?
- C What was the weather forecast for June 7?
- D Why did the master of *Pasha Bulker* decide not to leave the anchorage?
- E Why is seabed in the Newcastle dangerous?
- F Were the weather conditions favourable at 0637 when the master decided to weigh anchor?
- G Was the traffic heavy in the port when *Pasha Bulker* was clearing the coast?
- H What happened with the vessel's heading after the ship's course had been changed?

2 Recognizing symptoms – critical understanding of facts (chain pf misdoings)

- A On hearing a gale warning, the master of *Pasha Bulker* used one more anchor cable instead of leaving anchorage. Was his decision justified?
- B Was it correct to continue berthing and loading of the ships in bad weather conditions?
- C Some masters (*Pasha Bulker's* master as well) expected Newcastle Vessel Traffic Information Centre would inform them when to leave the anchorage. Were they right?
- D The seabed of the Newcastle anchorage is not charted well. Could it influence *Pasha Bulker's* grounding?
- E First, the vessel was underway with the wind on its starboard bow. Later the master decided to change the course to have the wind on the port bow. Does the direction of wind matter much for the vessel's safety?

3 Identifying goals – making assumptions

- A Why did the master decide to stay at the anchorage despite warnings in nautical publications?
- B Why did he finally decide to clear the coast?
- C Why didn't Newcastle Vessel Traffic Information Centre communicate with *Pasha Bulker* when it was clearing the coast?
- D *Pasha Bulker's* master changed the vessel's course in severe weather conditions. What could be his reasoning?

4 Conducting analysis – opportunity for linking to theoretical readings

- A Do masters have the right to refuse being loaded in extreme weather?
- B Where should vessels be anchored in severe weather conditions?
- C What should be done if the vessel's course must be changed in unfavourable weather conditions?

5 Making diagnosis – Problem statement

- A What decision of *Pasha Bulker's* master was crucial for the vessel's running aground?
- B What problems need to be solved?

6 Analyzing case data

- A Why was it possible for the master and the pilot to obtain different information about the position of the vessel?
- B Were there any barriers for the bridge team members to organize proper exchange of information?

7 Generating and evaluating alternatives

What other actions could be taken instead of those leading to the grounding?

8 Developing an action plan

Develop an action plan to implement your ideas of doing differently.

Додаток Ж
Форма для заповнення курсантами
до практичного заняття за темою «Обов'язки членів екіпажу»
(«*Crewmembers' Duties*»)

Crew Assignment Form

Crew member _____

Department _____

Duties _____

_____

Reports to _____

_____

Date _____

Signature _____

Додаток 3

Програма спецкурсу

«Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів»*

Пояснювальна записка

Програму спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів» укладено з урахуванням основних положень «Міжнародної Конвенції з підготовки, дипломування моряків і несення вахти» (1978/95 рр. з поправками 2010 р.), «Міжнародного Кодексу з управління безпекою» (1993 р.), «Конвенції про працю в морському судноплаванні» (2006 р.), Модельного курсу 3.17, Законів України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки та ін.

У цих нормативних актах наголошується, що основне завдання розвитку вищої морської освіти на сучасному етапі вимагає забезпечення інноваційного розвитку, поглиблення міжнародного співробітництва, інтеграції української системи вищої морської освіти в європейській та світовій освітній простір, розширення участі закладів вищої морської освіти у міжнародних проектах. Така направленість розвитку морської освіти акцентує увагу на важливості впровадження компетентнісного підходу як фактора належного рівня володіння майбутніми судноводіями професійними знаннями, що, у свою чергу, включає формування у них соціокультурної компетентності.

На міжнародному ринку морської праці поширюється ідея полікультурного екіпажу, у якому співпрацюють представники кількох національностей. Така ситуація призводить до необхідності розгляду проблеми взаєморозуміння між членами суднової команди. Фахова підготовка морських спеціалістів повинна визначатися сформованістю їх професійних та особистісних якостей, серед яких особливе місце займають соціокультурні знання та вміння міжкультурного спілкування. Тому формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів займає особливе місце у професійній підготовці морських фахівців.

Мета спецкурсу – підготовка соціокультурно-компетентних майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів здатних до професійно-орієнтованого міжкультурного спілкування у мультинаціональному екіпажі.

Відповідно до мети визначено ключові завдання спецкурсу:

- оволодіння теоретичними аспектами соціокультурної освіти;
- формування позитивної мотивації до професійної діяльності у мультинаціональному екіпажі;
- формування умінь комунікативної поведінки у міжкультурному середовищі.

Тематика спецкурсу включає два взаємопов'язані змістові модулі:

I. Теоретичні аспекти соціокультурної освіти.

II. Практичні аспекти соціокультурної підготовки майбутніх судноводіїв до роботи у мультинаціональному екіпажі.

При опануванні цих модулів передбачено проведення інтерактивних та проблемних лекцій, використання презентацій, методів мозкового штурму, дискусії, рольових ігор, організацію круглих столів, майстер класів, проектних робіт та ін.

Програма спецкурсу розрахована на 42 години, з яких 12 годин відведено на лекції, 8 – на семінарські заняття, 10 – на практичні заняття, 12 – на самостійну роботу курсантів.

Розподіл годин на різні форми роботи, а також їх тематика є орієнтовними і за потреби можуть бути змінені, але при збереженні загальної кількості годин, що відводяться на опанування спецкурсу.

**Тематичний план спецкурсу
«Формування соціокультурної компетентності
майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів»**

№ з\п	Тема	Кількість годин				
		Всього годин	Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Самостійна робота
Змістовий модуль I «Теоретичні аспекти соціокультурної освіти»						
1.	Вступ до теорії соціокультурної освіти	6	2	2		2
2.	Multicultural communication: challenges and reality	8	2	2	2	2
3.	Cultural Awareness	6	2	2		2
	Разом за перший модуль	20	6	6	2	6
Змістовий модуль II «Практичні аспекти соціокультурної підготовки майбутніх судноводіїв до роботи у мультинаціональному екіпажі»						
1.	Interaction and cooperation of crewmembers of different nationalities	6	2		2	2
2.	Cultural diversity on board ship	10	2		6	2
3.	Запобігання виникненню культурних конфліктів та непорозумінь	6	2	2		2
	Разом за другий модуль	22	6	2	8	6
	Всього за модулями	42	12	8	10	12

Тематика занять обох змістових модулів підбрана з урахуванням того, що професійна діяльність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів відбуватиметься у багатонаціональному середовищі, яке характерне для тих країн, представники яких частіше за все працюють на закордонних судах.

Оскільки використання англійської мови у професійній діяльності в умовах мультинаціонального екіпажу судноводіями міжнародних рейсів є обов'язковим, у спецкурсі теоретична інформація та практичні завдання подано англійською мовою.

Прогнозований результат

Курсанти, які опановують спецкурс «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів», повинні:

знати:

- персональні дані;
- особисту інформацію про членів мультинаціонального екіпажу;
- назви професій членів екіпажу та їх посадові обов'язки;
- термінологію, що використовується впродовж робочого дня на судні;
- термінологію, що використовується у контексті дозвілля;
- поняття соціокультурної освіти;
- власну біографію;

- назви свят;
  - термінологію, що використовується у контексті особливих випадків;
  - назви іноземних та національних страв та напоїв;
  - загальновідому інформацію про різні міста світу;
  - термінологію, що використовується у контексті різних історій, нещасних випадків, які трапились з людьми;
  - термінологію, що використовується під час вербальної та невербальної комунікації;
  - інформацію конвенції STCW щодо особистої безпеки;
  - інформацію конвенції STCW щодо використання англійської мови на борту судна;
- уміти:*
- знайти спільне в рідній та іноземній культурах;
  - виявляти культурну чуттєвість і здатність визначити й використати певні стратегії для контакту з представниками інших культур;
  - виконувати роль культурного посередника між рідною культурою та іноземною, успішно долати міжкультурні непорозуміння та конфліктні ситуації;
  - долати стереотипи у стосунках;
  - обмінюватись особистою інформацією;
  - називати професії членів екіпажу;
  - обговорювати шляхи врегулювання конфліктів;
  - розповідати про особливі випадки;
  - називати страви;
  - розуміти інформацію про улюблені страви людей;
  - обговорювати іноземні та національні страви та напої;
  - розповідати історії, нещасні випадки, що трапились з людьми;
  - читати та розуміти інформацію конвенції STCW щодо компетенції судноводіїв.

Результатом вивчення спецкурсу «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів» має бути набуття курсантами компетентності щодо використання стандартних фраз ММО для спілкування на морі та використання англійської мови у писемній та усній формах (ПДНВ 78/95, таблиця А-II/1).

Опанування цією компетентністю передбачає, що курсанти зможуть дізнаватися про персональні дані інших людей та відповідати на запитання про свої особисті дані; обмінюватися інформацією про власні уподобання та обговорювати, як провести вільний час на судні; описувати зовнішність відвідувачів судна; спілкуватися про конфлікти та способи їх вирішення; обговорювати страви на судні та замовляти їх; називати та описувати місцезнаходження континентів, країн, океанів, каналів, проток та портів; називати та визначати напрямки сторін світу; описувати судноплавні шляхи, місцезнаходження судна, основні характеристики та значення для морської індустрії водних просторів, портів та судноплавних шляхів.

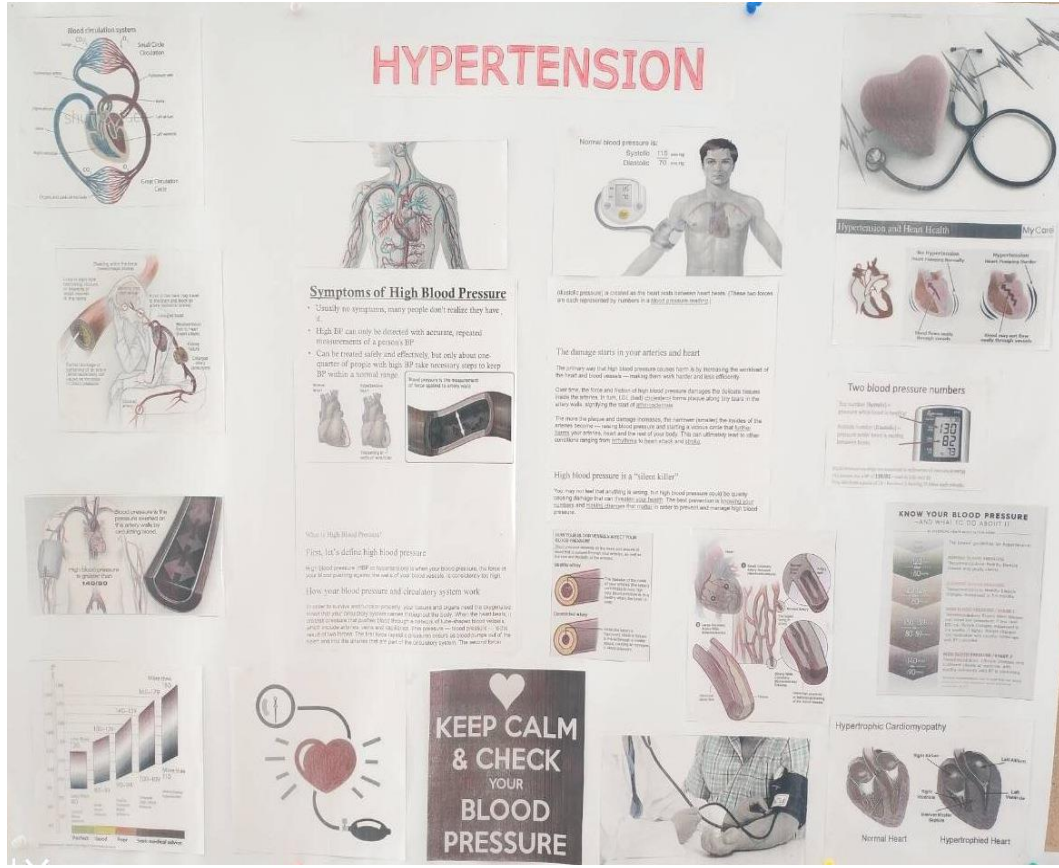
Орієнтовний список рекомендованої літератури

1. Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты 1978 года (ПДМНВ-78) с поправками (консолидированный текст) International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978 (STCW 1978), as amended (consolidated text). – СПб. : ЦНИИМФ, 2010. – 806 с.
2. Altar Ur Rehman Communication skills and cultural awareness – Model Course [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://commons.wmu.se/all_dissertations/213/
3. IMO Model Course 3.17. Maritime English. – London : International Maritime Organization. – 2015.
4. Manage It. Student's book: навч. посібник / [В. Ф. Кудрявцева, С. Л. Барсук, Л. В. Ліпшиць, О. Л. Мороз, В. Б. Смелікова]. – Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2014. – 210 с.

* Розроблено автором.

Додаток И

Проектна робота курсантів до практичного заняття за темою «Не термінова перша допомога» («Non-emergency First Aid»)

Додаток К

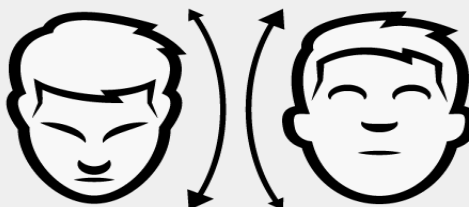
Ілюстративний матеріал до практичного заняття за темою
«Країни світу» («*Countries of the world*»)

Джерело: <https://wallpapers.99px.ru/wallpapers/181618/>

Додаток Л
Ілюстративний матеріал до практичного заняття
«Подорож закордон» («*Travelling Abroad*»)

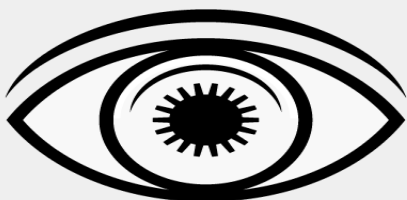
HEAD

Nodding your head generally means agreement or approval.

But **Bulgarians** and **Greeks**, for example, are known for their unusual manner of saying yes and no: Nodding up and down signifies a negative.

EYES

Good eye contact is expected in the **West**. Strong eye contact is most notable in **Spain**, **Greece**, and **Arab** countries.

Finns and **Japanese** are embarrassed by another's stare, and seek eye contact only at the beginning of a conversation.

EARS

The **Portuguese** tug their earlobes to indicate tasty food, but in **Italy** this gesture has sexual connotations,

...and in **Spain** it means someone is not paying for their drinks.

NOSE

A hearty nose blow into a handkerchief is typical in the **West**, while public nose blowing is frowned upon by the **Japanese**.

Tapping your nose means “confidential” in **England**, but “watch out” in **Italy**.

HANDS

The **American** “goodbye” wave can be interpreted as the signal for “no” in many parts of **Europe** and **Latin America**.

The **Italian** goodbye wave can be interpreted by **Americans** as “come here.” The **American** “come here” gesture can be seen as an insult in most **Asian** countries.

In **Malaysia** it is taboo to point with your index finger, but you can point with your thumb. “Thumbs up” is used in many cultures, none more so than **Brazil** however,

...where the signal is used everywhere. However, it’s a rude sexual signal in some **Islamic** countries, **Sardinia**, and **Greece**, and can signify the number “1” in **France**.

LEGS

Sitting crosslegged is common in **North America** and some **European** countries,

...but it’s viewed as disrespectful to show the sole of your shoe to another person in **Asia** and the **Middle East**.

LIPS

In some cultures — **Filipino**, **Native American**, **Puerto Rican**, and many **Latin American** cultures — people use their lips to point, instead of a finger. In the **West**, people often kiss when they meet or when they say goodbye; in many **Asian** countries, it is considered too intimate of an action to be displayed in public.

ARMS

Many cultures use their arms freely, as in **Italy**, where they often wave their arms around when talking, or the **US**. But **northern Europeans** find it hard to tolerate gesturing with the arms,

associating it with insincerity and over-dramatization. In **Japan**, gesturing with broad arm movements is considered impolite.

Додаток М

Картка експерта

Критерії соціокультурної компетентності	Показники соціокультурної компетентності	Рівні соціокультурної компетентності		
		Високий	Середній	Низький
Когнітивний	– система знань із соціально-гуманітарних дисциплін			
	– сукупність та обсяг соціокультурних знань			
	– знання щодо діалогічного спілкування у полікультурному середовищі			
Мотиваційний	– мотивація до оволодіння знаннями			
	– зацікавленість у позитивних результатах праці			
	– мотивація до роботи у полікультурному середовищі			
Діяльнісний	– вміння реалізовувати соціокультурну діяльність			
	– здатність до соціокультурного міжособистісного спілкування			
	– вміння взаємодіяти згідно морально-етичних переконань та норм поведінки у полікультурних екіпажах			

Додаток Н

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію отриманих наукових результатів

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Липшиць Л. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення англійської мови / Л. В. Липшиць // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. – Вип. 15. – С. 178 – 182.

2. Липшиць Л. В. Теоретико-методичні засади формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Липшиць // Педагогічні науки: зб. наук. пр. / редкол. Є. С. Барбіна та ін. – Херсон: ХДУ, 2012. – Вип. 62. – С. 64 – 72.

3. Lipshits L. Socio-cultural aspect of communicative competence of future navigators / L. Lipshits // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. – Вип. 19. – С. 158 – 163.

4. Липшиць Л. В. Формування соціокультурної особистості майбутнього судноводія на засадах компетентнісного підходу / Н. Слюсаренко, Л. Липшиць // Людинознавчі студії: зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка / ред. кол. Н. Скотна, (головний редактор), М. Чепіль (редактор розділу) та ін. – Дрогобич: Вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2014. – Вип. 29, Ч. 1. Педагогіка. – С. 173 – 181.

5. Липшиць Л. В. Використання методу анкетування для дослідження соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв / Л. В. Липшиць // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. – Вип. 23. – С. 174 – 180.

6. Липшиць Л. В. Спецкурс як засіб формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Липшиць // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів: ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф», 2016. – Вип. 140. – С. 44 – 47.

7. Липшиць Л. В. Діагностика сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Липшиць // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – Вип. 32. – С. 97 – 103.

8. Липшиць Л. В. Динаміка результатів діагностики рівнів сформованості соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Липшиць // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. – Вип. 37. – С. 169 – 174.

Статті у зарубіжних періодичних виданнях:

9. Липшиць Л. В. Компетентностный подход при формировании социокультурной личности будущего судоводителя / Н. В. Слюсаренко, Л. В. Липшиць // Вестник Приамурского государственного университета им. Шолом Алейхема. – 2015. – № 1(18). – С. 100 – 108.

10. Lipshyts L. V. Place and importance of sociocultural competence in professional training process of future navigators // Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie. – Nr 4 (8). – Jydц: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności. – 2016. – P. 43 – 47.

11. Липшиць Л. В. Структурные компоненты модели формирования социокультурной компетентности будущих судоводителей международных рейсов / Н. В. Слюсаренко, Л. В. Липшиць // Доклады Казахской академии образования. – № 1. – 2017. – С. 21 – 30

Матеріали і тези конференцій:

12. Липшиць Л. В. Розвиток умінь англомовного говоріння у студентів морських спеціальностей / Л. В. Липшиць // Новітні напрями навчання англійської мови професійного спрямування: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 31 березня 2010 р.). – Херсон: Херсонський державний морський інститут, 2010. – С. 53 – 55.

13. Липшиць Л. В. Оцінювання комунікативної компетенції студентів при навчанні англомовного професійно орієнтованого читання / Л. В. Липшиць // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 7-8 квітня 2011 р.). – Херсон: Херсонський державний морський інститут, 2011. – С. 76 – 78.

14. Липшиць Л. В. Формування у студентів англомовної соціокультурної компетенції / Л. В. Липшиць // Ян Амос Коменський – великий педагог минулого (до 420-річчя від дня народження): матеріали всеукр. пед. читань (м. Херсон, 27 березня 2012 р.) / за заг. ред. В. В. Кузьменко, О. В. Рідкоус. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. – С. 43 – 45.

15. Липшиць Л. В. Сутність поняття «соціокультурна компетенція» / Л. В. Липшиць // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 25-26 квітня 2013 р.). – Херсон: ХДМА, 2013. – С. 54 – 58.

16. Липшиць Л. В. Роль викладача в формуванні соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів / Л. В. Липшиць // Педагогические основы становления субъектности в образовательном пространстве: проблема, поиск, решение: сб. науч. трудов участников Междунар. науч.-практ. конф. (Россия, г. Биробиджан, 29 октября 2013 г.) / под ред. Р. К. Серёжниковой. – Биробиджан: ФГБОУ ВПО «ПГУ им. Шолом-Алейхема», 2013. – С. 154 – 160.

17. Липшиць Л. В. Соціокультурна складова професійної компетентності майбутніх судноводіїв / Л. В. Липшиць // Інновації у підготовці фахівців технологічної, професійної освіти та готельно-ресторанного бізнесу: зб. наук. пр. за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 17-18 жовтня 2013 р.). – Херсон: Айлант, 2013. – С. 171 – 173.

18. Липшиць Л. В. Соціокультурний аспект формування особистості майбутніх судноводіїв / Л. В. Липшиць // Херсонська область – 70 років історії: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 20 березня 2014 р.). – Херсон: ХДМА, 2014. – С. 97 – 99.

19. Липшиць Л. В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв при вивченні соціально-гуманітарних дисциплін / Л. В. Липшиць // Питання. Відповіді. Гіпотези: наука XXI сторіччя: зб. наук. докладів за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (Польща, м. Гданськ, 30-31 травня 2014 р.). – Варшава, 2014. Ч. 3. – С. 101 – 105.

20. Липшиць Л. В. Реалізація спільних культурних традицій європейських країн у вимогах до професійної компетентності моряків / Л. В. Липшиць // Незалежність Республіки Польща, незалежність України – шлях до євроінтеграції: матеріали міжнар. кругл. столу (м. Хмельницьк, 10 листопада 2014 р.). – Хмельницький: Наук.-вид. відділ, 2014. – С. 71 – 73.

21. Lipshyts L. V. Criteria and system for writing communicative competencies assessment / L. V. Lipshyts // Впровадження компетентнісного підходу в умовах комунікативного навчання: досягнення та виклики: матеріали наук.-метод. конф. (м. Херсон, 20 травня 2015 р.). – Херсон: ХДМА, 2015. – С. 117 – 122.

22. Липшиць Л. В. Соціокультурна компетентність керівного складу морської галузі / Л. В. Липшиць // Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід (м. Херсон, 10-11 листопада 2016 р.). – Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2016. – С. 179 – 181.

23. Липшиць Л. В. Форми і методи формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв / Л. В. Липшиць // Таврійський вісник освіти. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – № 4 (56). – С. 52 – 56.

24. Липшиць Л. В. Особливості моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв / Л. В. Липшиць // Новітні тенденції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням: матеріали IV Всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф. (м. Херсон, 21-22 вересня 2017 р.). – Херсон: ХДМА, 2017. – С. 68 – 72.

25. Липшиць Л. В. Розвиток особистості майбутнього судноводія як основа формування професійної компетентності / Л. В. Липшиць // Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці: зб. тез за матеріалами III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Вінниця, 27 лютого 2018 р.). – Вінниця, 2018. – С. 176 – 178. – URL: <http://socrates.vsau.org/index.php/ua/>

Навчально-методичні видання:

26. MRM Cases: навч. посібник / [В. Ф. Кудрявцева, В. Б. Костюк, Л. В. Липшиць, О. О. Сморочинська, Ю. В. Філіппов]. – Херсон: Вид-во ХДМА, 2011. – 59 с.

27. Lucky Voyage: навчальний посібник / [В. Ф. Кудрявцева, К. Л. Бойко, Л. В. Липшиць, О. О. Фролова]. – Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2014. – 248 с.

28. Manage It. Student's book: навч. посібник / [В. Ф. Кудрявцева, С. Л. Барсук, Л. В. Липшиць, О. Л. Мороз, В. Б. Смелікова]. – Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2014. – 210 с.

29. Across the Ocean: навч. посібник / [Кудрявцева В. Ф., Зейфрід О. В., Липшиць Л. В. та ін.]. – Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2016. – 254 с.

30. MasterTime: textbook / [S. Barsuk, N. Bobrysheva, M. Ishchenko, V. Kudryavtseva, L. Lipshits, I. Lytvynenko, O. Moroz, I. Verbiy]. – Kherson: «STAR» PH, 2017. – 260 p.

31. Липшиць Л. В. Теоретико-методичні аспекти формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв: навч.-метод. посіб. / Л. В. Липшиць. – Херсон: Айлант, 2018. – 107 с.

Авторські свідоцтва

Навчальний посібник «Lucky Voyage»: а. с. № 60819 від 27.07.2015 / Кудрявцева В. Ф., Бойко К. Л., Липшиць Л. В., Петровська Ю. В., Фролова О. О. // Державна служба інтелектуальної власності України. – Київ.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКА ДЕРЖАВНА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ**

73000, Україна, м. Херсон, пр. Ушакова 20, тел./факс: (0552) 49-59-02, e-mail: more@tlc.kherson.ua

13.01.14 № 01-31/306
на _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ліпшиць Лариси Володимирівни з теми:
«Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів
у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
(спеціальність: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти) у навчально-виховний
процес Херсонської державної морської академії

Довідка видана Ліпшиць Ларисі Володимирівні про те, що наукові результати її дисертаційного дослідження «Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін» упродовж 2012-2016 рр. апробовано і впроваджено у навчально-виховний процес підготовки морських фахівців у Херсонській державній морській академії.

Науково-педагогічні працівники академії мали можливість ознайомитися з матеріалами дисертаційного дослідження Ліпшиць Л.В. під час її виступів на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, із публікацій у фахових виданнях.

Розроблені дисертанткою розділи навчальних посібників «Lucky Voyage», «Across the Ocean», «Manage It», «Take Your Drift» успішно використовувалися при проведенні практичних занять та при викладанні дисциплін «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Ділова англійська мова».

Запропоновані автором матеріали мають наукове та практичне значення та можуть бути використані у процесі підготовки майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

Довідку видано для подання за місцем захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти.

Перший проректор,
доктор педагогічних наук, професор

Л. Б. Кулікова

Проректор з науково-педагогічної
роботи, кандидат технічних наук, доцент

А. П. Бень

**СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ
СЕРТИФІКОВАНА НА
ВІДПОВІДНІСТЬ ДСТУ ISO 9001:2009
Регістром судноплавства України**

ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«МОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ІМЕНІ КОНТР-АДМІРАЛА ФЕДОРА ФЕДОРОВИЧА УШАКОВА»

вул. Комсомольська, 2, м. Херсон, Україна, 73000
тел/факс +380 552 26 28 83, +380 552 26 61 46, e-mail: office@kmtc.com.ua
код ЄДРПОУ 39956476

16 березня 2017 № *01/93*
на № _____ від _____

Довідка

про апробацію та впровадження результатів
дисертаційного дослідження
Лариси Володимирівни Ліпшиць

«Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв
міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін»

Результати дисертаційного дослідження старшого викладача кафедри англійської мови у судноводінні Херсонської державної морської академії Ліпшиць Л. В. було апробовано та впроваджено в умовах навчально-виховної діяльності приватного закладу «Морський інститут післядипломної освіти імені контр-адмірала Ф. Ф. Ушакова», зокрема при підготовці студентів за першим (бакалаврським) рівнем у процесі опанування соціально-гуманітарних дисциплін.

Проведене дослідження дозволило визначити функції соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів та педагогічні умови формування вищезазначеної компетентності, які були враховані під час організації навчально-виховного процесу морського інституту. Це засвідчує, що дослідна робота Ліпшиць Л. В. має наукове і практичне значення, сприяє ефективній організації процесу соціально-гуманітарної підготовки студентів морського навчального закладу.

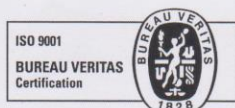
Запропонований авторкою спецкурс «Соціокультурна компетентність майбутніх судноводіїв», що ґрунтувався на реалізації комплексної програми формування соціокультурної компетентності у процесі соціально-гуманітарної підготовки, отримав схвальну оцінку викладачів.

У результаті апробації дисертаційних положень Ліпшиць Л. В. виявлено позитивні тенденції у навчально-виховній діяльності морського інституту. Дидактичні і методичні матеріали, представлені здобувачкою, активно використовуються у навчальній та науково-пошуковій роботі студентів та викладачів закладу.

Ректор

Е.М. Пятаков

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МОРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Мечникова, 34, м.Одеса, 65029, тел: (048) 732-17-35, факс: (048) 732-16-21, e-mail:office@onmu.odessa.ua

27.06.2017р № К/854

на № _____

Довідка

про апробацію та впровадження результатів
дисертаційного дослідження

Лариси Володимирівни Ліпшиць

«Формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв
міжнародних рейсів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Довідка видана Л.В. Ліпшиць про те, що матеріали та результати дисертаційного дослідження використовувалися у навчальній та науково-педагогічій роботі Одеського національного морського університету протягом останніх років. У дослідженні висвітлено широкую палітру наукових ідей, фактів, теорій, підходів до проблеми формування соціокультурної компетентності морських фахівців. Визначено функції соціокультурної компетентності майбутніх моряків та педагогічні умови формування вищезазначеної компетентності. Наукові положення, обґрунтовані у дисертаційному дослідженні Л.В. Ліпшиць, дозволяють розширити соціокультурні знання студентів щодо їх ефективного застосування в умовах роботи у багатонаціональному екіпажі.

Метою апробації та впровадження результатів дисертаційного дослідження стали передача соціокультурних знань студентам та формування у них соціокультурної компетентності.

Результати дослідження можуть бути використані для підготовки посібників, курсів лекцій, рефератів, випускних робіт з проблеми соціокультурного спілкування представників різних національностей на борту судна.

Дослідження Л.В. Ліпшиць є актуальним в умовах реформування вищої морської освіти України, оскільки спрямоване на вдосконалення соціально-гуманітарної підготовки майбутніх фахівців.

Проректор з науково-організаційної
роботи

проф. А.В. Шахов

